

УДК 316.4; 316.6; 364; 371; 376; 378

Наведено результати теоретичних і емпіричних досліджень, методологічних розробок з актуальних питань у вітчизняній і зарубіжній соціальній сфері.

Для соціальних працівників, викладачів, науковців, аспірантів, студентів.

There were presented the results of theoretical and empirical researches, the methodological drafting on current issues in the domestic and foreign social spheres.

This issue is for social workers, teachers, scientists, postgraduate students and students.

Приведены результаты теоретических и эмпирических исследований, методологических разработок по актуальным вопросам в отечественной и зарубежной социальной сфере.

Для социальных работников, преподавателей, научных работников, аспирантов, студентов.

Відповідальний за випуск О.Ф. Гук

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	О. В. Чуйко, д-р психол. наук, проф.
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	Н. М. Чернуха, д-р пед. наук, проф. (заст. відп. ред.); О. Ф. Гук, канд. пед. наук, (відп. секр.); Н. Ю. Максимова, д-р психол. наук, проф.; Л. А. Найдьонова, д-р психол. наук, старш. наук. співроб., чл.-кор. НАПН України; Н. С. Олексюк, д-р пед. наук, проф.; Н. А. Сейко, д-р пед. наук, проф.; В. І. Тернопільська, д-р пед. наук, проф.; Т. Є. Федорченко, д-р пед. наук, проф.; С. Я. Харченко, д-р пед. наук, проф.; С. Ю. Пашенко, канд. пед. наук, доц.; Ю. М. Швалб, д-р психол. наук, проф.; А. М. Львовичкіна, д-р психол. наук, доц.; А. В. Кунцевська, канд. психол. наук, доц.
Адреса редколегії	Іноземні члени редакційної колегії: Юрген Вольф, д-р соц. наук, проф., м. Магдебург (Німеччина); Блумерс Вольф, д-р пед. наук, проф. м. Магдебург (Німеччина); Едіта Садовська, д-р хабіл, м. Ченстохова (Польща); Ілона Кланіне, д-р соціол. наук, проф., м. Клайпеда (Литва); Людмила Рупшієне, д-р соціол. наук, проф., м. Клайпеда (Литва); Ші Чжай, д-р філософії в педагогіці, м. Пекін, (Китай) кім. 412, просп. Академіка Глушкова, 2-а, м. Київ, Україна, 03680 ☎ (38044) 521 32 64, e-mail: socr.socp@gmail.com Web: http://visnyk.soch.robota.knu.ua/index.php/socialwork
Затверджено	Вченою радою факультету психології 20.12.18 року (протокол № 6)
Зареєстровано	Міністерством юстиції України. Свідоцтво про Державну реєстрацію КВ № 22511-12411 Р від 14.12.2016
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	ВПЦ "Київський університет" (кімн. 43), 6-р Тараса Шевченка, 14, Київ, 01030 ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28

BULLETIN

OF TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

ISSN 2616-7778 (online) 2616-7786 (print)

SOCIAL WORK

2(4)/2018

Established in 2016

UDC 316.4; 316.6; 364; 371; 376; 378

There were presented the results of theoretical and empirical researches, the methodological drafting on current issues in the domestic and foreign social spheres.

This issue is for social workers, teachers, scientists, postgraduate students and students.

Наведено результати теоретичних і емпіричних досліджень, методологічних розробок з актуальних питань у вітчизняній і зарубіжній соціальній сфері.

Для соціальних працівників, викладачів, науковців, аспірантів, студентів.

Приведены результаты теоретических и эмпирических исследований, методологических разработок по актуальным вопросам в отечественной и зарубежной социальной сфере.

Для социальных работников, преподавателей, научных работников, аспирантов, студентов.

Responsible for the issue is O. F. Guk

CHIEF EDITOR	O. Chuiko Doctor of Psychology, Professor
EDITORIAL BOARD	Ukrainian members: N. Chernukha, Doctor of Science (Pedagogics), Professor (Deputy Main Editor); O. Guk, PhD of Science (Pedagogics), (Responsible Secretary); N. Maksymova, Doctor of Psychology, Professor; L. Naydonova, Doctor of Psychology, Senior Researcher, Corresponding member in National Academy of Pedagogy Science of Ukraine; N. Oleksiuk, Doctor of Science (Pedagogics), Professor; N. Seiko, Doctor of Science (Pedagogics), Professor; V. Ternopil'ska, Doctor of Science (Pedagogics), Professor; T. Fedorchenko, Doctor of Science (Pedagogics), Professor; S. Kharchenko, Doctor of Science (Pedagogics), Professor; S. Paschenko, PhD of Science (Pedagogics), Associate Professor; Yu. Schvalb, Doctor of Psychology, Professor; A. Levochkina, Doctor of Psychology, Associate Professor; A. Kuntsev'ska, PhD in Social Psychology, Associate Professor Foreign members of editorial board: Juergen Wolf, Dr. of Sociology, Magdeburg, (Germany); Bloemers Wolf, Dr. of Pedagogy, Professor, Magdeburg (Germany); Edyta Sadowska, Dr. habil, Częstochowa (Poland); Ilona Klanienė Dr., Prof., Klaipėda (Lithuania); Liudmila Rupšienė Dr., Professor, Klaipėda (Lithuania); Shi Zhai, Doctor of Philosophy in pedagogy, Beijing, (China)
Editorial address	off. 402, ave. Glushkov, 2-a, Kyiv, Ukraine, 03680 ☎ (38044) 521 32 64; e-mail: socr.socp@gmail.com Web: http://visnyk.soch.robota.knu.ua/index.php/socialwork
Approved by	The Academic Council of the Faculty of Psychology Desember 20, 2018 (Minutes № 6)
Registration	Ministry of Justice of Ukraine State Certificate KB № 22511-12411 P issued on 14.12.2016
Publisher	Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine Publishing center "Kyiv University". DK №1103 of 31.10.02
Address of publisher	Kyiv University Publishing and Printing Center (off. 43), 14, Taras Shevchenka blv., Kiev, 01030, Ukraine ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; fax: 239 31 28

ЗМІСТ

СОЦІАЛЬНА РОБОТА

Байдарова О. Лаврент'єва Д. Використання інтернет-технологій для розвитку соціальних послуг в громаді для дітей з інвалідністю та їх сімей.....	6
Львовичкіна А. Волонтерська діяльність як засіб формування соціальної активності переселенців.....	13

СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

Карам А. Формування естетичної культури особистості у процесі соціалізації.....	17
Костенко Д. Формування міжкультурної компетентності студентів: реалії та виклики сучасного освітнього середовища.....	20
Крупник З. Теоретичний аналіз проблеми формування відповідального ставлення до здоров'я у дітей та молоді.....	24
Плиська Ю. Особистість творчого вчителя в зарубіжній теорії і практиці.....	27
Чжай Ші Орієнтири сучасної полікультурної освіти.....	31
Шестопалова І., Потапенко Х. Соціалізуючі аспекти дисципліни "іноземна мова".....	34

СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ

Гриб Н. Профілактика деструктивної агресивності у військовослужбовців.....	38
Тохтамиш О., Пархоменко В., Сарнацька А. Технологія "WINGS" як засіб протидії насильству стосовно жінок з групи підвищеного ризику.....	41

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Пахомова Л. Соціально-педагогічний тренінг у системі професійної підготовки соціальних педагогів до роботи з підлітками "ГРУПИ РИЗИКУ".....	47
Рутьян Л. Практико зорієнтований сегмент професійної підготовки студентів у вищій школі.....	49
Співак Я. Фундаментальне значення формування соціально-комунікативної культури майбутніх соціальних працівників.....	54
Чернуха Н., Анад Алі Шахейд Пріоритетні вектори професійної підготовки сучасних фахівців образотворчого мистецтва.....	58
Додаток 1. Анотація та література (латинізація).....	61
Додаток 2. Відомості про авторів.....	71

СОДЕРЖАНИЕ

СОЦИАЛЬНАЯ РАБОТА

Байдарова О., Лаврентьева Д. Использование интернет-технологий для развития социальных услуг в общине для детей с инвалидностью и их семей	6
Лёвочкина А. Волонтерская деятельность как средство формирования социальной активности переселенцев	13

СОЦИАЛЬНАЯ ПЕДАГОГИКА

Карам А. Формирование эстетической культуры личности в процессе социализации	17
Костенко Д. Формирования межкультурной компетентности студентов: реалии и вызовы современного образовательного пространства	20
Крупный З. Теоретический анализ проблемы формирования ответственного отношения к здоровью у детей и молодежи	24
Плыска Ю. Личность творческого учителя в зарубежной теории и практике	27
Чжай Ши Ориентиры современного поликультурного образования	31
Шестопалова И., Потапенко К. Социализирующие аспекты дисциплины "иностраный язык"	34

СОЦИАЛЬНАЯ РЕАБИЛИТАЦИЯ

Гриб Н. Профилактика деструктивной агрессивности у военнослужащих	38
Тохтамыш А., Пархоменко В., Сарнацкая А. Технология "WINGS" как средство противодействия насилию по отношению к женщинам из группы повышенного риска	41

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПОДГОТОВКА СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ

Пахомова Л. Социально-педагогический тренинг в системе профессиональной подготовки социальных педагогов к работе с подростками "ГРУППЫ РИСКА"	47
Рутьян Л. Практико ориентированный сегмент профессиональной подготовки студентов в высшей школе	49
Спивак Я. Фундаментальное значение формирования социально-коммуникативной культуры будущих социальных работников	54
Чернуха Н., Анад Али Шахейд Приоритетные векторы профессиональной подготовки современных специалистов изобразительного искусства	58
Приложение 1. Аннотация и литература (латинизация)	61
Приложение 2. Сведения об авторах	71

CONTENTS

SOCIAL WORK

Baidarova O., Lavrentieva D. Use of Internet technologies for the development of social services for children with disabilities and their families in the community	6
Lyovochkina A. Volunteering as a means of shaping the social activity of migrants	13

SOCIAL PEDAGOGY

Karam A. M. Formation of aesthetic culture of personality in the socialization process	17
Kostenko. D Forming of intercultural competence of students: realities and challenges of the modern educational environment	20
Krupnik Z. Theoretical analysis of the problem of forming the responsible attitude to health in children and youth	24
Pliska Yu. Personality of creative teacher in foreign theory and practice	27
Zhai Shi Orienting points of modern polycultural education	31
Shestopalova I., Potapenko K. Socializing aspects of discipline "foreign language"	34

SOCIAL REHABILITATION

Hryb N. Prevention of military staff' destructive aggressiveness	38
Tokhtamysh O., Parkhomenko V., Sarnatska A. "WINGS" technology as a means of counteraction to violence against women from a high risk group	41

PROFESSIONAL PREPARING OF SOCIAL WORKERS

Pakhomova L. Social and pedagogical training in the system of professional training of social teachers to work with teenagers of "RISK GROUP"	47
Rutyana L. Practically divided segment of professional preparation of students in higher school	49
Spivak Y. Fundamental importance of shaping social and communicative culture of future social workers	54
Chernukha N., Shaheid Anad Ali Priority vectors of professional training of modern specialists in fine art	58
Annex 1. Extended abstract in English and References (in Latin)	61
Annex 2. Journal Authors	71

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ У ГРОМАДІ ДЛЯ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ ТА ЇХ СІМЕЙ

Розглянуто різновиди та особливості надання соціальних послуг для дітей з інвалідністю у громаді як альтернативи інституційному догляду. Розкрито результати дослідження використання працівниками соціальних організацій різних видів інтернет-технологій у організації та наданні соціальних послуг. Запропоновано модель застосування інтернет-технологій для розвитку соціальних послуг в громаді для дітей з інвалідністю та їх сімей, що пов'язує конкретні види інтернет-технологій з напрямками роботи та задачами соціального працівника.

Ключові слова: соціальна робота, соціальні послуги, інтернет-технології, діти з інвалідністю, громада.

Інтернет та інформаційні технології (далі ІТ) поступово стають частиною буденного особистого та професійного життя людини, вони надають користувачам додаткові можливості для комунікації, розповсюдження інформації різної форми та змісту серед широкої аудиторії. ІТ, інтернет, соціальні медіа активно використовують для досліджень, навчання, підприємництва, надання послуг та консультацій спеціалісти різних професійних сфер. Актуальним є залучення і спеціалістів соціальної роботи до активного використання інтернет-технологій у їх професійній діяльності.

Одним із чинників, що обумовлює необхідність звернення соціальних працівників до інтернет-технологій, є потреба у розвитку послуг для соціальних груп, які мають обмеження у доступі до необхідних соціальних сервісів за місцем проживання. Наразі в Україні є офіційно затвердженою національна стратегія деінституціалізації [1], згідно з якою на заміну інституційному догляду дітей розвиваються практики і послуги роботи з дітьми та сім'ями на рівні громади. Водночас, реальна здатність громад забезпечувати послугами своїх жителів на даному етапі реформи ще досить низька. Необхідність розвитку послуг у громаді саме для дітей з інвалідністю та їх сімей характеризується тим, що найчастіше ця цільова аудиторія переживає ситуацію соціальної ізоляції, вони обмежені у доступі до соціальних послуг, у тому числі спеціалізованих, а відтак – не можуть заявити про свої потреби, і для більшості сервісних організацій залишаються "невидимими". Надавачі соціальних послуг не отримують достовірної інформації від потенційних користувачів цих послуг, тобто послуги неефективно охоплюють цільову аудиторію та не відповідають реальним потребам клієнтів. Застосування інтернет-технологій для розвитку таких послуг розширило б можливість отримання цільовою аудиторією послуг відповідно до їх потреб, адже сприяло б доступності комунікації їх зі спеціалістами. Також завдяки інтернет-технологіям можна відстежувати ефективність послуг і покращувати їх.

Метою дослідження є розробка моделі розвитку соціальних послуг у громаді для дітей з інвалідністю та їх сімей із застосуванням інтернет-технологій. Обравши предметом дослідження інтернет-технології як інструмент розвитку соціальних послуг для дітей з інвалідністю та їх сімей, ми поставили перед собою наступні завдання:

1. Дослідити різновиди та особливості послуг для дітей з інвалідністю у громаді як альтернативи інституційному догляду, та проаналізувати процес розвитку послуг.

2. Провести теоретичний аналіз специфіки різних видів інтернет-технологій та їх використання для роботи з розвитку послуг в громаді.

3. Дослідити досвід та перспективи використання спеціалістами, які працюють з дітьми з інвалідністю, інтернет-технологій у наданні послуг.

Методи: теоретичні: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення; емпіричні: аналіз документів, інтерв'ю (індивідуальне та фокусоване групове). Тривалість дослідження: жовтень 2016 р. – червень 2018 р.

В Україні понад 156 тис. дітей з інвалідністю (станом на 2016 р.) [2], з них щонайменше 32 тис. – перебувають в інтернатних закладах, понад 27 тис. дітей – у закладах у підпорядкуванні МОН, понад 5 тис. у закладах Міністерства соціальної політики України [3]. Тривалий час у нашій країні існувала практика відмови батьків від сімейного догляду на користь влаштування дітей у заклади, де вони мали шанс отримувати хоч якісь послуги, недоступні сім'ям у малих містах і селах. Наразі Україною визнано негативний вплив інституційного догляду, наявність у його системі суттєвих ризиків для життя і здоров'я дітей [4; 5], його неефективність з погляду соціальної реабілітації дітей з інвалідністю [6, с. 213], обрано стратегічний курс на реформування системи інституційного догляду та виховання дітей у найближчі десять років.

Реформа передбачає створення та розвиток послуг для дітей та сімей на рівні громади. Ми проаналізували види наявних в Україні соціальних послуг та визначили перелік тих, які відповідають потребам дітей з інвалідністю та їх сімей. Більшість з них потребують методологічної та інструментальної підтримки для їх якісної реалізації на рівні громад: *соціальна реабілітація дітей з інвалідністю (на базі центру); раннє втручання; денний догляд; інклюзивне навчання; індивідуальне консультування та групова робота з батьками дітей з інвалідністю; групи взаємодопомоги батьків дітей з інвалідністю.*

В українських наукових публікаціях нам не вдалося знайти чіткого опису елементів процесу розвитку соціальної послуги. Але якщо розглядати процес створення послуг в рамках методології проектування та управління проектами, існують наступні етапи розвитку проекту: 1) стадія ідентифікації – включає в себе процес оцінки для визначення потреб та проблем в спільноті; 2) стадія проектування – включає в себе фактичне планування проекту; 3) стадія впровадження – реалізація проекту; 4) стадія оцінки результатів проекту – визначення того, чи досягнуто цілі та завдання проекту, виявлення додаткових або постійних проблем, що дозволяє по-

вторно розпочати цикл; 5) моніторинг проекту – відбувається на всіх етапах, що дозволяє здійснити невеликі коригування у плануванні та впровадженні проекту, щоб забезпечити його успішність [7]. Аналіз Плану дій Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 рр., документації з планування проектної діяльності громадських організацій в Україні та за кордоном (МГО "Міжнародний центр розвитку і лідерства", Альянс "Україна без сиріт", Heartland Family Service, США), а також документації Офісу Уповноваженого Президента України з прав Дитини, Соціального департаменту Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, дозволив розширити цей перелік елементів розвитку соціальної послуги як проектної діяльності. Відтак алгоритм процесу розвитку послуги включає:

- Організація нормативного забезпечення послуги;
- Визначення потреб громади у послугі;
- Планування реалізації послуги;
- Підбір та навчання спеціалістів, що реалізуватимуть послугу;
- Побудова комунікацій з клієнтами;
- Розвиток партнерської мережі;
- Власне реалізація послуги;
- Моніторинг результатів реалізації послуги.

Одним з інструментів розвитку послуг можуть бути інтернет-технології.

Інтернет-технології – це технології створення і підтримки різних інформаційних ресурсів в комп'ютерній мережі Інтернет: сайтів, блогів, форумів, чатів, електронних бібліотек та енциклопедій. Незалежно від рівня застосування у різних сферах зараз, ІТ впливатимуть на кар'єри соціальних працівників та клієнтів, яких вони обслуговують. Соціальні працівники та надавачі соціальних послуг мають реагувати на технологічні зміни в системі захисту прав клієнтів соціальної роботи та практикувати використання сучасних інформаційно-комп'ютерних, цифрових технологій [8–11].

На жаль, вітчизняних праць, присвячених темі використання інтернет-технологій у практиці соціальної роботи, поки надзвичайно мало; натомість за кордоном питання застосування сучасних інформаційно-комп'ютерних та он-лайн технологій активно обговорюється упродовж останніх двадцяти років [12]. Особливу увагу закордонні дослідники приділяють етичним проблемам впровадження різноманітних цифрових, онлайн-ових та інших форм електронних соціальних послуг та пов'язаним з ними питанням управління ризиками [13; 14].

У вітчизняній соціальній роботі інтернет-технології найчастіше використовуються для профілактики соціально негативних явищ у молодіжному середовищі [15], у роботі з людьми, які мають певні функціональні обмеження життєдіяльності [16]. Поширеною є думка, що використання інтернет-технологій при наданні послуг можливе тільки на рівні *інформування* потенційних отримувачів послуг. Але, окрім цього, їх можливо також застосовувати для *комунікації та отримання безпосереднього доступу* спеціалістів до клієнтів. Світовий досвід соціальної роботи демонструє, що інтернет-технології, як правило, – соціальні медіа, часто використовують для покращення ефективності роботи з клієнтами, просування проблем соціальної сфери [17] та пропагування соціальної роботи як у малих громадах, так і в спільнотах окремих міст [18].

Для кращого розуміння можливостей застосування інтернет-технологій як інструменту соціальної роботи, ми проаналізували різновиди технологій, що існують у

просторі WEB 2.0, їх форми та специфіку. Серед найбільш поширених інтернет-технологій можна виділити наступні: служби соціальних медіа (соціальні мережі, Інтернет-спільноти, веб-форуми, блоги, контент хостинги), служби миттєвих повідомлень, віртуальна та аугментована реальність, картування, інтернет бази даних, браузерна система управління проектами.

Відштовхуючись від основних завдань та функцій соціальної роботи, можна більш чітко окреслити можливості використання інтернет-технологій у роботі спеціалістів цієї сфери. Враховуючи наявний світовий досвід використання інтернет-технологій та беручи до уваги його особливості, ми проаналізували завдання практичної діяльності соціального працівника, який працює у сфері надання послуг дітям з інвалідністю та їх сім'ям, і зіставити їх із можливими варіантами використання інтернет-технологій. У результаті ми отримали модель використання інтернет-технологій для надання соціальних послуг дітям з інвалідністю та їх сім'ям (див. табл. 1).

Наступним нашим кроком було емпіричне дослідження, яке передбачало інтерв'ювання вітчизняних та закордонних спеціалістів, які працюють з дітьми з інвалідністю та їх сім'ями, щодо можливостей використання інтернет-технологій в наданні послуг клієнтам. Загальна вибірка становила 19 осіб.

Вибірка, щодо якої було застосовано метод **структурованого інтерв'ю**, складала 9 осіб з 4 організацій, які працюють із дітьми з поведінковими розладами, інтелектуальними порушеннями, порушеннями функцій опорно-рухового апарату та порушеннями слуху у м. Київ та м. Вінниця. Серед послуг, які надаються в організації, спеціалісти зазначали корекційно-розвиткові послуги (ранній розвиток дитини; підготовку до школи; навчання грамоті, письму, читанню, математиці, ознайомлення з навколишнім світом; корекція дефектів мовлення; слухомовленнєва корекційна робота; лікувальна фізкультура, оздоровчий масаж; заняття з арт-терапії, заняття для розвитку творчих здібностей та покращення емоційного стану); педагогічні послуги (курси англійської мови, гри на музичному інструменті; заняття з веб-дизайну та інформаційних технологій, тренінги, семінари з громадської діяльності, активного способу життя тощо). Окрім послуг для дітей в організаціях провадять діяльність з розвитку груп взаємодопомоги та взаємопідтримки батьків; надають послуги денного догляду; психологічні послуги; послуги з організації соціокультурних та оздоровчо-відпочинкових заходів, літніх таборів; клуби молодіжного спілкування для молоді та підлітків з особливими потребами, в тому числі для молоді на візках; послуги з технічної допомоги (майстерня ремонту інвалідних візків) та матеріальної допомоги (пункт обміну реабілітаційним обладнанням); інформаційні послуги.

Серед відомих респондентам інтернет-технологій були названі: *соціальні мережі* (зокрема, facebook); *відеохостинги*; *відеодзвінки*, *форуми* та тематичні обговорення; *навчальні інтернет-програми* з можливістю *інтерактивної взаємодії*. У своїй практиці спеціалісти використовують інтернет-технології переважно для: інформування сімей та молоді з інвалідністю про проекти організації і можливість участі заходах, які організовує організація; підтримання зв'язку з батьками дітей, координації діяльності груп підтримки батьків та дистанційного консультування батьків дітей з інвалідністю. Інтернет-технології цілком придатні, на думку опитуваних, для *навчання та розвитку комунікативних навичок* дітей та молоді з інвалідністю, для *залучення дітей зі слуховими порушеннями та їх сімей до роботи зі спеціалістами*.

Таблиця 1

Можливості використання інтернет-технологій у наданні послуг дітям з інвалідністю та їх сім'ям

Вид інтернет-технологій	Напрями роботи	Задачі
Соціальні мережі	Комунікація фахівців з сім'ями	- Інформування про заходи та проекти - Пошук потенційних клієнтів
	Організація комунікації сімей, що виховують дітей з інвалідністю	- Сприяння спілкуванню і обміну досвідом - Створення груп обговорень
	Організація комунікації молоді з інвалідністю	- Сприяння міжособистісному спілкуванню - Створення груп обговорень
	Консультування індивідуальне Організація комунікації сімей із спеціалістами з інших країн	- Дистанційне консультування сімей - Пошук та встановлення зв'язків із спеціалістами інших країн - Організація комунікації клієнтів зі спеціалістами з інших країн за наявності потреби
Веб-форуми	Консультування групове	- Створення тематичних обговорень, що модеруються спеціалістами
	Групи взаємопідтримки та взаємодопомоги	- Створення та модерація груп взаємопідтримки та взаємодопомоги молоді з вадами слуху - Створення та модерація груп взаємопідтримки та взаємодопомоги членів сім'ї молоді з вадами слуху
Контент-хостинги	Соціальний супровід в процесі реабілітації	- Створення інтерактивного посібника для визначення індивідуальних реабілітаційних заходів для молоді та сімей, що мають дитину зі слуховими порушеннями
	Дослідження психічного розвитку	- Імплементация стандартизованих методик для самостійного проходження для перед-діагностичного опитування
	Розробка структурованої ресурсної бази для сімей дітей з інвалідністю	- Впорядкування та постійне оновлення бази програм реабілітації дітей з інвалідністю, бази даних організацій та ресурсів для батьків дітей з інвалідністю
Відео-, фото-хостинги	Корекційні послуги	- Використання тренажерів для корекції мовлення - Створення та розповсюдження матеріалів з корекційними вправами та уроками, відповідно до нозології

Серед потенційних можливостей використання інтернет-технологій у роботі фахівці зазначали найчастіше *дистанційний супровід сімей та дітей* (координація роботи міждисциплінарної команди через соціальні мережі або електронну пошту); *онлайн консультації зі спеціалістами організації; залучення до комунікації та співпраці закордонних спеціалістів, партнерів організації* (консультування; мовні уроки для дітей з вадами слуху, які проводяться носіями мови через соціальні мережі з можливістю інтерактивного спілкування тощо); *перенесення елементів корекційних занять на інтернет-платформу*; навчальні канали з відеоматеріалами для батьків дітей з інвалідністю, зокрема із уроками з сурдопедагогіки та ресурсами для вивчення мови жестів; *розповсюдження інформації про послуги у конкретній громаді; картування послуг для дітей з інвалідністю та їх сімей; організація інтернет-груп взаємопідтримки між батьками дітей, залучення батьків, які не отримують послуг в організації, до участі у групах задля ширшого охоплення послугою аудиторії; онлайн спілкування підлітків між собою; інтерактивні ігри, спрямовані на розвиток когнітивної сфери та комунікативних навичок*. Особливо опитувані виділяли актуальність організації *дистанційного денного догляду* за паліативними дітьми, який полягає в тому, щоб спеціаліст організації виходив на відеозв'язок із сім'єю і спостерігав за станом дитини протягом декількох годин, для надання можливості батькам відпочити, поспати, попікуватись про себе. Є потреба у навчанні клієнтів комп'ютерній грамотності, а також адаптації інтернет-контенту відповідно до їх потреб (зокрема, *субтитрування* будь-якого візуального контенту). При цьому, залучення самих клієнтів до цього процесу (наприклад, перекладу матеріалів на жестову мову, дубляж мультфільмів тощо) дозволяє успішно вирішувати кілька задач соціальної роботи: збільшення рівня участі і наснаження клієнтів; створення спеціалізованого, адаптованого медіа-контенту. Деякі комп'ютерні технології, які вже довели свою затребуваність, на жаль, поки не мають свого втілення у веб-форматі, як то *інтерактивний посібник для молоді*

та сімей, які мають дитину зі слуховими порушеннями. У посібнику розкрито алгоритм визначення кроків реабілітаційних заходів для конкретного випадку. Розміщення такої програми у мережі інтернет для загального доступу було б дуже доречним, адже її доступність через інтернет сприяла б у допомозі багатьом сім'ям та молодим людям вчасно зреагувати на появу проблеми зі слухом та швидко знайти інформацію і рішення саме для їх конкретного випадку. Проблема дезінтегрованості навчальних та методичних матеріалів для дітей з сенсорними порушеннями також могла б бути вирішена шляхом створення *порталу на платформі WEB 2.0* (наприклад у форматі сайту wikipedia.org). Нарешті, інтернет зручно було б використовувати для задач психологічної діагностики, а саме – для надання потенційним клієнтам можливості *проходження переддіагностичного опитування. Переведення стандартизованих методик для самостійного проходження у мережу Інтернет* (за умови створення окремого профілю користувача), значно б скоротило часові витрати на проведення таких методик очно, що дало б можливість спеціалісту більше часу відводити на бесіду та проєктивні методики, а також корекційний вплив. Особливо згадувались можливості використання інтернет-технологій для фандрайзингу, соціального підприємництва (крамнички виробів, виготовлених клієнтами).

Спеціалісти виділили наступні особливості використання інтернет-технологій у роботі із своїми клієнтами:

- не завжди в сім'ї є комп'ютер, через який можливо підтримувати комунікацію;
- певна категорія батьків або опікунів дитини може потребувати навчання у використанні інтернет-технологій;
- серед батьків також є батьки з інвалідністю, а саме з інтелектуальними порушеннями та психічними розладами, що може ускладнювати дистанційну роботу із ними, або унеможлиблювати використання інтернет-технологій у роботі.

Загалом спеціалісти вважають перенесення певних задач по роботі з клієнтом в інтернет-простір необхід-

ним та навіть критичним для роботи з категоріями клієнтів, які мають фізично обмежений доступ до послуг у своїй місцевості. Серед таких задач варто відзначити:

- розробку структурованої ресурсної бази для сімей дітей з інвалідністю шляхом використання контентхостингів для впорядкування та постійного оновлення онлайн-бази програм реабілітації дітей з інвалідністю, бази даних організацій та ресурсів для батьків дітей з інвалідністю;

- роботу з сім'ями, які виховують дітей з інвалідністю, з допомогою інструментів *форумів-обговорень у форматі груп взаємопідтримки*.

За умови адаптації матеріалів для програм реабілітації, спеціалісти готові використовувати інтернет-технології на всіх етапах реабілітаційного процесу.

Для вивчення кращих світових практик використання інтернет-технологій у наданні та розвитку соціальних послуг для дітей, молоді з інвалідністю та їх сімей було проведено **фокусоване групове інтерв'ю** закордонних спеціалістів, які працюють з молоддю з ментальними та інтелектуальними порушеннями. Фокус-група була спрямована на пошук відповідей на такі самі питання, що й під час індивідуального інтерв'ювання. Питання стосувались місця роботи спеціаліста, його посади та функцій, у роботі з клієнтами, цільової аудиторії організації, досвіду та можливостей використання інтернет-технологій у практиці. У фокусованому груповому інтерв'ю взяли участь 10 представників соціальних організацій по роботі з молоддю з інвалідністю із Естонії, Литви, Голандії, Румунії, Киргистану, Словаччини та Великої Британії. Метод фокусованого групового інтерв'ю був обраний в зв'язку з необхідністю проведення опитування в короткий проміжок часу – під час проведення конференції "CARE Europe Innovation Summit" 22-24 березня 2018 року у м. Бухарест, Румунія. Метою Саміту був обмін знаннями та досвідом та спільна розробка нових перспективних ініціатив в сфері психічного здоров'я. Однією з основних тем Саміту була важливість використання допоміжних інтернет-технологій в сфері соціальної роботи з клієнтами що мають інвалідність.

Учасники фокус-групи вказали, що у своїй роботі працюють за наступними напрямками: адаптація молоді з ментальними та психічними порушеннями до життя у громаді; соціальний супровід молоді з ментальними та психічними порушеннями; робота із сім'ями та найближчим оточенням клієнта, для підтримки процесу реабілітації; корекція поведінкових особливостей клієнтів шляхом застосування методу форум-театру; терапія клієнтів з психічними порушеннями; організація послуг малих групових будинків для молоді з ментальними та психічними порушеннями; організація груп взаємодопомоги та взаємопідтримки для молоді з ментальними та психічними порушеннями та їх сімей; організація послуг у громаді у вигляді клубу дозвілля та розвитку за принципом "рівний рівному" для молоді з ментальними та психічними порушеннями та їх сімей.

Усі учасники зазначили, що використовують інтернет-технології для виконання завдань професійної діяльності, як для роботи з клієнтами, так і для організації і надання послуг, у тому числі: соціальні мережі; блоги; веб-форуми та групи обговорень; онлайн бази даних; додатки для смартфонів; міні соціальні мережі із функцією "Запит-відповідь"; інтернет-відеодзвінки.

Вісім з десяти фахівців відмітили, що вони використовують спеціально розроблені для їх роботи інтернет-технології у вигляді застосунків на смартфонах, серед яких виділяли програми із *базами даних клієнтів, бази з інформацією про персонал*, що працює в організації,

для координації їх роботи, підтримки та дистанційному наданню супервізії при потребі. П'ять із цих учасників користуються спеціально розробленими додатками для смартфона для оформлення робочої документації з оцінки потреб дитини чи сім'ї, здійснення супроводу, планування заходів реабілітації, та іншої робочої документації із миттєвою інтеграцією у онлайн базу даних з обмеженим доступом, що в результаті дає можливість здійснювати моніторинг реалізації послуги та надавати супервізію.

Три респонденти використовують інтернет-технології *веб-форумів для організації онлайн груп взаємодопомоги* для своїх клієнтів та членів їх сімей. Один з учасників зазначив досвід Литви у використанні *інтернет-технологій віртуальної та аугментованої (змішання реальності та штучних ефектів) реальності для корекції та терапії осіб з психічними розладами*. Двоє учасників вбачають використання інтернет застосунків із звуковими ефектами для корекції поведінкових особливостей клієнтів.

Обговорення теми особливостей надання послуг в реабілітаційному процесі осіб з інвалідністю дозволило зробити висновок, що в європейській практиці переважає тенденція "Peer-support" (допомога "рівний рівному"), яку виділяють як найбільш ефективну та дієву модель у процесі реабілітації та роботи з сім'єю. У рамках такої концепції наразі розвивається інтернет-ресурс *Helpific*, розроблений Жолтом Бугарські та студентами з Університету м. Талін. Цей ресурс допомагає з'єднувати осіб з інвалідністю із людьми в громаді та знаходити платні і безкоштовні послуги через механізм міні соціальної мережі із функцією "Запит-відповідь".

Сім із десяти фахівців зазначили, що у організації і наданні послуг клієнтові вони бачать тенденцію до відходу від професіоналізованої допомоги та надання послуг – до поєднання людини з громадою, знаходження і налагодження соціальних зв'язків та поширення підходу "рівний рівному" у процесі реабілітації. Для реалізації цього підходу спеціалісти вважають використання інтернет-технологій важливим і навіть необхідним. При цьому, працювати з клієнтами у віртуальному просторі так само, як і при безпосередньому контакті, в контексті надання специфічних послуг, таких як корекція та терапія, фахівці вважають неможливим, через необхідність особистого контакту.

Ґрунтуючись на результатах проведеного теоретичного та емпіричного дослідження, ми запропонували модель використання інтернет-технологій як інструмента розвитку та надання соціальних послуг дітям з інвалідністю та їх сім'ям (див. табл. 2).

Висновки і перспективи подальших розвідок.

Аналіз наукових публікацій засвідчив, що залучення спеціалістів соціальної роботи до активного користування інтернет-технологіями в професійній діяльності є досить актуальним питанням як за кордоном, так і в нашій країні. Водночас те, що на даний момент в Україні є невелика кількість досліджень та розробок в галузі застосування інтернет-технологій у практиці соціальної роботи і надання соціальних послуг зокрема, суттєво звужує можливості теоретичного аналізу даного питання. Практика в цьому сенсі випереджає науку. Визнаючи потребу в створенні послуг для сімей і дітей, прямий доступ до яких забезпечується на рівні громад, вітчизняні науковці тільки підступають до питання вивчення можливостей використання сучасних інформаційних та комунікаційних технологій у практиці соціальної роботи та розвитку таких послуг.

Ми окреслили перелік послуг для дітей з інвалідністю та їх сімей, реалізація яких можлива на території

Україні відповідно до чинного законодавства, і більшість з них практично надаються вже протягом років за участі державних установ та громадських організацій. Аналіз переліку цих послуг дозволив нам виділити такі їх групи: (а) корекційно-розвиткові послуги; (б) освітні послуги; (в) послуги з догляду; (г) послуги з підтримки сімей, які виховують дітей з інвалідністю. Розвиток послуги включає в себе ряд практичних завдань, що охоплюють наступні етапи: (1) визначення потреб громади у послугі, (2) планування реалізації послуги, (3) підбір та навчання спеціалістів, що реалізуватимуть послугу, (4) побудова комунікацій з клієн-

тами та розвиток партнерської мережі, (5) моніторинг результатів реалізації послуги. Запропонована нами модель застосування інтернет-технологій для розвитку соціальних послуг в громаді для дітей з інвалідністю та їх сімей пов'язує конкретні види інтернет-технологій з напрямками роботи та задачами соціального працівника. Оскільки дана модель охоплює широкий спектр дій як менеджерів соціальної роботи, так і спеціалістів, які безпосередньо надають послуги клієнтам, її емпірична перевірка є складним, але важливим перспективним дослідницьким завданням.

Таблиця 2

Модель використання інтернет-технологій для розвитку послуг для дітей з інвалідністю та їх сімей

Вид інтернет-технологій	Напрямок роботи	Задачі
Визначення потреб громади у послугі		
Бази даних Картування	Інформування про послуги наявні в громаді	Розповсюдження інформації про послуги у громаді
	Збір даних зворотного зв'язку цільової аудиторії щодо функціонування послуг, наявних у громаді	Організація прямої комунікації батьків та надавачів послуги
Міні соціальні мережі із функцією "Запит-відповідь"	Збір запитів на надання послуг від цільової аудиторії	Аналіз запитів сімей для подальшої розбудови системи послуг відповідно до виявленої потреби
Планування реалізації послуги		
Браузерна система управління проектами	Планування діяльності організації Координація роботи відділів та різних спеціалістів організації	Розподілення задач, планування дедлайнів Розподілення відповідальних Складання звітності на основі пророблених задач Коригування планів організації залежно від виконання взаємопов'язаних задач
Підбір та навчання спеціалістів, що реалізуватимуть послугу		
Соціальні мережі	Робота з персоналом	Координація роботи спеціалістів закладу Дистанційне надання супервізії
Інтернет-відеодзвінки	Робота з організації роботи мультидисциплінарної команди в наданні послуг	Комунікація із супроводу та координації міждисциплінарної команди у роботі із сім'єю через соціальні мережі, електронну пошту, або відеодзвінки
Контент-хостинги Відео-хостинги	Навчання спеціалістів	Запис та розповсюдження відео курсу для спеціалістів з особливостей роботи з дітьми з інвалідністю Доступу спеціалістів до інформації та методик для роботи з дитиною, інструкції з заповнення документації тощо
	Розробка структурованої ресурсної бази для сімей дітей з інвалідністю	Впорядкування та постійне оновлення бази програм реабілітації дітей з інвалідністю, бази даних організацій та ресурсів для батьків дітей з інвалідністю
Побудова комунікацій з клієнтами та розвиток партнерської мережі		
Соціальні мережі Інтернет-відеодзвінки	Організація комунікації сімей із спеціалістами з інших країн	Пошук та встановлення зв'язків із спеціалістами інших країн Організація комунікації клієнтів зі спеціалістами з інших країн за наявності потреби
	Комунікація фахівців з сім'ями	Інформування про заходи та проекти Пошук потенційних клієнтів Дистанційний супровід сімей та дітей
	Комунікація із представниками та спеціалістами інших організацій	Пошук потенційних партнерів Залучення до роботи мультидисциплінарної команди
Моніторинг результатів реалізації послуги		
Бази даних Картування	Збір даних за розробленими критеріями моніторингу реалізації послуги	Моніторинг розвитку нових послуг у громадах Моніторинг процесу де-інституціалізації – переведення дітей з інвалідністю у сімейні форми та малі групові будинки
Додаток з робочою документацією, інтегрований у базу даних	Оформлення робочої документації з оцінки потреб дитини чи сім'ї, здійснення супроводу, планування заходів реабілітації та іншої робочої документації із миттєвою інтеграцією у онлайн-базу даних з обмеженим доступом	Зберігання інформації про дитину та її сім'ю, роботу з нею

Результати здійсненого емпіричного дослідження є першим кроком такої перевірки. Серед найбільш потенційних можливостей використання інтернет-технологій у роботі з надання послуг вітчизняні та закордонні фахівці зазначають такі варіанти:

- організація дистанційного денного догляду за паліативними дітьми;
- дистанційний супровід сімей та дітей;
- перенесення певних елементів корекційних занять на інтернет платформу;

- організація інтернет-груп взаємопідтримки між батьками дітей;
- інтернет-технологій віртуальної та аугментованої (змішання реальності та штучних ефектів) реальності для корекції та терапії осіб з психічними розладами.

Серед можливостей використання інтернет-технологій для розвитку соціальних послуг для дітей з інвалідністю та їх сімей на рівні громади виділяють такі:

• створення відкритої бази даних недержавних організацій для організації контакту з ними державних органів та виявлення можливостей співпраці;

• створення інтерактивної карти послуг у громаді на основі бази даних недержавних організацій;

• ресурс, що працює за механізмом міні-соціальної мережі із функцією "Запит-відповідь", який допомагає з'єднувати осіб з інвалідністю із людьми в їх громаді та знаходити платні і безкоштовні послуги через інтернет.

Порівняння відповідей вітчизняних та закордонних фахівців, які працюють з дітьми з інвалідністю і їх сім'ями, дозволяє зробити висновок, що закордонні колеги більш активно використовують інтернет-технології для виконання завдань професійної діяльності, як для роботи з клієнтами, так і для організації і надання послуг; в той час українські спеціалісти обмежуються їх використанням переважно для інформування клієнтів про діяльність організації, підтримання зв'язку з батьками дітей, координації діяльності груп підтримки батьків та дистанційного консультування батьків дітей з інвалідністю. Крім того, вітчизняні практики окремо наголошують на певних особливостях використання інтернет-технологій в роботі із своїми клієнтами, які необхідні враховувати, інтегруючи такі технології у процес надання послуг. Зокрема, існує потреба в підвищенні комп'ютерної грамотності клієнтів, а також у забезпеченні їм доступу до самих технічних засобів, які дозволяють використовувати інтернет-технології.

Список використаних джерел

1. Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки та план заходів з реалізації її I етапу: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. № 526-р [Електронний ресурс] / Урядовий портал. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250190226> (дата звернення: 26.11.2018).
2. Статистичний збірник "Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства" [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України, 2017. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_zdpus_2017.pdf (дата звернення: 20.06.2017). – Назва з екрана.
3. Ілюзія захисту: Аналітичний звіт за результатами комплексного дослідження системи захисту дітей в Україні [Електронний ресурс] / Надія і житло для дітей, 2016. – 95 с. – Режим доступу: http://openingdoors.org.ua/ua/proofs/ilyuziya_zahistu.html (дата звернення: 20.06.2017). – Назва з екрана.
4. Browne K. The Risk of Harm to Yang Children in Institutional Care [Electronic resource] / Better Care Network, Save the Children, 2009. – P. 9–17. – Access Mode: https://www.crin.org/en/docs/The_Risk_of_Harm.pdf (Date of Access: 21 June 2018).
5. Baidarova O. Mentor's competence model used to build a relationship with a child living in a residential care institution / Olga Baidarova, Julia Udovenko // *Development trends in pedagogical and psychological sciences: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine: monograph* / edited by authors. 1st ed. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2018. – P. 44–67.
6. Райкус Джудит С. Социально-психологическая помощь семьям и детям групп риска: практическое пособие: в 4 т. Т.3. Развитие и благополучие детей / Джудит С. Райкус, Рональд К. Хьюз. – Москва: Эксмо, 2009. – 288 с.
7. Demystifying the 5 Phases of Project Management [Електронний ресурс] / Project Management Institute. – Access Mode: <https://www.smartsheet.com/blog/demystifying-5-phases-project-management>. – Title from Screen. – Date of Access: 15 March 2018.
8. Information and Communication Technologies in Social Work [Electronic resource] / Brian E. Perron, Harry O. Taylor, Joseph E. Glass, Jon Margerum-Leys // *Advances in Social Work*. – 2010. – Vol. 11(2). – P. 67–81. – Access Mode: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3117433/> (Date of Access: 15 March 2018).
9. Бачити спочатку людину: посібник для фахівців, які працюють у сфері послуг для осіб з інвалідністю / Інститут суспільно-економічних досліджень (ІСЕД), 2017. – 96 с.
10. Новгородський Р. Г. Інтернет-комунікації у роботі соціального працівника / Р. Г. Новгородський // *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка*. – 2016. – № 133. – С. 160–163.
11. Cyber Counselling: An Innovative Field Education Pilot Project / Mishna F., Levine D., Bogo M., Van Wert M. // *Social Work Education*. – 2013. – Vol. 32(4). – P. 484–492. DOI: 10.1080/02615479.2012.685066.
12. Семигіна Т. Он-лайн технології у практичній соціальній роботі [Електронний ресурс] // Десята міжнародна науково-практична конференція "ІНТЕРНЕТ-ОСВІТА-НАУКА-2016", 11-14 жовтня, 2016: збірник праць. – Вінниця: ВНТУ, 2016. – С. 119–121. DOI: 10.6084/m9.figshare.4233209.v1.
13. Reamer G. Frederic. Social Work in a Digital Age: Ethical and Risk Management Challenges / Reamer G. Frederic. [Electronic resource] // *Social Work*. – 2013. – Vol. 58, Iss. 2, P. 163–172. – Access Mode: <https://doi.org/10.1093/sw/swt003> (Date of Access: 20 October 2018).
14. Boddy J. Social Media and Social Work: The Challenges of a New Ethical Space / Boddy J., Dominelli L. // *Australian Social Work*. – 2017. – Vol. 70, Iss. 2: Special Issue: eProfessionalism and the Ethical Use of Technology in Social Work. – P. 172–184. DOI: 10.1080/0312407X.2016.1224907.
15. Скоромна О. П. Використання медіа технологій у роботі студентської соціальної служби / О. П. Скоромна // *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. – 2013. – № 13(4). – С. 61–68.
16. Байдарова О. Соціальні медіа у соціальній роботі з молоддю зі слуховими порушеннями / О. Байдарова, Д. Лаврент'єва // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*. – 2017. – №1(1). – С. 39–44.
17. Зак Д. Нетворкинг для интровертов / Девора Зак; пер. с англ. Е. Бузниковой. 2-е изд. – Москва: Альпина Бизнес Букс, 2013. – 208 с.
18. Hof, R. D. Internet communities: Forget Surfers. A New Class of Netizen is Settling Right / Hof, R. D., Browder, S., Elstrom, P. // *BusinessWeek*. – 1997, 5 May. – P. 38–47.

References

1. Natsionalna stratehiia reformuvannya systemy instytutsiinoho dohliadu ta vykhovannya ditei na 2017-2026 roky ta plan zakhodiv z realizatsii yii I etapu: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 9 serpnia 2017 r. № 526-r [National Strategy for the Reform of the Institutional Care for Children for 2017-2026 and Plan for Implementation of its Stage I] / Uriadovyi portal [Government Portal]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250190226> (accessed 26 November 2018). (in Ukrainian)
2. Statystychnyi zbiryk "Zakhyst ditei, yaki potrebuti osoblyvoi uvahy suspilstva" [Statistical digest "Protecting Children Who Need a Special Attention of Society"] (Anon., 2017). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_zdpus_2017.pdf (accessed 20 June 2017). (in Ukrainian)
3. Iliuziia zakhystu: Analitychnyi zvit za rezultatamy kompleksnoho doslidzhennia systemy zakhystu ditei v Ukraini [Illusion of Protection: An Analytical Report on the Results of a Comprehensive Study of the Child Protection System in Ukraine] (Anon., 2016). Nadia i zhytlo dlia ditei [Hope and Homes for Children]. Retrieved from http://openingdoors.org.ua/ua/proofs/ilyuziya_zahistu.html (accessed 20 June 2017). (in Ukrainian)
4. Browne K. (2009). The Risk of Harm to Yang Children in Institutional Care [online]. Better Care Network, Save the Children, 9–17. Retrieved from https://www.crin.org/en/docs/The_Risk_of_Harm.pdf (accessed 21 June 2018). (in English)
5. Baidarova O. & Udovenko Ju. (2018). Mentor's competence model used to build a relationship with a child living in a residential care institution. *Development trends in pedagogical and psychological sciences: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine: monograph* / edited by authors. 1st ed. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 44–67. (in English)
6. Rycus, Judith S. & Hughes, Ronald C. (2009). Sotsialno-psikhologicheskaiia pomoshch semiam i detiam grupp riska: prakticheskoe posobie: v 4 t. T.3. Razvitiie i blagopoluchie detei [Field Guide to Child Welfare]. Moskva: Eksmo. (in Russian)
7. Demystifying the 5 Phases of Project Management. [online] Project Management Institute. Retrieved from <https://www.smartsheet.com/blog/demystifying-5-phases-project-management> (accessed 15 March 2018). (in English)
8. Perron, Brian E., Taylor, Harry O., Joseph, Glass E., & Margerum-Leys J. (Spring 2010). Information and Communication Technologies in Social Work. [online] *Advances in Social Work*, Vol. 11(2), 67–81. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3117433/> (accessed 15 March 2018). (in English)
9. Bachyty spochatku liudynu: posibnyk dlia fakhivtsiv, yaki pratsuiut u sferi posluh dlia osib z invalidnistiu [Seeing the Person: a Manual for Professionals Working in the Services Sector for Persons with Disabilities] (Anon., 2017). Instytut suspilno-ekonomichnykh doslidzhen (ISED) [Institute for Social and Economic Research]. (in Ukrainian)
10. Novgorodskiy R. G. (2016). Internet-komunikatsii u roboti sotsialnoho pratsivnyka [Internet communication in the work of the social worker]. *Visnyk Chernivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. T.H. Shevchenka [Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University named after Taras Shevchenko]*, Vol. 133, 160–163. (in Ukrainian)
11. Mishna F., Levine D., Bogo M., & Van Wert M. (2013). Cyber Counselling: An Innovative Field Education Pilot Project. *Social Work Education*, Vol. 32(4), 484–492. DOI: 10.1080/02615479.2012.685066. (in English)
12. Semyhina T. (2016). On-lain tekhnolohii u praktichnii sotsialnii roboti [On-line technology in social work practice] [online]. Desiata mizhnarodna naukovopraktychna konferentsiia "INTERNET-OSVITA-NAUKA-2016", 11-14 zhovtnia 2016, Vinnytsia: Zbiryk prats [The Tenth International Scientific-Practical Conference INTERNET-EDUCATION-SCIENCEIES-2016, 11–14 October 2016, Vinnytsia], 119–121. DOI: 10.6084/m9.figshare.4233209.v1. (in Ukrainian)
13. Reamer G. Frederic. (1 April 2013). Social Work in a Digital Age: Ethical and Risk Management Challenges. *Social Work*, Vol. 58, Iss. 2, 163–172. DOI: <https://doi.org/10.1093/sw/swt003>. (in English)
14. Boddy J., & Dominelli L. (2017). Social Media and Social Work: The Challenges of a New Ethical Space. *Australian Social Work*. Vol. 70, Iss. 2:

Special Issue: eProfessionalism and the Ethical Use of Technology in Social Work. 172–184. DOI: 10.1080/0312407X.2016.1224907. (in English)

15. Skoromna O. P. (2013) Vykorystannia media tekhnologii u roboti studentskoi sotsialnoi sluzhby [The Use of Media Technologies in the Work of Student Social Service]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedagogichni nauky [Bulletin of the Taras Shevchenko Luhansk National University]*. Vol. 13(4). 61–68. (in Ukrainian)

16. Baidarova O., & Lavrentieva D. (2017). Sotsialni media u sotsialnii roboti z moloddui zi slukhovymy porushenniamy [Social media in social work practice with hearing impaired youth]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni*

Tarasa Shevchenka. Sotsialna robota [Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Social work]. Vol. 1(1). 39–44. (in Ukrainian)

17. Zack, Devora. (2013). Networking dlia introvertov [Networking for Introverts]; per. s angl. E. Buznikovoi. 2-e izd. Moskva: Alpina Biznes Buks. 208 p. (in Russian)

18. Hof, R. D., Browder, S., & Elstrom, P. (5 May 1997). Internet communities: Forget Surfers. A New Class of Netizen is Settling Right. *BusinessWeek*. 38–47. (in English)

Надійшла до редколегії 01.10.18
Рецензовано 12.10.18

O. Baidarova, PhD in Psychology, Assistant Professor
ORCID iD 0000-0002-2332-1769
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
D. Lavrentieva, Master,
International Leadership and Development Center, Kyiv, Ukraine
ORCID iD 0000-0002-5579-1706

USE OF INTERNET TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIAL SERVICES FOR CHILDREN WITH DISABILITIES AND THEIR FAMILIES IN THE COMMUNITY

Considering the processes of deinstitutionalisation and the development of social services in the community accessible for children and families, the use of Internet technologies in social work is extremely relevant. The purpose of this publication is to describe the results of research on the use of Internet technologies as a tool for the development of social services for children with disabilities and their families. In the course of the study, which was carried out between October 2016 and June 2018, we used such research methods as: theoretical research methods, document analysis, as well as individual and focused group interviews.

The first objective of the research was to explore the varieties and features of services for children with disabilities in the community as an alternative to institutional care and analyze the process of services development. The formed list of services for children with disabilities and their families, which are possible in Ukraine according to the current legislation, the following groups of services were defined: (a) correction and development services; (b) educational services; (c) care services; (d) support services for families with children with disabilities. We revealed that the development of the service includes a number of practical tasks that cover the following stages: (1) determining the community's need in the service, (2) planning the implementation of the service, (3) selecting and training the specialists who will implement the service, (4) building communications with clients and developing an affiliate network, (5) monitoring the results of service implementation.

The second stage of the study was conducting a theoretical analysis of the specifics of various types of Internet technologies and their use for work on development of services in community. Based on this we have developed a model for the development of social services for children with disabilities and their families in the community using Internet technologies for the activities of both social work managers and specialists who directly provide services to clients.

During the empirical part of the study, we analysed experience and perspectives of application of Internet technologies by heads and managers of social organizations, as well as specialists working with children with disabilities in the provision of services. The results of the study are the first step in verifying the proposed theoretical model; they confirm that the topic of using Internet technologies is extremely relevant for the development and provision of services in Ukraine and in Europe. Domestic and foreign experts who took part in the study named the following potential Internet technologies in providing services: organization of day-care for palliative children; long-distance social support for families and children; transfer of certain elements of correctional lessons to the Internet platforms; organization of online peer support groups for parents of children; Internet technologies of virtual and augmented (mixing reality and artificial effects) reality for the correction and therapy of people with mental disorders.

Comparing the responses of domestic and foreign specialists working with children with disabilities and their families, it is possible to conclude that foreign colleagues more actively use Internet technologies to perform professional tasks, both for working with clients, and for organizing and providing services, while Ukrainian specialists are limited to their use mainly for informational purposes. The study determines the peculiarities of using Internet technologies, which need to be considered, integrating such technologies into the process of providing services to children with disabilities and their families in Ukraine.

Keywords: social work, social services, Internet technologies, children with disabilities, community.

O. Байдарова, канд. психол. наук, ассист.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина
ORCID iD 0000-0002-2332-1769
Д. Лаврентьева, магистр,
МОУ "Международный центр развития и лидерства", Киев, Украина
ORCID iD 0000-0002-5579-1706

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНЫХ УСЛУГ В ОБЩИНЕ ДЛЯ ДЕТЕЙ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ И ИХ СЕМЕЙ

Рассмотрены разновидности и особенности предоставления социальных услуг для детей с инвалидностью в обществе как альтернативы институционального ухода. Раскрыты результаты исследования использования работниками социальных организаций различных видов интернет-технологий в организации и предоставлении социальных услуг. Предложена модель применения интернет-технологий для развития социальных услуг в общине для детей с инвалидностью и их семей, связывающая конкретные виды интернет-технологий с направлениями работы и задачами социального работника.

Ключевые слова: социальная работа, социальные услуги, интернет-технологии, дети с инвалидностью, община.

УДК 159.922

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/2>

А. Львовичка, д-р психол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
ORCID iD 0000-0002-8454-2354

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

Аналізуються соціально-психологічні проблеми ресоціалізації внутрішньо переміщених осіб. Розглядається "Синдром мігранта", що складають наступні симптоми: рентні настановлення; позиція "жертви"; симптом евакуації; симптом втрачених можливостей; "симптом винятковості"; симптом втраченого майбутнього; симптом втраченого щастя, а також – симптом вивченої безпорадності. Пропонуються шляхи подолання зазначеного синдрому та методи формування соціального інтересу і соціальної активності переселенців за допомогою заохочення їх до волонтерської діяльності, яка, у свою чергу, сприяє процесу ресоціалізації.

Ключові слова: переселенці; "синдром мігранта"; волонтерська діяльність; ресоціалізація; соціальний інтерес; соціальна активність.

Вступ. У зв'язку із окупацією Криму Російською Федерацією та вторгненням російських військ на Схід України, понад 1 мільйон 780 тисяч жителів Донецької і Луганської областей, а також Криму стали переселенцями всередині країни. Їх називають по-різному: переселенці, біженці, вимушені переселенці, внутрішні біженці, переміщені особи, вимушено переміщені. Та це не змінює суті. Вони втратили все, що мали на малій батьківщині. У той же час, як зазначають експерти, цифру 1,7 мільйона внутрішніх переселенців не можна вважати однозначною, оскільки багато з тих, хто переїхав із зони конфлікту, не ставав на облік в органах соціального захисту.

Оскільки військові дії на Сході України тривають вже п'ятий рік, державою загалом вирішено матеріальні проблеми внутрішньо переміщених осіб: їм допомогли відновити втрачені документи; надали або допомогли знайти житло; працевлаштували або сприяли відкриттю власного бізнесу; діти пішли до шкіл, закладів вищої освіти та дитячих садків тощо. Вони отримують пенсії та соціальну допомогу.

На сьогодні вже проведено низку соціальних досліджень, що висвітлюють різні проблеми переселенців та шляхи їх розв'язання. Разом із тим, ці дослідження, переважно стосуються актуальних потреб переміщених осіб та шляхів їх задоволення, а питання соціальної активізації переселенців, формування у них активної просоціальної позиції, яка є дуже важливою у складний час для України, розглядається недостатньо.

Отже, **мета нашого дослідження** - визначити шляхи і методи формування соціального інтересу та соціальної активності внутрішньо переміщених осіб з метою їх успішної ресоціалізації.

У нашому дослідженні ми, зокрема, проаналізували соціальні та психологічні проблеми, що виникають у внутрішньо переміщених осіб в Україні, а також формування у них соціальної активності за допомогою заохочення до волонтерської діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Варто зауважити, що соціальним та соціально-психологічним проблемам внутрішньо переселених осіб в Україні присвячено незначну кількість праць вітчизняних вчених. Серед них праці: О. Богучарової, Г. Лазос, І. Локтевої, Т. Семигіної, Н. Гусак, С. Трухан, О. Чуйко. Так, О. Богучарова досліджувала феномен психологічної захищеності українських вимушених біженців [2]. Г. Лазос, на прикладі роботи з переселенцями з Криму, описує особливості психологічної допомоги внутрішньо переміщеним особам. І. Локтевою проводилося вимірювання соціального відторгнення серед внутрішньо переміщених осіб. Т. Семигіна, а також Н. Гусак та С. Трухан вивчають проблеми соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб [5]. О. Чуйко та Н. Голотенко вивчають чинник соці-

альної підтримки в структурі особистісних ресурсів внутрішньо переміщених осіб [6]. Також створено методики для безпосередньої практичної допомоги. Так, основі практичного досвіду розроблено настільну просвітницьку гру "Переселенська блуканина". Гра розроблена для соціальних працівників, студентів та тих, хто працює із внутрішньо переміщеними особами з метою підвищення обізнаності у суспільстві щодо практичних проблем переселенців та спростування існуючих стереотипів про них. Разом із тим, багато проблем у зазначеній сфері ще потребують свого розв'язання. Так, наша стаття присвячена проблемі формування соціального інтересу та соціальної активності переселенців за допомогою заохочення їх до волонтерської діяльності з метою допомоги їм у процесі ресоціалізації.

Проблемам волонтерської діяльності присвячені дослідження багатьох вітчизняних та закордонних вчених. Біля витоків розробки проблем психології волонтерської діяльності почесне місце займає Альфред Адлер, який наголошував, що основою існування людини є соціальне почуття (або соціальний інтерес). Участь у інших людях, за Адлером, це шлях до вирішення внутрішніх конфліктів і "перетворення в людину, включену в суспільство" [1, 99]. Найбільш повно і яскраво соціальний інтерес можна реалізувати у волонтерській діяльності, яка йде від щирого бажання допомагати іншим.

Виклад основного матеріалу дослідження. У зв'язку із соціально-демографічними змінами, що відбуваються в Україні з 2014 року, змінюються і підходи до організації волонтерської діяльності. Так, протягом майже п'яти років по усій території країни було відкрито велику кількість пунктів допомоги біженцям та переселенцям із тих частин Донецької та Луганської областей, які окуповані російським агресором. У цих пунктах працювали волонтери, які надавали переселенцям різноманітну допомогу: матеріальну, юридичну, психологічну тощо. Та, як виявилось з часом, допомога, що надавалася переселенцям, була недостатньою для розв'язання проблем, що постали перед цією категорією осіб. Разом із тим, як показує практика, у осіб, яким регулярно надається соціальна допомога, а вони у цей час не залучені до соціально-спрямованої діяльності, можуть сформуватися негативні симптомокомплекси, що стануть на заваді їх соціального становлення. Достатньо велика кількість переселенців ризикує втратити на додаток до соціального статусу як впевненість у власних силах, так і життєву перспективу. Потужним чинником, що запобігатиме цьому, може стати надання можливості долучення цих осіб до реалізації соціальних ініціатив та волонтерської діяльності.

Отже, головною серед проблем, з якими стикаються переселенці, виявилася проблема ресоціалізації, тобто –

відновлення соціальних зв'язків переселених осіб задля продовження активної та професійної діяльності, а також особистісного зростання. Більш того – у значній частині осіб, що мігрували із Донецької та Луганської областей, сформувався так званий "Синдром мігранта", який, у свою чергу, став на заваді як ресоціалізації, так і особистісного зростання. При цьому, як показують наші спостереження, у переселенців із Криму, як правило, немає вищезазначеного синдрому: вони досить швидко знаходять собі роботу, житло, влаштовують дітей до школи. Ми пояснюємо це тим фактом, що у Криму не відбувалося жорсткого військового протистояння, тому люди виїжджали звідти не через побутові незручності та реальну загрозу життю, а через моральні переконання. Вони не хотіли жити в окупованому Криму, не хотіли, будучи громадянами України, брати російські паспорти. Отже, вибір цих людей свідомий, а не здійснений під страхом загибелі. Після переселення на материкову Україну вони зберегли свою проактивну та просоціальну позицію.

У свою чергу, "синдром мігранта" складають симптоми, які є суттєвою перешкодою для соціалізації та особистісного зростання. До синдрому мігранта належать наступні симптоми: рентні настановлення; позиція "жертви"; симптом евакуації; симптом втрачених можливостей; симптом винятковості; симптом втраченого майбутнього; симптом втраченого щастя, а також – симптом вивченої безпорадності.

Розглянемо ці симптоми. Так, рентні настановлення означають постійне очікування на допомогу, яка насправді є несуттєвою та такою, що не допомагає розв'язати важливі життєві завдання, але дає можливість не працювати. Таким чином, симптом "рентного настановлення" стає на перешкоді розвитку людини як активно-го, самодостатнього та повноцінного члена суспільства.

Займаючи позицію "жертви", людина втрачає свою суб'єктність і перестає шукати шляхи подолання складної життєвої ситуації та входження у соціум. Отже, позиція "жертви" не дозволяє людині відчувати себе суб'єктом побудови власного життєвого шляху.

Симптом евакуації виражається у даному випадку в тому, що переселенці відчують себе та поведуться

так, наче вони от-от повернуться на те місце, звідки вони виїхали, тому вони не надто облаштовують свій побут, не заводять друзів, і, нарешті – не соціалізуються.

Симптом втрачених можливостей формується, коли людина, що вимушено змінила своє місце проживання, вважає, що усе хороше у її житті залишилося позаду, вона також може втратити сенс життя. Така ситуація, безумовно, потребує серйозної психологічної допомоги. Із попередньо зазначеними симптомами тісно пов'язані також симптом втраченого майбутнього та симптом втраченого щастя.

"Симптом винятковості" у переселених осіб, як правило, формують засоби масової інформації та окремі політики, які турбуються лише про власні рейтинги. У свою чергу, переселенці іноді починають думати тільки про те, що винна їм держава та соціум, водночас забуваючи, що вони також є членами суспільства та держави, які опинилися у дуже складній ситуації, тому вони також мають про них дбати.

І, нарешті, симптом вивченої безпорадності формується у тій ситуації, коли людина на деякий час втратила соціальні зв'язки та не може їх самостійно відновити тому, що не вірить у власні сили.

У зв'язку із вищезазначеним, нами було запропоновано метод переорієнтації мігрантів із об'єктів надання волонтерської допомоги на її суб'єктів. Тобто, коли переселенці звертаються до волонтерського пункту за допомогою, вони, безумовно її отримують, але разом із тим працівники Центру пропонують їм долучитися до волонтерської мережі, що існує у громаді, та взяти участь у допомозі своїм землякам, які опинилися у скрутній ситуації.

Задля досягнення цієї мети – переорієнтації переселенців із об'єктів надання волонтерської допомоги на суб'єктів – нами були організовані тренінги волонтерів на базі Київського Центру допомоги біженцям та мігрантам. Варто зазначити, що тренінги проводилися у вільній формі, тобто, вони мали форму інтерактивного спілкування та не були прив'язані до певного часу чи місця. При цьому, у роботі з мігрантами ми ставили перед собою чіткі завдання, які представлені нами у табл. 1.

Таблиця 1

Взаємодія із громадянами, що звернулися до волонтерського Центру допомоги переселенцям

№ з/п	Назва заходу	Форма роботи	Мета заходу
1	Знайомство з роботою Центру	Екскурсія територією Центру, ознайомлення з його структурами	Показати можливості волонтерської діяльності
2	Зустрічі та знайомство з волонтерами, які вже працюють у Центрі	Організація спілкування із волонтерами та чаювання. Бесіди про те, що роблять волонтери, що їм вже вдалося зробити, а також про те, що дає волонтерська діяльність її суб'єктам	Показати важливість волонтерської діяльності як для тих, кому допомагають, так і для суб'єктів допомоги
3	Волонтерська діяльність у Центрі	Допомога біженцям та переселенцям із окупованих територій. Допомога воїнам АТО як додаткова робота у Центрі	Формування та розвиток соціальної активності переселенців
4	Обговорення та аналіз проблем, які виникають під час роботи у Центрі волонтерської допомоги	Збори волонтерів Центру	Формування вмінь та навичок з менеджменту волонтерської діяльності
5	Зустрічі із земляками	Організація зустрічей волонтерів та тими, хто цікавиться роботою Центру із переселенцями, які успішно пройшли процес ресоціалізації: мають житло, влаштувалися на роботу або ж – відкрили власний бізнес.	Побудова життєвих перспектив

Як показали наші дослідження, що проводилися у вищезазначеному Центрі, переселенці, що активно долучилися до волонтерської роботи, значною мірою позбавилися симптомів, що складають "Синдром переселенця".

Так, позбавлення від симптомів "рентних настановлень", втраченого майбутнього та симптому втрачених можливостей сприяла допомога у побудові планів на майбутнє, які відбувалися під час зустрічі із переселен-

цями, що організували свій бізнес та пропонують роботу бажаним, а також допомога у написанні грантів на надання фінансової підтримки для розвитку власних бізнесових проектів.

Позиція "жертви", симптом втрачених можливостей, симптом втраченого майбутнього та симптом втраченого щастя також почали коригуватися після зустрічі із

людьми з інвалідністю та з переселенцями, що досягли успіхів у новому житті на новому місці.

З симптомом евакуації допомагали боротися не тільки заходи із допомогою у винайденні житла, але й – формування суб'єктної позиції переселенців, котра, у свою чергу, давала можливість проявляти соціальну активність, яка ставала запорукою не тільки і не стільки пристосування до життєвого середовища, але й – організації власного життєвого середовища, яке прийшло б на зміну вимушено покинутому.

"Симптом винятковості" мінімізувався завдяки волонтерській діяльності, що сприяла розширенню контактів із різними категоріями населення та отриманню нового досвіду.

І, нарешті, симптом вивченої безпорадності усувався завдяки активній соціально-корисній діяльності та формуванню суб'єктності у процесі такої діяльності.

Для визначення вираженості симптомів, що належать до "Синдрому мігранта" нами було розроблено "Опитувальник мігранта", який містив питання, що стосувалися кожного із зазначених симптомів. За кожним симптомом можна було набрати від 0 до 7 балів. 0 балів означало відсутність симптому, 7 – його найбільшу вираженість.

У таблиці 2 показано результати, які було визначено за допомогою "Опитувальника мігранта" як у переселенців, що брали участь у волонтерській діяльності Центру, так і у тих переселенців, що не брали участь у волонтерській діяльності Центру.

Таблиця 2

Показники вираженості симптомів "Синдрому переселенця" у двох категорій переселенців

	Назва симптому	Середні показники вираженості симптому	
		Переселенці, що брали участь у волонтерській діяльності Центру	Переселенці, що не брали участі у волонтерській діяльності Центру
1	рентні настановлення	2	6,3
2	позиція "жертви"	1,2	5,1
3	симптом евакуації	2,5	5
4	симптом втрачених можливостей	1,5	5,2
5	симптом винятковості	2,7	4
6	симптом втраченого майбутнього	1,2	4,3
7	симптом втраченого щастя	2,1	3,9
8	симптом вивченої безпорадності	1,1	3,5

Отже, як видно з табл. 2, у переселенців, що брали участь у волонтерській діяльності Центру, показники симптомів, що складають "Синдром переселенця", були нижчими, ніж у тих, хто такої участі не брав.

І, на завершення, варто також зазначити, що Київський Центр допомоги біженцям та мігрантам у вересні 2017 року перейшов на новий формат роботи, завершивши діяльність, спрямовану на невідкладну допомогу переселенцям: надання одягу, харчів, поселення та працевлаштування. На сьогодні перед ним стоять інші цілі, і багато хто із тих, хто отримував допомогу, зараз готовий допомагати своїм співгромадянам, що опинилися у складних життєвих обставинах.

Висновки

Таким чином, виходячи із вищезазначеного, можна зробити наступні висновки.

У значної частини осіб, що мігрували із Донецької та Луганської областей, сформувався так званий "Синдром мігранта", який, у свою чергу, став на заваді як ресоціалізації, так і особистісного зростання.

Під час роботи у Центрі допомоги біженцям та мігрантам було застосовано тренінги, спрямовані на перорієнтацію мігрантів із об'єктів надання волонтерської допомоги на її суб'єктів.

Активна громадянська позиція та соціальна активність, що була сформована у зазначеній категорії осіб стала запорукою їх ресоціалізації та подальшого особистісного зростання.

Подальшою нашою задачею стане розробка більш глибокої та детальної концепції формування суб'єктності у осіб, що потрапили у складні життєві обставини.

Список використаних джерел

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии: Лекции по введению в психотерапию для врачей, психологов и учителей / А. Адлер. – М.: Изд-во Института Психотерапии, 2002. – 214 с.
2. Богучарова О.І. Феномен психологічної захищеності українських вимушених біженців (ТПО) / О.І. Богучарова // Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи. Матеріали всеук-

раїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2018 – 96 с.

3. Лазос Г.П. Психологічна допомога внутрішньо переміщеним особам (на прикладі роботи з переселенцями з Криму) // Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: методичний посібник / Г. Кісарчук, Я.М. Омельченко, Г.П. Лазос, Л.І. Литвиненко, Л.Г. Царенко; за ред. З.Г. Кісарчук. – К.: ТОВ "Видавництво "Логос". – С. 26–46.

4. Львовичкіна А.М., Стоколос Г.М., Соціально-психологічні проблеми організації волонтерської діяльності / А.М. Львовичкіна, Г.М. Стоколос // Організаційна психологія. Економічна психологія. Науковий журнал / за наук. ред. С.Д. Максименка та Л.М. Карамушки. – К., 2017. – № 1(8). – С. 45–52.

5. Семигіна Т.В. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб / Т.В. Семигіна, Н.Є. Гусак, С.О. Трухан // Український соціум. – 2015. № 2(53). – С. 65–72.

6. Чуйко О., Голотенко А. Соціальна підтримка в структурі особистісних ресурсів внутрішньо переміщених осіб // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка – Київ: ВПЦ "Київський університет", 2017. Психологія. Вип. 1(6/ 2). – С. 146–150.

References

1. Adler A. Praktyka y teoriya yndyvdyualnoi psykholohyy: Lektsyy po vvedenyiu v psykhoterapiyu dlia vrachei, psykholohov y uchytelei / A. Adler. – M.: Yzd-vo Ynstitutu Psykhoterapiyu, 2002. 214 s.
2. Bohucharova O.I. Fenomen psykholohichnoi zakhyshchenosti ukrainskykh vymushenykh bizhentsiv (TPO) / O.I. Bohucharova // Viiskova psykholohiia u vymirakh viiny i myru: problemy, dosvid, perspektyvy. Materialy vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu. – K.: KNU imeni Tarasa Shevchenka. 2018 – 96 s.
3. Lazos H.P. Psykholohichna dopomoha vnutrishno peremishchenym osobam (na prykladі roboty z pereselentsiamy z Krymu) // Psykholohichna dopomoha postrazhdalym vnaslidok kryzovykh travmatychnykh podii: metodychnyi posibnyk / H. Kisarchuk, Ya. M. Omelchenko, H. P. Lazos, L. I. Lytvynenko... Tsarenko L. H.; za red. Z. H. Kisarchuk. – K.: TOV "Vydavnytstvo "Lohos". – 206 s. – S. 26–46
4. Lovochkina A.M., Stokolos H.M., Sotsialno-psykholohichni problemy orhanizatsii volonterstoi diialnosti/ A.M.Lovochkina, H.M.Stokolos// Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia. Naukovyi zhurnal / za nauk. red. S. D. Maksymenka ta L.M.Karamushky – K., 2017. № 1(8). S. 45-52.
5. Semyhina T.V. Sotsialna pidtrymka vnutrishno peremishchenykh osib / T.V. Semyhina, N.Ie. Husak, S.O. Trukhan // Ukrainyskiy sotsium. – 2015. № 2(53). – S. 65–72.
6. Chuiko O., Holotenko A. Sotsialna pidtrymka v strukturі osobystisnykh resursiv vnutrishno peremishchenykh osib // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr "Kyivskiy universytet", 2017. Psykholohiia. Vyp. 1(6/ 2). S. 146–150.

Надійшла до редколегії 10.10.18
Рецензовано 19.10.18

A. Lyovochkina, Dr. of Sciences (Psychology), associate Professor, professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-8454-2354

VOLUNTEERING AS A MEANS OF SHAPING THE SOCIAL ACTIVITY OF MIGRANTS

The article analyzes the socio-psychological problems of the re-socialization of internally displaced persons. Among the main problems of this category of residents of Ukraine is the problem of reducing social activity. The lack of social activity, in turn, complicates the processes of adaptation to a new place of residence and re-socialization. The psychological symptoms characteristic of migrants that make up "Migrant syndrome" are considered. "Migrant syndrome" consists of the following symptoms: rental units; the position of the "victim"; symptom of evacuation; symptom of missed opportunities; symptom of exclusivity; a symptom of a lost future; a symptom of lost happiness, and also a symptom of learned helplessness.

Rental installations of internally displaced persons depended on the constant humanitarian assistance of the Center and citizens. The position of the "victim" was that migrants considered themselves to be a victim of circumstances and did not consider themselves to be the subject of their life. The symptom of the evacuation was that the settlers considered the new place of residence temporary and did not try to change it according to their needs. The symptom of missed opportunities was due to the fact that the settlers left their housing, work, business and did not see an opportunity to materialize in a new place. The symptom of the exclusivity of migrants manifested itself in the fact that they did not accept their life difficulties and did not want to make efforts to overcome them, but only required external support. The symptom of a lost future was that this contingent believed that all achievements were in the past, and nothing was waiting for them ahead. The symptom of lost happiness is associated with previous symptoms and is that these people are sure that they will never be able to become happy because they have suffered irreparable losses. The symptom of learned helplessness among the immigrants was developed when they endlessly faced insurmountable obstacles and they had the impression that they could do nothing.

Ways of overcoming the indicated syndrome and methods for the formation of social interest and social activity of immigrants by introducing them to volunteer activities, which, in turn, contribute to the process of re-socialization, are proposed. We have offered volunteer trainings on the basis of the Kiev Centre for Assistance to Refugees and Migrants. The training suggested the formation of ideas about the possibilities of volunteering and its role in the personal growth of a volunteer. The objectives of the trainings included: the development of social activity; development of skills in the field of volunteer management, as well as assistance in building life plans.

The trainings contributed to the reorientation of migrants from the objects of volunteer assistance to the subjects. Presents the results of the overcoming the "Migrant Syndrome", which was achieved by volunteers. As shown by our research conducted at the Center, immigrants who are actively involved in volunteer's work have largely lost the symptoms that make up the "Immigrant Syndrome". Active citizenship and social activity, which was formed in this category of persons was the key to their re-socialization and further personal growth.

Keywords: immigrants; "Migrant Syndrome"; volunteer activities; re-socialization; social interest; social activity.

А. Лёвочкина, д-р психол. наук, доц., проф.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина
ORCID ID 0000-0002-8454-2354

ВОЛОНТЕРСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ ПЕРЕСЕЛЕНЦЕВ

Анализируются социально-психологические проблемы ресоциализации внутренне перемещенных лиц. Среди основных проблем данной категории жителей Украины – проблема снижения социальной активности, которая, в свою очередь, усложняет процессы адаптации к новому месту жительства и ресоциализации. Рассматриваются психологические симптомы, характерные для мигрантов, составляющие "Синдром мигранта". "Синдром мигранта" составляют следующие симптомы: рентабельные установки; позиция "жертвы"; симптом эвакуации; симптом упущенных возможностей; симптом исключительности; симптом утраченного будущего; симптом потерянного счастья, а также – симптом выученной беспомощности. Предлагаются пути преодоления указанного синдрома и методы формирования социального интереса и социальной активности переселенцев с помощью приобщения их к волонтерской деятельности, которая, в свою очередь, способствует процессу ресоциализации.

Ключевые слова: переселенцы; "Синдром мигранта"; волонтерская деятельность; ресоциализация; социальный интерес; социальная активность.

СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

УДК 378.011.3-057.87:7:005.336.5

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/3>

Ahmed Muayad Karam, PhD student

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Severodonetsk, Ukraine

ORCID ID: 0000-0001-7902-6665

FORMATION OF AESTHETIC CULTURE OF PERSONALITY IN THE SOCIALIZATION PROCESS

The article focuses on the fact that human spirituality is crucial and includes values, value orientations, based on the general culture of man, in particular on aesthetic culture. In the process of research, the cultural direction in the education of students and their socialization were highlighted.

A retrospective analysis of the scientific literature was carried out, which made it possible to state that culture is a complex formation of values, activities, personal aspects and has no unambiguous and universal definition.

It is found that it is precisely in the dialogue between the person and the subject that due to the aesthetic attitude of the subject, the sensual existence of the object personality is included in the cultural system.

Based on the analysis of scientific publications, a schematic representation of the mechanisms of influence of aesthetic personality culture on its behavior and other types of human activity is proposed.

It is proposed to outline the aesthetic personality culture as an element of the general personality culture, which provides: analysis of input (external) attitudes, norms, values through the prism of personality outlook; a synthesis based on their own cultural views, beliefs and norms of behavior; organization according to them, ways of interaction of the subject with other people, activity in the world, creative activity and self-improvement. This is the basis for the formation of the development of aesthetic personality culture, in particular, the modern specialist in the process of his professional training, socialization.

It is suggested to consider aesthetic culture as an integral personal formation in the process of socialization of personality, characterized by the ability of the individual to perceive, evaluate and realize the beautiful in everyday life, nature, art.

Keywords: *personality, culture, aesthetic culture, values, value orientations.*

Introduction. In the modern world, priority belongs to human. It is a human who is and remains the essence of all spheres of social life, the factors determining his priorities and development strategies. In the differentiated social unity of civilization, whose integrity is formed on the basis of spiritual synthesis, each person maintains his or her uniqueness while asserting himself. At the same time, in the history of human civilization, the educational and developmental role of art is theoretically and empirically declared, whose importance is difficult to overestimate.

According to V. Bychkov '... today the problem of aesthetic education, the development of its methods and techniques has become one of the main problems and tasks in the education and education of all developed countries in the world' [1, p. 111].

In the context of the above, human spirituality is decisive, including values, value orientations in content and based on the general culture of man, in particular on aesthetic culture. In terms of the problem of aesthetic culture, the cultural direction in the education of students deserves attention.

The purpose of the article is to analyze the theoretical foundations of the formation of aesthetic personality culture in the process of socialization, to determine the prospects for the further development of this phenomenon.

Retrospective analysis of scientific works... allows us to assert that culture is a complex formation of values, activities, personal aspects and does not have an unambiguous and universal definition, but at the same time it can be analyzed and defined in the context of a certain sphere of human life.

It is in the dialogue between man and the subject that the aesthetic attitude of the subject makes the sensual existence of the object part of the cultural system. Culture, according to Bakhtin, acts as a way of preserving the existence of the subject and object, their expressive dialogue, the aesthetic infusion of the person into the object of the surrounding world or another person, and further - self-knowledge of another, enriched subject. The personification of nature and human at the present stage is a phenomenon of culture. At the same time, aesthetic attitudes, feelings, contemplations confirm the value of the object. Beyond this there is no understanding and communication of personality with the world [2, p. 410-411].

The influence of culture on the value structures of personality and the formation of its internal culture is indisputable. In the initial stages of human existence, the formation of its values is influenced by the culture of the immediate environment. The perception of the culture of the social group to which one belongs belongs already through the prism of family values. Values of a more general nature are appropriated, respectively, through the filters of other cultures, the subject of which the individual becomes in the course of his own activity.

Culture as a system of human values of a particular society, group of people or the whole world is assimilated by the individual through the prism of his own values. Thus, the culture of the individual undergoes transformations in relation to the influences of external cultures, but all of them are in line with the value orientations of the individual [3, p. 28-29].

Schematic representation of the mechanisms of influence of the aesthetic culture of personality on its behavior and other types of human activity can be depicted as follows (Fig. 1.1).

The scheme shows that the received external information (knowledge, attitudes, norms, relayed values of other people) are appropriated by a person who passes them through their own aesthetic outlook. Selected attitudes, norms and values represent the values of the individual, which become the basis of his beliefs and views. By modeling one's own activity, thinking through or analyzing probable or accomplished actions, one rethinks (reflexes) them, which becomes the basis of his / her further behavior and activities in general.

Therefore, the aesthetic personality culture can be described as an element of the general personality culture, which provides: analysis of input (external) attitudes, norms, values through the prism of personality outlook; a synthesis based on their own cultural views, beliefs and norms of behavior; organization according to them, ways of interaction of the subject with other people, activity in the world, creative activity and self-improvement. This is the basis for the formation of the development of aesthetic personality culture, in particular, the modern specialist in the process of his professional training, socialization.

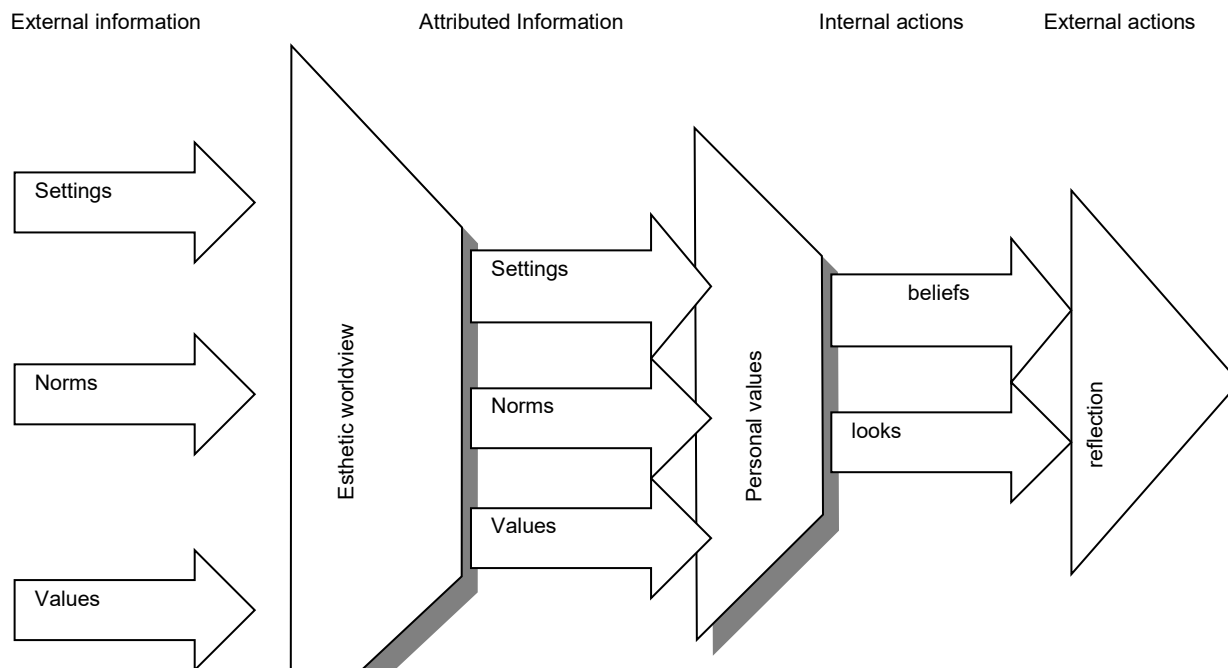

Fig. 1.1. Mechanisms of influence of personality aesthetic culture on its behavior and other activities

It should be noted that the aesthetics examines the general laws of the development of art, which are manifested in its various types, and examines the actual process of artistic creativity, its subject and object and means of artistic creativity, the process of artistic perception of art, etc., since art exists only in the social-communicative system: artist - art - observer, or artistic creativity - art - artistic perception [4].

According to scientists... aesthetics studies the value attitude of human to the phenomena of being, which can be: beautiful, ugly, satirical, humorous, tragic, comical, sublime. Aesthetics examines patterns of aesthetic activity of society, patterns of aesthetic perception of reality by a person, etc. Analysis of aesthetic reality makes it possible to understand that a person creates the beautiful in life, how he perceives, realizes it [5]. In other words, aesthetics considers the subjects of creativity and perception (artist, audience, improviser, performer, critic), objects of creativity, means, processes and results of aesthetic creativity and perception. All this is the subject of aesthetics. The theory of art (aesthetics) acts as a methodology of the art sciences: art history, art theory, art criticism. Unlike other objects created by man, in which beauty may be available or may be absent, it must be compulsory in works of art, since works of art are always aesthetic values [4].

Considering art as a means of mental and physical healing of a person, humanistic psychology introduces the concept of 'personality-oriented therapy' into psychotherapy. K. Rogers substantiates the position that the use of expressive arts choreography, painting, music, etc. - promotes the processes of emotional healing, resolving internal conflict, enhances the ability to self-knowledge, to cultivate deeper relationships with other people [6, p. 165].

Regarding the structure of aesthetic personality culture in the process of its socialization, we consider it appropriate to focus on the following segments:

1. The theory of aesthetic education is an independent structural unit of aesthetics. In the dictionary of aesthetics, aesthetic education is defined as a system of measures aimed at developing in a person the ability to perceive, properly understand, appreciate, create the beautiful and exalted in life and art [7]. Aesthetics considers the aesthetic culture historically as a product of social relations, creative activity of people. Therefore, aesthetic culture 'represents

the dialectical unity of the general, the special and the individual, the public and the personal, the collective and the individual' [8, p. 188]. 'Only taste, as a component of aesthetic culture,' noted F. Schiller, 'brings harmony to society because it creates harmony in the individual. All other forms of representation are distinguished by people based either solely on the sensory or spiritual component. It is because of this harmony of aesthetic culture that the sensual and mental powers of the person are liberated, enabling them to manifest themselves in creativity' [8, p. 28].

It should be mentioned that I. Kant argued that aesthetic culture, in particular, aesthetic taste - are phenomena not only individual, but also inherently social. This nature is a constant source of endless debate about aesthetic tastes: likes and dislikes, attraction to some phenomena and objects with complete indifference or even hostility to others. Disputes about aesthetic tastes will never go away, because individuality, subjectivity of all tastes, and even more so aesthetics, are too stable. The severity of endless and heated disputes reflects the ideological aspect that is always expressed in aesthetic or aesthetic flavors. This severity is also determined by the fact that the sphere of the aesthetic always affects people 'for the living', giving rise to deep experiences [9].

Thus, the theory of aesthetic education is based on the recognition of the dialectical interrelationship of needs, judgments, experiences and actions. 'Judging taste by evaluating phenomena and objects as beautiful and ugly, harmonious or disharmonious, elevated or low, helps one to select and surround oneself with such things, objects that would create a state of comfort and sublime, pleasure and joy, or help to "decipher" and to flesh out all that causes antipathy and resistance' [10, p. 4]. It is well known that there are some links between pedagogy and aesthetics. However, they retain a specific approach inherent in each of them to the problem of aesthetic education: pedagogy examines specific forms and methods of aesthetic education, aesthetics is the philosophical basis of aesthetic education. We can say that aesthetics builds a strategy of aesthetic education, and pedagogy - its tactics in each specific area: life, work, perception of works of art.

1. To understand the structure and essence of aesthetic culture, a valuable and productive one is Plato's position, which

emphasized the expediency of using only works of art that promote and 'nurture the vitality of the people.' He explored the nature of perception of the beautiful, the source of talent, the problem of education of aesthetic culture, arguing that it is the influence of art that affects the aesthetic world of the growing personality. He owns claims about the relativity of beauty, absolutely beautiful. At the same time, he assigned the artist an intermediary role, placing them above the representatives of the utilitarian professions (physician, artisan), proclaiming God the creator of absolute beauty [11, p. 143].

According to Aristotle's concept, science and art belong to the field of theoretical reason, but the philosopher clearly delineated the objects of their study, noting that the historian comprehends what really happened and the poet what should happen. Hence Aristotle's famous saying: 'Poetry is more philosophical and more serious than history: poetry speaks more generally, history is a singular one.' According to the philosopher, the most effective means of nurturing aesthetic culture and aesthetic feelings is art the spiritual memory of humanity. Introduced by the thinker into the theoretical use of the concept of 'mimesis' opened before him the opportunity to induce artists to portray reality not only as she really is and what the artist sees her, but also what she should be [11, p. 157].

These thoughts have been transformed in many ways into the practice of nurturing aesthetic feelings in the younger generation.

For the formation of aesthetic culture Ya. Kamenskyi suggested developing musical skills in children, use in the development of speech learning to memorize poems or rhyme. In the didactic manual 'The visible world in drawings' he recommended to develop in children the feeling of beauty of 'living and sound alphabet' of nature [12].

Of great importance to the aesthetic education of children was attached K. Ushynskiy, who claimed that the child thinks in forms, colors, sounds. Its success depends on how much the educators are aware of the essence of the beautiful, its role in human life and personality formation. Important in the education and training of children for the enrichment of their aesthetic impressions, the formation of aesthetic feelings, accurate, full-fledged language, according to the teacher, have literature, oral folk art. Proverbs, sayings, pater-words develop in children a sense of the sonic beauty of their mother tongue. The scientist argued that if a bird sits on a branch of a young tree, the branch is already changing its direction of growth; so does the child: only a small impulse is needed for it to change the direction of its spiritual development [13, p. 159].

According to V. Sukhomlynskyi, from the first days of school education we must teach '... children to see, perceive, feel, understand the beauty of the world - nature and social relations. Perception, comprehension are the basis, the core of aesthetic enlightenment, the core of that aesthetic culture, without which the feelings remain deaf to everything noble and high in life' [14, p. 178]. V. Sukhomlynskyi emphasized that the connection between aesthetic perception and aesthetic creativity is of great importance in the education of aesthetic culture. In childhood, adolescence, and early adolescence, every student must admire the beauty in all its manifestations; it is only under this condition that he develops a caring, caring attitude to beauty, the desire to turn again and again to the object, the

source of beauty, which has already aroused admiration, left a mark in his soul. 'Aesthetic perception of works of literature, music, fine arts, choreographic art is aesthetic evaluation, a deep experience of those qualities that have the object of perception itself [14, p. 377].

Aesthetic culture is manifested in the formation of aesthetic attitude of human to reality. Aesthetic culture contributes to the orientation of the individual in the world of aesthetic values and at the same time the ability of man to aesthetic perception and experience, thanks to it formed aesthetic tastes and ideals, the ability to creativity under the laws of beauty, etc.

The National State Complex Program of Aesthetic Education states that '... aesthetic feelings pervade the whole life of a person, his work, life, relations with the human environment. Aesthetic education affects a man in many ways, versatile enriches his spiritual world and perfects his activities. It contributes to the formation of creative abilities of the individual' [15, p. 30].

Conclusion. Thus, we regard aesthetic culture as an integral personal formation in the process of socialization of the individual, characterized by the ability of the individual to perceive, evaluate and realize the beautiful in everyday life, nature, art and provides the opportunity to aesthetically master the reality of the laws of beauty, adaptation. Prospects for further scientific research can be focused on identifying, testing and implementing into the social upbringing of innovative technologies of formation of aesthetic personality culture in further investigation of the most effective domestic and international experience of the phenomenon under study.

References

1. Bychkov V.V. Aesthetics. M.: Gardariki, 2006. 573 p.
2. Bakhtin M. Aesthetics of verbal creativity / comp. S. Bocharov. Moscow: Art, 1986. 445 p.
3. Kovalchuk I.A. Education of students of pedagogical universities of worldview culture by means of art and labor activity: diss. ... Cand. ped. Sciences: 13.00.07. Kamianets-Podilskiy, 2016. 315 p.
4. Levchuk L.T., Panchenko V.I., Onishchenko O.I., Kucheriuk D., Yu. Aesthetics: a textbook / for the head. ed. L. T. Levchuk. 3rd ed., Suppl. and recycling. K.: Center for Educational Literature, 2010. 520 p.
5. Fundamentals of philosophical knowledge: philosophy, logic, ethics, aesthetics, religious studies: a textbook / M.I. Gorlach, V.G. Kremen, S.M. Nikolaenko, M.P. Trebin et al. K.: Center for Educational Literature, 2008. 1028 p.
6. Rogers K.R. A look at psychotherapy. Becoming human. M.: Progress, 1994. 480 p.
7. Petrusenko O.P. Dictionary of Aesthetics: A Textbook, 2009. 353 p.
8. Schiller F. *Sobr. op. in 7 volumes: Articles on aesthetics: Theoretical articles. Reviews, preface, critical notes; trans. with him. under common. ed. : N. N. Wilmont, R. M. Samarin; after. V. F. Asmus. M.: Goslitizdat, 1957. T. 6. 791 p.*
9. Kant I. Criticism of the ability to judge; trans. with him.; introduction. Art. A. Gulygin. M.: Art, 1994. 365 p.
10. Stolovych L.N. The nature of aesthetic categories. Philosophical thought. 1987. № 1. S. 48-55.
11. Nemensky B.M. Wisdom of beauty: about the problems of aesthetic education. M., 1981.
12. Jan Amos Comenius The Visible World in Pictures: URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-491.html>
13. Ushinsky K.D. Pedagogical essays: in 6 vol. M.: Pedagogics, 1989. Vol.4: Native word. 1989. 525 p.
14. Sukhomlynskyi V.A. Problems of upbringing of a comprehensively developed personality. Selected Pedagogical Works in 5 Vols. K.: Soviet School, 1977. Vol. 1. Pp. 177-184.
15. National state comprehensive program of aesthetic education. Native School / Contribution. I.A. Ziaziun, O. M. Semashko. 1995. № 12. S. 29-52.

Received December 10, 2018
Reviewed December 17, 2018

Ахмед Муайяд Карам, аспірант
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, Сєвєродонецьк, Україна
ORCID ID: 0000-0001-7902-6665

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

У статті акцентовано увагу на тому що духовність людини є визначальною і включає цінності, ціннісні орієнтації, базується на загальній культурі людини, зокрема на естетичній культурі. У процесі дослідження виокремлено культурологічний напрям у вихованні студентів і їх соціалізації.

Здійснено ретроспективний аналіз наукової літератури, який дозволив стверджувати, що культура є складним утворенням ціннісних, діяльнісних, особистісних аспектів і не має однозначного й універсального визначення.

З'ясовано, що саме в діалозі "людина і предмет" через естетичне ставлення суб'єкта, чуттєве буття об'єкта особистість включається в систему культури.

На основі аналізу наукових публікацій запропоновано схематичне відображення механізмів впливу естетичної культури особистості на її поведінку та інші види діяльності людини.

Естетичну культуру особистості запропоновано окреслити як елемент загальної культури особистості, який забезпечує: аналіз вхідних (зовнішніх) установок, норм, цінностей крізь призму світогляду особистості; синтез на їх основі власних культурних поглядів, переконань та норм поведінки; організацію відповідно до них, способів взаємодії суб'єкта з іншими людьми, діяльності у світі, творчої активності та самовдосконалення. Означене є підґрунтям формування розвитку естетичної культури особистості, зокрема сучасного фахівця у процесі його професійної підготовки, соціалізації.

Запропоновано естетичну культуру розглядати як інтегральне особистісне утворення у процесі соціалізації особистості, що характеризується здатністю індивіда сприймати, оцінювати й усвідомлювати прекрасне у повсякденному житті, природі, мистецтві.

Ключові слова: особистість, культура, естетична культура, цінності, ціннісні орієнтації.

Ахмед Муайяд Карам, аспірант
Восточноукраинского национального университета имени Владимира Даля, Сєвєродонецк, Украина
ORCID ID: 0000-0001-7902-6665

ФОРМИРОВАНИЕ ЭСТЕТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ЛИЧНОСТИ В ПРОЦЕССЕ СОЦИАЛИЗАЦИИ

Статья посвящена тому факту, что духовность человека имеет решающее значение и включает в себя ценности, ценностные ориентации, основанные на общей культуре человека, в частности на эстетической культуре. В процессе исследования были выделены культурные направления в обучении студентов и их социализации.

Был проведен ретроспективный анализ научной литературы, который позволил утверждать, что культура представляет собой сложное образование ценностей, видов деятельности, личных аспектов и не имеет однозначного и универсального определения.

Выясняется, что именно в диалоге между человеком и субъектом, благодаря эстетическому отношению субъекта, чувственное существование личности объекта включено в систему культуры.

На основе анализа научных публикаций предложено схематическое представление механизмов влияния эстетической культуры личности на ее поведение и другие виды человеческой деятельности.

Предлагается выделить эстетическую культуру личности как элемент общей культуры личности, которая обеспечивает: анализ входных (внешних) установок, норм, ценностей через призму мировоззрения личности; синтез, основанный на их собственных культурных взглядах, убеждениях и нормах поведения; организация по ним, способы взаимодействия субъекта с другими людьми, активность в мире, творческая активность и самосовершенствование. Это является основой для формирования эстетической культуры развития личности, в частности, современного специалиста в процессе его профессиональной подготовки, социализации.

Предлагается рассматривать эстетическую культуру как интегральное личностное образование в процессе социализации личности, характеризующуюся способностью личности воспринимать, оценивать и реализовывать прекрасное в повседневной жизни, природе, искусстве.

Ключевые слова: личность, культура, эстетическая культура, ценности, ценностные ориентации.

УДК 378.015.31:[316.61:81'27
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/4>

Д. Костенко, д-р філос. в галузі держ. упр., асист.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-4030-2287

ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ: РЕАЛІЇ ТА ВИКЛИКИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Проаналізовано сутність поняття "міжкультурна компетентність" у міжнаціональному спілкуванні. Здійснено аналіз навчочк еживання мовного матеріалу, лексико-граматичної правильності оформлення висловлювань, комунікативної поведінки як частини національної культури. Висвітлено міжкультурну компетентність з позицій міжкультурної взаємодії, національно-культурної специфіки, норм і традицій спілкування учасників мовного діалогу різних національних культур як необхідну складову для взаєморозуміння у процесі навчання іноземної мови.

Ключові слова: комунікативна компетентність, міжкультурна компетентність, міжкультурна комунікація, мова, коректність, толерантність, взаємодія.

Вступ. Ідея діалогу культур поширена досить широко і вже пододала рамки взаємодії рідної та іншомовної культур, хоча в розробці її проблематики домінує предметна сфера – "іноземна мова". Виявлено, що основними причинами, які обумовлюють вірогідну ступінь порушень взаєморозуміння в міжкультурній комунікації та найбільш значущими слід вважати: очікування подібності, мовний бар'єр, нерозуміння невербальної поведінки, стереотипи і забобони, оцінювальний підхід, високу вимогливість у міжкультурному контексті [1].

Процес навчання іноземної мови студентів повинен не тільки забезпечувати їх знаннями і формувати відповідні мовні вміння, а й так впливати на особистість, щоб вона перетворювалася в "емоційно зрілий інтелектуально пізнавальний організм, здатний впоратися з

непередбаченими культурно зумовленими ситуаціями спілкування за допомогою окреслення або створення унікальних інструментів пошуку, обробки та застосування інформації" [2].

Проблема взаємозв'язку мови та культури знаходиться на перетині ряду наук – лінгвістики, філософії, психології, педагогіки та інших, що є причиною відсутності єдиного підходу до її вирішення. Здається, що навчити студентів спілкуватися як усно, так і письмово, відтворювати, а не тільки розуміти мову, вже створену кимось, – важке завдання, ускладнена ще й тим, що спілкування – це не просто вербальний процес. Його ефективність залежить від безлічі факторів: знання мови, умов і культури спілкування, правил етикету; знання

невербальних форм висловлювання (міміки, жестів), глибоких фонових знань таїн.

"Мова, – вважає С.Г. Тер-Мінасова, – тісно пов'язана зі світом її носіїв. Вона відображає не лише умови життя, природу, побут його носіїв, а й їх мораль, систему цінностей, менталітет, національний характер, відносини між людьми і багато іншого – все те, що складає культуру в широкому етнографічному розумінні цього слова" [6].

Враховуючи означене, необхідно зауважити, що соціально-економічні зміни, що відбуваються у нашому суспільстві, обумовлюють вимоги, що пред'являються до якості підготовки студентів із вищою професійною освітою, ставлячи перед сучасною методичною наукою нові завдання. Ці вимоги не можуть не накласти свій відбиток на окремі питання теорії навчання іноземної мови, коли пріоритетним стає навчання міжкультурній взаємодії, тобто в даному випадку мова йде не просто про оволодіння іноземною мовою, але перш за все – різного роду компетентностями, які розглядають як "суму знань, умінь і характеристик, які дозволяють людині здійснювати заплановані дії" [7].

Мета статті – проаналізувати поняття "міжкультурна компетентність" з позицій міжкультурної взаємодії, вживання мовного матеріалу, враховуючи національну специфіку учасників мовного діалогу.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні існує досить докладно розроблена класифікація компетентностей, яка є основою процесу спілкування і забезпечує його успішність. Сучасні дослідники виділяють ряд компетентностей, які досягають кінцевої мети навчання – формування комунікативної компетентності. У складі комунікативної компетентності, якою обов'язково повинен володіти студент, ми розглядаємо міжкультурну компетентність, як діяльність студента пов'язану зі спілкуванням у міжнародних ситуаціях, а дане спілкування завжди передбачає конфлікти між знанням і незнанням навіть за умов спілкування однією мовою.

Однією з цілей навчання міжкультурної комунікації є запобігання і вирішення цих конфліктів за допомогою розвитку у студентів здатності реалізовувати і розуміти лексико-граматичні конструкції, що відповідають нормам комунікативної діяльності індивіда іншої лінгвоетнокультурної спільноти та іншої національно-мовної картини світу. А взаєморозумінню в процесі міжкультурної комунікації сприяє володіння міжкультурною компетентністю [4].

Вважаємо, якщо міжкультурна компетентність є невід'ємною частиною іноземної комунікативної компетентності, то розвиток однієї сприяє розвитку іншої. Міжкультурна компетентність – це компетентність, яка має особливу природу, здатність здійснювати за допомогою створення спільного для комунікантів значення того, що відбувається, й досягати в результаті позитивного результату спілкування для обох сторін. Вона не має аналогії з комунікативною компетентністю носія мови і може бути властива тільки медіатору культур – мовній особистості, що вивчає іноземну мову. Метою формування міжкультурної компетентності є досягнення такої якості мовної особистості, яка дозволить їй вийти за межі власної культури і набувати якостей медіатора культур, не втрачаючи власну культурну ідентичність [5].

На думку Н. Губіна "міжкультурна компетентність є категорію, що означає сукупність загальних і спеціальних предметних знань, навичок і умінь, що забезпечують можливість успішної професійної діяльності в умовах міжкультурного іноземного спілкування" [8].

Формування міжкультурної компетентності передбачає взаємодію двох культур в деяких напрямках: знайомства з культурою країни досліджуваної мови за допомогою самої іноземної мови і засвоєння моделі поведінки носіїв іноземної культури; впливу іноземної мови

та іноземної культури на розвиток рідної мови і модель поведінки в рамках рідної культури; розвиток особистості під впливом двох культур. Відтак, ми спостерігаємо певні протиріччя між вимогами комунікативного підходу до навчання іноземної мови студентів, підтримкою високого рівня мотивації, розглядом мови як засобу діалогу культур та відсутністю розробки комплексних інтегруючих форм навчання іноземної мови, що забезпечують взаємодію рідної та іноземної культури.

Методика навчання мови з метою визначення її культурного змісту ґрунтується на понятті семантичного поля, введеного в мовознавство Й. Тріром та на законі структурного характеру мови. З цього приводу Й. Трір пише: "Кожна мова членує реальність по-своєму і таким чином встановлює елементи реальності, які властиві тільки даній мові. Елементи реальності, фіксовані в одній мові, ніколи не повторюються в тій же самій формі в іншій, також вони не є простим і механічним відображенням реальності. Вони є лінгвістико-концептуальною реалізацією картини світу, створеної на основі неоднорідної, але певним чином членованої моделі, яка безперервно зіставляє і протиставляє, співвідносить і розрізняє дані дійсності" [3].

ґрунтуючись на даному положенні, слід пам'ятати, що комунікація між людьми різних культур може бути ускладнена відсутністю культурно зумовлених понять щодо поведінки і пізнавальних здібностей людей, що належать до інших етнічних груп.

Як вважає А. Крамер, ефекти, зумовлені культурою, настільки всеосяжні, що люди, чий досвід обмежений нормами своєї власної культури, просто не можуть зрозуміти мову, засновану на іншому наборі норм, і не в змозі усвідомити, чому інформація, передана настільки очевидним для них чином (тобто слова підібрані абсолютно адекватно, на їх думку), не може бути зрозуміла іншими. Будь-яке висловлювання несе в собі додаткове смислове навантаження, має історичну, культурну, політичну та інші компоненти.

Ключовим для нас є зауваження В. фон Гумбольдта, що "різні мови – це аж ніяк не різні позначення однієї і тієї ж речі, а різні бачення її ... Мови – це ієрогліфи, в які людина укладає світ і свою уяву" [2]. У зв'язку з цим розуміємо, що при навчанні іноземної мови необхідно враховувати як мінімум три компоненти: мовні засоби, правила її ситуативного вживання і культурно-специфічний фон. Звичайно, ми навчаємо і правильному використанню мовних засобів, і правилам їх ситуативного вживання, що відіграють досить важливу роль, але якщо не враховувати при цьому культурно-специфічний фон, то це, щонайменше, може спричинити дефіцит мовних засобів, який викликає непорозуміння між співрозмовниками, які належать до різних культур.

Отже, підсумуємо, що при формуванні міжкультурної компетентності студентів та розвитку навичок вживання мовного матеріалу викладач повинен прагнути навчати не лише лексико-граматичної правильності оформлення висловлювання, а й відповідності вимогам культури спілкування.

Говорячи про прийнятність або неприйнятність мовної формули, ми стикаємося з вимогою "political correctness", яку слід розглядати як синкретичну культурно-поведінкову і мовну категорію, тобто тактовність у вживанні мови, а ця вимога, як відомо, зазнає змін. Її загальне значення визначається існуючими в суспільстві культурними і поведінковими нормами і може бути визначена наступним чином: "чужий", що означає особу іншого етнічного походження, статі, зовнішнього вигляду, кольору шкіри, соціального статусу. Категорія політичної коректності антропоцентрична, так як в переважній більшості її денотативною основою є людина. Як культурно-поведінкова категорія, політична коректність є системою

культурних і поведінкових норм, прийнятих в суспільстві, які спрямовані на подолання негативних стереотипів стосовно дискримінованих груп людей (етнічних меншин, інвалідів, людей похилого віку і ін.) і передбачає визнання рівних прав представників цих груп.

Як мовна категорія політична коректність має категоричні ознаки та формальне вираження, хрестоматійні проблеми, наприклад, як називати американця африканського походження або людей, що мають фізичні та розумові відхилення, щоб нікого не образити.

Запитуючи у людини середнього віку, чи живі ще її батьки, краще казати "Are your parents still living?", а не "Are they still a live?". Закріплюючи в значеннях слів різні ознаки, що охоплюють предмети, кожна мова ніби формує власну "картину світу". Якщо англійською муха "стоїть" на стелі "A fly stands on the ceiling", то українською нерухоме положення мухи буде описуватися вже іншим чином: "Муха сидить на стелі". Як результат, слова різних мов, які загалом збігаються за значенням, можуть відрізнитися за характером і кількістю об'єктів, які позначаються шляхом зазначення певної ознаки. "Кип'яченими" (boiled) "вода" і "молоко" можуть бути і українською, і англійською, а "яйця" тільки англійською "boiled eggs", українською ж вони повинні бути "вареними" [9].

Принагідно можна шокувати аудиторію твердженням, що люди, які говорять англійською, не миють голову, як показує їхня мова. І вони дійсно її не миють – в прямому значенні, водою і милом. Вони миють волосся, тому що еквівалентом українського словосполучення "мити голову" виявляється англійське "to wash one's hair". Дивно, що при такому розвитку "політичної коректності" дотепер нікому не соромно, ображаючи лисих, яким теж доводиться говорити англійською "мию волосся", хоча наскільки природніше було б для них українською "мити голову". Голова-то є у всіх, а волосся ... Що ж до вислову "to wash one's head", то воно вживається в переносному сенсі, близькому до українського, теж переносного, "намити шию".

Дані приклади дають можливість визначати міжкультурну компетентність не тільки як об'єкт, породжений людською культурою, але і як матеріальний "носій" константу своєї культури, концептів культури, концептуалізованих галузей. Тому міжкультурна компетентність розглядається з позицій міжкультурної взаємодії, стає носієм національно-культурної специфіки, ідентифікуючи говорить як представник певної лінгвокультурної спільноти, тобто виступає як зразок типу менталітету або, як вказують деякі дослідники, "інтелектуально-розумових особливостей особистісного свідомості інфонних партнерів спілкування" [3].

Вважаємо, що у процесі формування міжкультурної компетентності студента викладачеві необхідно познайомити його з національно-культурними особливостями поведінки іноземців, такими як застосування певної міміки і жестів, щоб уникнути можливих конфліктів при міжнаціональному спілкуванні.

Так, до цього дня євреї, читаючи Тору, відкидаються назад, імітуючи позу наїзника верблюда, – ця манера виникла давно, її сенс давно загублений, але сам рух залишився і передається від покоління до покоління як елемент культури. В Японії не прийнято дивитися прямо в очі один одному: жінки не дивляться в очі чоловікам, а чоловіки – жінкам, японський оратор дивиться зазвичай кудись убік, а підлеглий, вислуховуючи догану начальника, опускає очі і посміхається. Японці, як "люди зору", розуміють, що людям часом важко витримати "навантаження чужого погляду", і виявляють особливу делікатність, закриваючи очі в громадському транспорті.

Жвава жестикуляція більш властива французам, італійцям, грекам, іспанцям, в той час як північні народи більш стримані. Що допомагає італійцям розуміти один

одного, те насторожує німців, проте не має значення для британців. Загальноприйняті значення жестів в одній культурі в інших націях можуть не мати ніякого позначення або мати абсолютно протилежне значення.

Рукоприкладання в Латинській Америці традиційно "м'які", є не жорсткими в порівнянні з американцями. Українець, зупиняючи машину, піднімає руку вгору, а француз в цій ситуації підніме великий палець в напрямку потрібного йому руху.

В Америці, Англії, Австралії та Новій Зеландії піднятий вгору великий палець – символ влади і переваги, "все в порядку", вираз схвалення, використовується при "голосуванні" на дорозі, але коли великий палець різко викидається вгору – це образливий знак, а в Греції означає "замовкни".

Жест перемоги, який досить популярний у Великобританії і Австралії, – V-подібний знак пальцями, але рука повинні бути повернута тильною стороною до мовця, інакше, якщо рука повернута долонею до мовця, жест набуває образливого значення.

При стресах на переговорах французи відстоюють свою позицію з крижаною логікою, а при відсутності стресу вони випромінюють чарівність. Французів можна звинуватити в скупості – у них не прийнято дарувати дорогі подарунки. Для французів російська щедрість є марнотратством, а дорогі подарунки їх просто насторожують і відштовхують [10].

Етнічне різноманіття більшості країн і регіонів вимагає переорієнтації суспільної свідомості на ідею полікультурності. Навчання, інтерес до іншої культури, дружба з носіями цієї культури будуть розвивати соціальні навички і "соціальні мережі". Намітився перехід від ідеї освіти для "різних по культурі" до "освіти для всіх", що представляється концептуально важливим, веде для пізнання різноманіття світу, знайомства з традиціями різних народів і прищеплювання навичок взаємодії з людьми різних культур.

Відтак, можна стверджувати, що національний характер – це сукупність специфічних якостей, норм поведінки і діяльності, типових для представників тієї чи іншої нації. Тому формування міжкультурної компетентності в повному розумінні цього слова має на увазі оволодіння соціокультурними знаннями і вміннями. Без цього немає і не буде практичного володіння іноземною мовою. Здійснення міжкультурної комунікації передбачає готовність людини не тільки сприймати представника іншої культури з усіма його національними та ментальними особливостями, а й здатність змінюватися самому. Вивчаючи іноземну мову у всій її різноманітності, студенти стикаються з мовними і культурними моментами і порівнюють їх з подібними явищами в рідній мові.

Так, наприклад, осягаючи лексико-граматичну систему іноземної мови, студентам доводиться звертатися до знань, отриманих на заняттях української мови, щоб виділити подібності і відмінності в мовних явищах і сферах їх вживання. Вивчення іноземної культури також змушує студента звернутися до культурно-історичних фактів своєї країни. Таким чином, вивчаючи іноземну мову і беручи участь в міжкультурній комунікації, студент глибше осягає свою рідну мову і рідну культуру.

Висновки. Таким чином можна зробити висновок, що формування міжкультурної компетентності передбачає оволодіння наступними вміннями: бачити у представників інших культур не тільки те, що нас відрізняє, а й те, що об'єднує; змінювати ставлення в результаті розуміння іншої культури; відмовлятися від стереотипів; використовувати знання про іншу культуру для більш глибокого пізнання власної. Міжкультурна компетентність формується в процесі навчання іноземного спілкування з урахуванням культурних і ментальних відмінностей носіїв мови і є необхідною умовою для успішно-

го діалогу культур. Усвідомлення можливих проблем, що виникають в міжкультурній комунікації представників різних культур, розуміння цінностей і загальноприйнятих норм поведінки є досить значимими факторами у вивченні іноземної мови. І коли студенти підготовлені до їх вирішення відповідним чином, вони зможуть уникнути непорозуміння, неадекватного сприйняття поведінки і потенційних конфліктів, які можуть виникнути у разі неправильного використання мови, помилкової інтерпретації реакції співрозмовника і оцінки ситуації, що склалася. А здатність студента до переломлення культурних цінностей у своїй поведінці сприяє становленню його як справжнього студента у співпраці з представниками світової спільноти.

Список використаних джерел

1. Бутенко Т. Формування комунікативної компетентності майбутніх інженерів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін: Дис. ... канд. пед. наук. – Вінниця, 2011.
2. Михайліченко М. Формування громадянської компетентності майбутніх учителів предметів гуманітарного циклу: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Київ, 2007.
3. Форостюк І. В. До питання формування міжкультурної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей / І. В. Форостюк // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. – 2013. – № 12(1). – С. 116-121.
4. Селіванова О.О. Основи теорії мовної комунікації : підручник / О.О. Селіванова. – Черкаси: Вид-во Чабаненко Ю.А., 2011.
5. Селігей П.О. Мовна свідомість: структура, типологія, вивчення. – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2012.
6. Тер-Минасова, С.Г. Язык в межкультурной коммуникации: учеб. пособие / С.Г. Тер-Минасова. – М., 2000. – 296 с.
7. Зимняя, И.А. Компетенции и компетентность в контексте компетентностного подхода / И.А. Зимняя // Иностранные языки в школе. – 2012. – № 6. – С. 32–39.
8. Губин, Н.М. Формирование межкультурной компетенции студентов при обучении деловому английскому языку в элективном спецкурсе

(продвинутый уровень, специальность "Мировая экономика"): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Н.М. Губин. – М., 2004. – 20 с.

9. Конышева, А.В. К вопросу соотношения языка и культуры при обучении иностранному языку / А.В. Конышева, Н.А. Качалов // Вестн. Томск. гос. пед. ун-та. – 2014. – № 8(149). – С. 56–60.

10. Триандис, Гарри К. Культура и социальное поведение: учеб. пособие / Г.К. Триандис; пер. В.А. Соснин. – М., 2007. – 384 с.

References

1. Butenko T. (2011) Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnih inzheneriv u protsesi vvychennia psykholoho-pedahohichnykh dystsyplin: Dys. ... kand. ped. nauk. – Vinnytsia.
2. Mykhailichenko M. (2007) Formuvannia hromadianskoi kompetentnosti maibutnih uchyteliv predmetiv humanitarnoho tsykladu: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk. – Kyiv.
3. Forostiuk I. V. (2013) Do pytannia formuvannia mizhkulturnoi kompetentsii studentiv nefilolohichnykh spetsialnostei / I. V. Forostiuk // Visnyk Luhanskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filolohichni nauky. – № 12(1). – S. 116-121.
4. Selivanova O. O. (2011) Osnovy teorii movnoi komunikatsii: Pidruchnyk / O.O. Selivanova. – Cherkasy: Vydavnytstvo Chabanenko Yu. A.
5. Selihei P. O. (2012) Movna svidomist: struktura, typolohiia, vykhovannia. K.: Vyd. Dim "Kyievo-Mohylianska akademiia".
6. Ter-Minasova, S.G. Yazyk v mezhkulturnoy komunikatsii: ucheb. posobie / S.G. Ter-Minasova. – M., 2000. – 296 s.
7. Zimnyaya, I. A. (2012) Kompetentsii i kompetentnost v kontekste kompetentnostnogo podkhoda / I.A. Zimnyaya/ Inostrannye yazyki v shkole. – № 6. – S. 32–39.
8. Gubin, N.M. (2004) Formirovanie mezhkulturnoy kompetentsii studentov pri obuchenii delovomu anglyiskomu yazyku v elektivnom spetskurse (prodvinutyi uroven, spetsialnost "Mirovaya ekonomika"): avtoref. dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.02 / N.M. Gubin. – M. – 20 s.
9. Konysheva, A.V. (2014) K voprosu sootnosheniya yazyka i kultury pri obuchenii inostrannomu yazyku / A.V. Konysheva, N.A. Kachalov // Vestn. Tomsk. gos. ped. un-ta. – № 8(149). – S. 56–60.
10. Triandis, Garri K. (2007) Kultura i sotsialnoe povedenie: ucheb. posobie / G.K. Triandis; per. V.A. Sosnin. – M., – 384 s.

Надійшла до редколегії 19.10.18

Рецензовано 26.10.18

D. Kostenko, PhD, Assistant,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-4030-2287

FORMING OF INTERCULTURAL COMPETENCE OF STUDENTS: REALITIES AND CHALLENGES OF THE MODERN EDUCATIONAL ENVIRONMENT

The social and economic changes taking place in our society determine the requirements for the quality of the training of students with higher professional education, putting forward new tasks for the modern methodological science. These requirements can not impose a reflection on certain issues of the theory of teaching a foreign language, when the priority is the teaching of intercultural interaction, that is, in this case, it is not just about mastering a foreign language, but above all – all types of competencies, in particular intercultural competence.

The purpose of the article is to analyze the concept of 'intercultural competence' from the point of intercultural interaction, the use of linguistic material, taking into account the national specification of the participants in the language dialogue. It seems that teaching students to communicate both orally and in writing, to reproduce, and not just understand the language already created by someone, is a difficult task, more complicated by the fact that communication is not just a verbal process. Its effectiveness depends on many factors: knowledge of language, conditions and culture of communication, rules of etiquette; knowledge of non-verbal forms of expression (facial expressions, gestures), deep background knowledge, etc. Today, there is a sufficiently elaborate classification of competencies, which is the basis of the communication process and ensures its success. Modern researchers distinguish a number of competencies that reach the ultimate goal of learning – the formation of communicative competence. As part of the communicative competence that the student must necessarily possess, we consider intercultural competence as a student's activity associated with communication in the international situations, and this communication always involves conflicts between knowledge and ignorance, even in the context of communication in one language. We believe that in the process of forming the intercultural competence of the student, the teacher should familiarize him with the national-cultural features of the behavior of foreigners, such as the use of certain facial expressions and gestures, in order to avoid possible conflicts in interethnic communication.

Thus, using theoretical empirical general scientific methods in the study of the question of the formation of intercultural competence, one can conclude that the formation of intercultural competence involves mastering the following skills: to see from representatives of other cultures not only that which distinguishes us, but also that which unites; change attitudes as a result of understanding another culture; abandon stereotypes; use knowledge of another culture for a deeper knowledge of one's own. Intercultural competence is formed in the process of learning foreign language communication, taking into account the cultural and mental differences of language carriers and is a prerequisite for a successful dialogue of cultures. Awareness of possible problems arising in the intercultural communication of representatives of different cultures, understanding of values and generally accepted norms of behavior are very significant factors in the studying of a foreign language.

Keywords: communicative competence, intercultural competence, intercultural communication, language, correctness, tolerance, interaction.

Д. Костенко, д-р филос. в сфері гос. упр., асист.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-4030-2287

ФОРМИРОВАНИЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ: РЕАЛИИ И ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА

Проанализирована сущность понятия "межкультурная компетентность" при межнациональном общении. Осуществлен анализ навыков употребления языкового материала, лексико-грамматической правильности оформления высказываний, коммуникативного поведения как части национальной культуры. Показано межкультурную компетентность с позиций межкультурного взаимодействия, национально-культурной специфики, норм и традиций общения участников речевого диалога различных национальных культур как необходимой составляющей для взаимопонимания в межкультурной коммуникации студентов при обучении иностранному языку.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, межкультурная компетентность, межкультурная коммуникация, язык, корректность, толерантность, взаимодействие.

УДК 37.013.42–364.048.6

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/5>

З. Крупник, канд. пед. наук, ст. викладач
Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, Україна
ORCID iD 0000-0002-5915-9345

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЗДОРОВ'Я У ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

Присвячено розгляду актуальної проблеми формування здорового способу життя дітей сучасної молоді. Здійснено огляд основних теоретично-концептуальних засад з даного питання. Особливий акцент зроблено на ретроспективному аналізі проблеми формування культури здорового способу життя, ціннісного ставлення до здоров'я особистості. Обґрунтовано необхідність комплексності процесу формування відповідального ставлення до особистого здоров'я у сучасній молоді, який спрямовує на вироблення особистої позиції особистості щодо власного здоров'я. А також доведено, що перспектива поліпшення здоров'я молоді найбільше пов'язана з системною діяльністю з формування здорового способу життя, що є набагато ефективнішою й економічно доцільнішою стратегією, ніж постійне збільшення витрат на лікування наслідків нездорового способу життя.

Ключові слова: здоров'я, спосіб життя, діти, молодь, відповідальне ставлення, формування, проблема.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасних трансформаційних умовах відбувається переосмислення змісту, форм, методів і технологій навчання і виховання особистості у контексті формування системи ціннісного ставлення до власного здоров'я. У центрі уваги науковців знаходиться визнання самоцінності людини як єдності фізичного, духовного і соціального.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади проблеми формування відповідального ставлення до здоров'я у дітей та молоді знайшли своє підтвердження у Законах України "Про соціальні послуги", "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування", "Про загальнодержавну програму Національний план щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини до 2016 року"; Указах Президента України № 609 / 2012 від 22.10.2013 р. "Про національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 року" № 312/2013 від 01.06.2013 р. "Про додаткові заходи із забезпечення гарантій реалізації прав та законних інтересів дітей". Контент-аналіз нормативно-правових документів свідчить про те, що одним із найголовніших завдань є виховання в особистості відповідального ставлення до свого здоров'я і здоров'я інших як до найвищої суспільної та індивідуальної цінності.

Аналіз наукової літератури із даної проблематики засвідчує, що, починаючи з другої половини ХХ століття, проблему відповідального ставлення до здоров'я досліджують філософи, соціологи, психологи, педагоги, зокрема Р. Березовська, С. Дерябо, Л. Водогреєва, І. Журавльова, В. Коган, Д. Лоранський, В. Ясвін та ін. Ціннісний аспект формування відповідального ставлення до здоров'я у вихованців розглядали Т. Андрущенко, С. Белова, Г. Зайцев, В. Кабаєва, С. Свириденко та ін.

У світі педагогічної науки поняття "здоров'я" розглядається в різних аспектах: фізичне, психічне, соціальне та духовне здоров'я досліджують О. Ващенко, М. Гончаренко, В. Оржеховська, С. Свириденко, Л. Сущенко, А. Царенко, В. Язловецький; формування культури здоров'я дітей і учнівської молоді вивчають М. Каган, Г. Калачава, Т. Кулікова, Ю. Лісіцин, Д. Ротфорт, Б. Юдін та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Вперше проаналізовано теоретичні основи формування відповідального ставлення до здоров'я у дітей та молоді в теорії і соціально-педагогічній практиці та уточнено сутність основних понять із даної проблематики.

Мета статті. На основі теоретичного узагальнення даної проблеми дослідити та обґрунтувати актуальність питання формування відповідального ставлення до особистого здоров'я у дітей та сучасної молоді.

Виклад основного матеріалу. Аналіз та розв'язання зазначеної проблеми спонукає дослідників до пошуку інноваційного змісту, форм і методів щодо формування відповідального ставлення до здоров'я у дітей та сучасної молоді.

Дослідження та вивчення наукової літератури із даної проблематики засвідчує, що, починаючи з другої половини ХХ століття, проблему відповідального ставлення до здоров'я дітей та молоді досліджують філософи, соціологи, психологи, педагоги, а зокрема Р. Березовська, С. Дерябо, Л. Водогреєва, І. Журавльова, В. Коган, Д. Лоранський, В. Ясвін та ін. Ціннісний аспект формування відповідального ставлення до здоров'я розглядали Т. Андрущенко, С. Белова, Г. Зайцев, В. Кабаєва, С. Свириденко та ін.

Незаперечним є твердження, що здоров'я – це скарб кожного громадянина, стратегічний ресурс держави, запорука розвитку міжнародної спільноти в цілому. Особливого значення в сьогднішніх реаліях набуває стан здоров'я підростаючого покоління. Немає сумніву в тому, що на сьогодні генетичні, соціально-економічні та екологічні чинники знижують рівень здоров'я людини.

На сьогодні, відповідно до Оттавської хартії, прийнятої 1986 року, здоров'ям вважають не тільки відсутність хвороб, а й стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя. На реалізацію потенціалу здоров'я впливають вагомі чинники: мир, наявність житла, соціальна справедливість, освіта, харчування, дохід, стабільна екосистема та сталі ресурси.

На думку сучасних науковців, а саме: О. Караман, Ж. Петрович, В. Оржеховська, Т. Федорченко, З. Крупник, незаперечною є думка, що однією із провідних особистісних функцій особистості є ставлення до власного здоров'я як найважливішого чинника реалізації життєвих смислів і цілей. Зауважимо, що соціальна напруженість і погіршення екологічних характеристик середовища проживання людини, які породжені ситуацією перетворення економіки і соціальної сфери, потребують підготовки особистості до умов існування, що динамічно змінюються. Звідси виникають вимоги до адаптаційних здібностей організму, рівня здоров'я та його ресурсів. [4]

Споріднені твердження подає нам О. Безпалько, стверджуючи, що на перше місце виходить підготовка дітей і молоді до входження у складні, часто несприятливі життєві ситуації, розвиток у них здатності протистояти несприятливим факторам, які руйнують здоров'я [2].

Підсумовуючи вищезазначене, можемо стверджувати, що особливого значення набуває процес формування особистісних установок, відповідального ставлення до свого організму, до здоров'я як однієї із найвищих цінностей, яка забезпечує самореалізацію, самоактуалізацію людини у громадській і особистісній сфері.

На рівні нашого законодавства питання про здоров'я молодого покоління України, навчання дітей здорового способу життя є один із провідних напрямів соціально-педагогічної роботи у закладах освіти. Зокрема, як відзначається у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, пріоритетним завданням системи освіти є навчання особистості відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищих суспільних і індивідуальних цінностей [3].

Отже, можемо констатувати, що проблема формування відповідального ставлення до здоров'я особистості є доволі складною і актуальною у соціально-педагогічній науці.

У контексті нашого законодавства особливої актуальності набувають роботи, які стосуються формування здорового способу життя молоді, свідомого ставлення до здоров'я, ціннісного ставлення до здоров'я, профілактики шкідливих звичок у школярів, соціально-педагогічної роботи із девіантними дітьми і підлітками, дітьми, позбавленими батьківського піклування, покращення якості надання послуг дітям і молоді у територіальних громадах, соціального захисту прав дітей, які знаходяться у складних життєвих обставинах тощо.

Суттєвою є зосередженість педагогічної науки України та ближнього зарубіжжя на питаннях формування відповідального ставлення до здоров'я у молоді, яка ще зародилась із давніх часів.

Хочемо констатувати цілком очевидний факт, що впродовж усього розвитку людського суспільства здоров'я вважалося одним з фундаментальних цінностей. Ще мислителі Стародавньої Греції і Риму створили вчення про здоров'я. Зокрема, у працях філософів Гіпократ, Платона, Аристотеля багато визначень поняття здоров'я, способів його збереження й зміцнення.

Гіпократ більше двох тисяч років назад підкреслив важливе значення способу життя і зовнішнього середовища для виникнення і розвитку захворювань. Доказом цього є його праці: "Про природу людини", "Про повітря, воду і місцевість", де вперше звернена увага на взаємозв'язок способу життя і здоров'я. Окрім фізичних вправ він використовував у своїй діяльності масаж, водні процедури, дієтичне харчування. Пріоритетними принципами у діяльності Гіпokrата було використання оздоровчих природних засобів. У його творах описано 236 видів рослин, які він рекомендував своїм пацієнтам.

Цікавим, на нашу думку, є той факт, що Платон висунув ряд ідей про значення позитивного прикладу у вихованні та розробив одну з перших в історії освіти вікову періодизацію виховання. Три етапи із семи відводилися формуванню фізичного стану. Діти з 3 до 6 років під керівництвом призначених державою вихователів займалися на майданчиках іграми (дошкільне виховання); з 7 до 11 – навчалися в школі письма, читання, музики; з 12 до 16 – відвідували школу фізичного розвитку з гімнастичними вправами; з 17 до 20 – здобували військово-гімнастичну освіту; з 21 до 30 – філософську. Є відомості, що подальшу освіту здобували ті, хто виявляв схильність до розумових занять, решта ставали воїнами.

Таким чином, можна цілком констатувати, що питання відповідального ставлення до здоров'я здійснювалось через формування гармонійно розвиненої особистості, а це сприяло збереженню здоров'я особистості. [4]

Видатний педагог К. Ушинський відводив велику роль у вихованні і навчанні формуванню культури здоров'я дітей. Він вважав: "Якщо медикам ми ввіряємо наше здоров'я, то вихователям ввіряємо моральність і розум дітей наших, ввіряємо їх душу, а разом з тим і майбуття нашої вітчизни" [6, с. 238].

На переконання вченого, вивчення педагогіки припускає обов'язкове ознайомлення із сутністю і законами життя, розвитком людського організму як тілесного, так і душевного [6, с. 212].

Для нашого дослідження ваговим є те, що В. Сухомлинський розглядав здоров'я школярів як цілісну систему й відзначав: "Анатомо-фізіологічні процеси, що відбуваються в цьому віці, настільки тісно пов'язані з духовним життям і формуванням свідомості, суттєво відображають майбутнє людини, що фізична культура вже не може обмежуватися культурою тіла й здоров'я" [5, с. 398]. Тобто, педагог довів єдність духовного, психічного і фізичного аспектів здоров'я особистості.

Важливо підкреслити, що запропоновані ідеї гуманізації за Ш. Амонашвілі дозволяють відкривати на практиці не менш ефективні способи, прийоми, форми виховання і навчання, що значною мірою сприяє формуванню культури здоров'я особистості [1].

Отже, як видно з ретроспективного аналізу, питання формування культури здорового способу життя, ціннісного ставлення до здоров'я особистості є актуальними та своєчасними і надалі.

Зазначимо, що формування відповідального ставлення до здоров'я у дітей та сучасної молоді, спонукаючи їх до здорового способу життя потребують на сучасному етапі розвитку суспільства найбільш інтегрованого, соціального підходу до проблем здоров'я, необхідності формування свідомості у дітей наслідувати норми здорового способу життя, розуміння інтеграції усіх складових здоров'я людини: фізичної, психічної, духовної, соціальної.

На нашу думку, основним змістом діяльності усіх виховних структур з формування відповідального ставлення до особистого здоров'я у дітей та молоді на сучасному етапі розвитку суспільства є розробка і реалізація соціальних проектів, які спираються на певні передумови, принципи, завдання, стратегії, механізми, визначені формуванням відповідального ставлення до здоров'я, і мають на меті покращення здоров'я даної категорії дітей та загалом всього населення. До найбільш актуальних і пріоритетних напрямів у розвитку та впровадженні програм із формування здорового способу життя дітей і молоді слід віднести належну підготовку фахівців, підтримку молодіжних ініціатив, моніторинг ситуації та ефективності проектів, поширення та вдосконалення інформаційно-освітніх програм, поєднання зусиль різних міністерств, комітетів та недержавних організацій тощо [4].

Висновки. Таким чином, здоров'я як складний, багатовимірний феномен, поєднує в собі різноманітні компоненти і відзеркалює фундаментальні аспекти людського буття. Воно як базис ефективної життєдіяльності кожної людини є передумовою максимального розкриття усіх її можливостей. Від формування можливостей людини (поліпшення стану здоров'я, рівня набуття знань та професійних навичок), а також максимального їх використання для праці, відпочинку, культурної, суспільної та політичної діяльності, в першу чергу, і залежить ефективність розвитку загалом усього суспільства.

Такі поняття як "здоров'я" та "відповідальне ставлення" є невід'ємними категоріями, які тісно пов'язані між собою. Адже здоров'я – це здатність людини до свідомого збереження та зміцнення особистого здоров'я на основі сукупності знань про здоров'я, що реалізується у дотриманні здорового способу життя. А відповідальне ставлення до здоров'я – це особистісне утворення, що спрямоване на покращення здоров'я як на рівні індивіда так і всього суспільства. Сам процес формування відповідального ставлення до здоров'я є комплексним, який

спрямований на вироблення та виявлення особистої позиції особистості щодо власного здоров'я.

Таким чином, на сучасному етапі розвитку суспільства існує глибока соціальна проблема, що пов'язана з низьким рівнем здоров'я дітей та молоді та потребує розроблення нових підходів з формування ціннісних орієнтацій у даній категорії суспільства щодо особистого здоров'я. Системний підхід до розв'язання проблеми підтримання здоров'я населення означає залучення до вирішення даної проблеми фахівців не лише галузі охорони здоров'я, але й освіти, культури, соціальної роботи тощо. Адже, як засвідчує світовий досвід, головним чинником, що найбільше відображає стан здоров'я людини, є її спосіб життя. Перспективні прогнози з поліпшення здоров'я дітей та молоді найбільше пов'язані із системною діяльністю усіх структур держави з формування здорового способу життя, що є набагато ефективнішою й економічно доцільнішою стратегією, ніж постійне збільшення витрат на лікування наслідків нездорового способу життя населення.

Список використаних джерел

1. Амонашвили Ш. А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса : [учеб. пособие] / Ш. А. Амонашвили. – Минск : Университет, 1990. – 500 с.
2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : [навч. посіб для студ. вищ. навч. закл.] / О. В. Безпалько. – К. : Центр учб. л-ри, 2009. – 208 с.

Z. Krupnik, candidate of pedagogic sciences, docent
 Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine
 ORCID ID 0000-0002-5915-9345

THEORETICAL ANALYSIS OF THE PROBLEM OF FORMING THE RESPONSIBLE ATTITUDE TO HEALTH IN CHILDREN AND YOUTH

The article is devoted to consideration of the actual problem of formation of a healthy way of life of children of modern youth. An overview of the basic theoretical and conceptual foundations on this issue is carried out. Special attention is paid to the retrospective analysis of the problem of creating the healthy lifestyle culture, the value-based attitude towards person's health. It is given grounds for the necessity of the complexity of the process of creation of the responsible attitude towards personal health of modern youth which is aimed at developing of the personal viewpoint of a person towards his/her own health. It has also been proven that the perspective of improving the health of young people is correlated with systemic activities of the creation of the healthy lifestyle and it is much more effective and cost-effective strategy than the constant increase of the cost for the treatment of the consequences of the unhealthy lifestyle.

Therefore, the main content of the activity of all educational institutions in creating the responsible attitude towards personal health of modern youth is in our opinion, the development and implementation of social projects based on certain preconditions, principles, tasks, strategies, mechanisms determined by the creation of the responsible attitude towards health, and have as a purpose - improvement of the health of this particular category of children, and the general population as a whole. The most relevant focal areas in the development and implementation of all programs relating to the creation of healthy lifestyle of young people are the following: proper training of specialists, support of youth initiatives, monitoring of the situation and effectiveness of the projects, spreading and improvement of information and education programs, combining the efforts of various ministries, committees and non-governmental organizations, etc.

All in all, health is a complex, multidimensional phenomenon that has a heterogeneous structure that combines a variety of components and reflects the fundamental aspects of human existence.

Keywords: health, youth, responsible attitude, children, young, formation, problem.

З. Крупник, канд. пед. наук, ст. преподаватель
 Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, Україна
 ORCID ID 0000-0002-5915-9345

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ОТВЕТСТВЕННОГО ОТНОШЕНИЯ К ЗДОРОВЬЮ У ДЕТЕЙ И МОЛОДЕЖИ

Статья посвящена рассмотрению актуальной проблемы формирования здорового образа жизни детей современной молодежи. Осуществлен обзор основных теоретико-концептуальных основ по данному вопросу. Особый акцент сделан на ретроспективном анализе проблемы формирования культуры здорового образа жизни, ценностного отношения к здоровью личности. Обоснована необходимость комплексности процесса формирования ответственного отношения к личному здоровью у современной молодежи, который будет направляться на выработку личной позиции личности в отношении собственного здоровья. А также доказано, что перспектива улучшения здоровья молодежи больше связана с системной деятельностью по формированию здорового образа жизни, намного эффективнее и экономически целесообразнее стратегией, чем постоянное увеличение расходов на лечение последствий нездорового образа жизни.

Ключевые слова: здоровье, образ жизни, дети, молодежь, ответственное отношение, формирование, проблема.

3. Державна тематична доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2008 року "Реалізація права дитини на виховання в сім'ї" // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/sport/control/uk/publish/article?art_id=111969&cat_id=110633

4. Крупник З. І. Формування відповідального ставлення до здоров'я у вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації: дис. канд. пед. наук: 13.00.05 / З. І. Крупник. – Умань, 2016. – 306 с.

5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 томах. – Т. 5 / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1980. – 678 с.

6. Ушинский К. Д. Избранные педагогические произведения / К. Д. Ушинский. – М. : Просвещение, 1968. – 556 с.

References

1. Amonashvili SH. A. Lichnostno-humane basis of the pedagogical process: [study. allowance] / A. A. Amonashvili. - Minsk: University, 1990 - 500 p.
2. Bezpalko O. V. Social pedagogy: schemes, tables, comments: [teach. manual for the studio. higher tutor shut off] / O. V. Bezpalko. – K.: Center for teaching. L-ry, 2009. – 208 p.
3. State thematic report on the situation of children in Ukraine on the results of 2008 "Implementation of the child's right to education in the family" // [Electronic resource]. – Access mode: http://www.kmu.gov.ua/sport/control/uk/publish/article?art_id=111969&cat_id=110633
4. Krupnik Z.I. Formation of Responsible Attitude to Health at Pupils of Centers of Social-Psychological Rehabilitation: diss. candidate. ped. sciences: 13.00.05 / Krupnik Zoryana Igorivna. – Uman, 2016. – 306 p.
5. Sukhomlinsky V.O. Selected works in 5 volumes. – Т. 5 / V. O. Sukhomlinsky. - K.: Soviet school, 1980. – 678 p.
6. Ushinsky K. D. Selected Pedagogical Works / K. D. Ushinsky. – M.: Enlightenment, 1968. – 556 p.

Надійшла до редколегії 25.10.18
 Рецензовано 31.10.18

УДК 37.013.42–364.048.6

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/6>

Ю. Плиска, д-р пед. наук, ад'юнкт
Варшавського університету природничих наук, Варшава, Польща
ORCID 0000-0002-4752-8641

ОСОБИСТІТЬ ТВОРЧОГО ВЧИТЕЛЯ В ЗАРУБІЖНІЙ ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ

У статті акцентовано увагу на тому, що творчість для вчителя є актуальною складовою його професійної діяльності, способом самореалізації, підтримкою в розвитку особистості інших.

Доведено різноманітність педагогічної діяльності яка спрямована не тільки на створення педагогічних технологій, а й на цінності учнів є суттєвим підґрунтям розвитку особистості творчого вчителя.

Досліджено зміст та структуру особистості творчого вчителя в зарубіжній теорії і практиці. Доведено що творчий продукт є результатом конкретної дії людини, на яку впливає певне середовище. особистість, інтелект і темперамент, а також структура тіла, риси характеру, звички, погляди, самооцінка, ціннісні системи, механізми захисту і поведінка.

Виокремлено основні складові професійної діяльності вчителя, зокрема його знання і вміння, а саме дидактичні, комунікаційні, організаційні, наукові і творчі.

З'ясовано, що важливими рисами творчого вчителя є усвідомлення власних творчих здібностей та креативності, віра у себе, повага для інших, емпатія, ентузіазм і експресія, мужність в прийнятті ризикових і нестандартних ситуацій, компетентність і цікавість пов'язані з високим рівнем інтелекції і самовдосконаленням, привабливість і оригінальність, художній сенс і творча уява, "відкритий розум" і незалежність мислення, толерантність, самоорганізація, активність, життєвість і гнучкість в роботі.

Доведено, що творчий педагог характеризується високим рівнем педагогічної творчості, має риси творчої особистості, мотиви, здібності, які сприяють успішній творчій педагогічній діяльності.

Ключові слова: особистість, творчий вчитель, творчість, досвід, професійна діяльність, педагогічні технології, цінність.

Сучасна науково-педагогічна література представляє багато досліджень, пов'язаних із педагогічною професією. Багато з них присвячені стилю роботи вчителя, його професійному та особистісному характеру тощо, однак, є певний дефіцит, якщо проаналізувати роботи, присвячені особистості творчого вчителя. Аналіз літератури в галузі філософії, історії педагогіки і педагогології свідчить, що творчість людини є способом самореалізації своєї особистості, а у випадку вчителя – підтримкою в розвитку і реалізації особистості інших. Це проявляється у різноманітності педагогічної діяльності, яка спрямована не тільки на створення педагогічних технологій, а й на цінності учнів. У цій ситуації, використовуючи власні знання, навички вираження власних думок, ідей і припущень, вчитель повинен мати здатність до критичного мислення, до пошуку нестандартних способів вирішення проблем, а також до пропозиції нових методів діяльності.

У свій час Мел Родес, відомий американський вчений у галузі освіти і автор чотирьох "Р" творчості (*Person, Process, Pressand, Product*), зазначив, що творчість для вчителів є актуальною і необхідною (Rhodes 1961: 305-310). Оскільки школа, і зокрема клас, сприймається як найкраще місце для популяризації творчості з метою поліпшення соціального та індивідуального прогресу та місця творчості кожного учасника навчального процесу, важливо підкреслити суттєве значення в цьому вчителя (Craft 2005). Перш за все, самі вчителі повинні усвідомити, наскільки важливо стимулювати творчість учнів, щоб праця з ними була приємною та активною. На жаль, школа часто зосереджується на вивченні певного матеріалу та його відтворенні, нехтуючи або боячись нових ідей. "Школа занадто часто виступає проти творчості, не даючи простору цікавості, вільного дослідження і різноманітності реакцій, замість захоочення до конформізму" (Miranda, Almeida 2008: 285).

Посилання на літературу, присвячену аналізу поняття творчості, провадить також до концепції універсальної людської креативності, які в наш час все частіше пов'язують між собою. Перш за все, творчість характерна для людини. І. Кант у якості суб'єкта творчої діяльності приймає його особистість через здатність до розуміння, ефективної і рефлексивної діяльності уяви (Kant 1966). З праці Маслоу можна стверджувати, що творчість є насамперед

бажаним станом розуму, найбільш плідною пізнавальною діяльністю і умовою людського розвитку (Maslow 1986, 2013). Присвята і креативність приносять йому найвищу нагороду – повагу до нього і повагу до себе, відчуття власної вартості. Єдиним джерелом творчості, на думку М. Бердяєва, є свобода: "Творчий акт, за своєю природою, належить лише людині, особистість як вільна і незалежна" (Бердяєв 1916).

Мел Родес свого часу впорядкував розуміння творчості через "теорію чотирьох Р" (Rodes 1961: 307-310). За його словами, творчість можна розуміти в контексті чотирьох важливих аспектів: 1 – особа (*person*), 2 – процес (*process*), 3 – навколишнє середовище (*press*), 4 – продукт (*product*) (Rhodes 1961: 307) Іншими словами, творчий продукт є результатом конкретної дії людини, на яку впливає певне середовище. особистість, інтелект і темперамент, а також структура тіла, риси характеру, звички, погляди, самооцінка, ціннісні системи, механізми захисту і поведінка. Кожен елемент має певний вплив на прояв творчості людини. Родес визначає найбільш важливі риси особистості в контексті прояву творчості. Він виділяє серед інших гнучкість розуму, чутливість до проблем, редефінування відомих об'єктів і понять, почуття гумору, складний темперамент, вміння концентруватися і впевненість у собі. (Rodes 1961: 307). Можна прийняти робоче визначення творчості, яке буде характеризувати активне і цілеспрямоване прагнення до перетворення конкретної сфери реальності, що нас оточує (Sikora 2009: 131-132).

Творчість як соціальне явище приводить до креативності (творче ставлення – від латинського *creatus*), і навпаки – творчість може бути інтерпретована як потенціал з її подальшою реалізацією. Провідний польський дослідник феномену творчості Едвард Ненцка стверджує, що творчість зазвичай проявляється в певній формі спостережувальної поведінки, що полягає у виробництві нових і цінних продуктів. Це, у свою чергу, пояснює спрямування поняття креативність на конкретні здібності людини. (Nęcka, 2003).

Креативність є проявом найвищих людських здібностей, вищої форми її діяльності, джерелом нових матеріальних і духовних цінностей. Креативність працює як інструмент оновлення, розвитку, поліпшення форм і умов життя людей і суспільства в цілому. Така діяль-

ність людини в суспільстві стає найважливішою якістю. Соціальна значимість креативності полягає у тому, що її результати повинні мати цінність не тільки для автора, а й для інших людей. Значимість творчих результатів залежить від їхньої фактичної ролі в розвитку тих чи інших сфер людського буття. Тут найважливішим є педагогічна творчість загалом і робота кожного вчителя. Учитель повинен бути творцем, але і його педагогічна діяльність повинна бути пронизана творчістю – тоді можна говорити про позитивні наслідки освіти.

Основні складові професійної діяльності вчителя – це його знання і вміння – дидактичні, комунікаційні, організаційні, наукові і творчі. Мабуть, найважливішим і водночас універсальним серед них є творчий елемент, який робить вчителя творчим і оригінальним на кожному етапі навчального процесу, змушуючи його постійно шукати нові знання і методи навчання. Творчий вчитель – це той, хто заохочує до розумного ризику і непередбачуваних ситуацій, зміцнюючи творчу діяльність. Іншими словами, він має можливість помітити і підтримувати інноваційну діяльність своїх учнів словом чи ділом і навіть власним ставленням, сприяючи позитивній атмосфері щодо дітей, які проявляють творчу діяльність. Це залежить від вчителя та його способу співпраці з учнями, чи визволятиме він чи гальмуватиме (за М. Гжегожевською – вчитель, що визволяє та вчитель, що пригнічує) їхні ініціативи та мотиви, без яких неможливо бути творчою людиною (Grzegorzewska 1957). Рапорт NACCCE (*National Advisory Committee on Creative and Cultural Education* – Національний консультативний комітет з творчої та культурної освіти) показує, що творчих учнів можна виховати тільки застосовуючи творче навчання за допомогою творчого вчителя: "Творчі здібності молоді можуть розвиватися в атмосфері, в яких відповідно задіяні творчі здібності вчителя" (NACCCE 1999: 103).

Польський "Звіт про стан освіти 2013" звертає увагу на занадто слабкі зв'язки між академічним і шкільним середовищами, що не сприяє розвитку освіти. І далі: "Якщо ресурси університету були більш спрямовані на розвиток нових способів роботи з молодими людьми, вони могли б забезпечити постійне творче бродіння, необхідне для закріплення сучасних вчительських ролей" (Raport 2013). Джерелом цього може бути творча енергія вчителя, яка буде активною і яка матиме "джерело енергії" в особистості вчителя разом з навколишнім світом. Це не завжди працює на практиці.

Педагогічна творчість передбачає два важливі елементи – творчий вчитель і просякнута творчістю його діяльність, яка є основою організації всіх занять із учнями і котра дозволяє говорити про ефективність освіти. Специфіка педагогічної творчості вчителя полягає на тому, що об'єктом і одночасно предметом його професійної діяльності є особистість учня. Тому для суспільства буде більш цінним вчитель-спеціаліст, який не тільки професійно готується до майбутньої праці, але й розвивається як творча особистість, що здатна творчо мислити, здатна до саморозвитку, здатна виробляти нові ідеї та переводити їх у практичну діяльність, а також і на своїх учнів. Коли ми говоримо про формування особистості студента, іноді ми забуваємо про особистість вчителя, вплив якої на учня є величезним. "Вчитель впливає на студента кожним жестом і словом, кожною поведінкою, тим, ким він є як особа, тим, як він розуміє світ інших людей і себе самого, як він ставиться до учнів, до своєї особистості і переданих знань, тим, що можна вважати приватною поведінкою, аніж професійною", – підкреслює Р. Квасьніца (Kwaśnica 1995: 15).

Особистість – це унікальна і відносно стабільна модель поведінки, думок і емоцій, проявлених індивідом, що робить його унікальним і відрізняє від іншого індивіда. Це стосується певним чином характерних тенденцій людей до поведінки, мислення та почуттів (Arnold et al., 1995). Дослідники погоджуються, що "особистість – це динамічна і організована сукупність характеристик людини, яка однозначно впливає на її пізнання, мотивацію і поведінку (Hinton and Stockburger, 1991). Поведінка людини в певній ситуації також краще буде зрозуміла, знаючи його особистість (Hall, 1997). Між особистістю і поведінкою існує тісний взаємозв'язок. Атрибути особистості можуть бути або активами, або зобов'язаннями в будь-якому даному контексті (Борман, Хенсон, і Хедж, 1997). Особистість людини є відносно стабільним попередником поведінки. Вона підкреслює довготривалий стиль мислення, почуттів і дій (Коста, Мак-Крей, 1992). Особистість є унікальною характеристикою індивіда (Rusting & DeHart, 2000; Furham 1999).

Численні дослідження звертають увагу на те, що особистість вчителя часто цінується учнями чи студентами більше, ніж його знання, чи методи роботи. Це також згадується в педевтологічній літературі (Bogusz 2002, Duraj-Nowakowa 1999, Plyska 2017).

У цьому контексті А.В. Кумбс у своїй концепції, у якій увага зосереджена на вчителях школи, підкреслює, що кожна освітньо-виховна ситуація є зустріччю "я-інший", в якій педагог-вихователь має, перш за все, вміння відкривати свою унікальну особистість і вміло використовувати її як інструмент педагогічної діяльності (Coombs 1974). Ефект професійної діяльності вчителя залежить не тільки від рівня його професійної підготовки, тобто від знань і вмінь, які він має, але й від його особистісних рис. Робота вчителя потребує вмінь і навичок творчого підходу до проблемних ситуацій. Ефективність творчих рішень базується на інтелектуальних навичках, які розвиваються у людини не тільки у зв'язку з талантом, але і в результаті педагогічної практики, постійного збагачення теоретичних знань у різних галузях знань. Будучи в змозі керувати власними ресурсами, людина має можливість більш повно контролювати свій творчий потенціал та інтелектуальну свободу.

До особистості вчителя завжди були і будуть серйозні вимоги. Окрім любові до дітей, як основи педагогіки, необхідні хороші знання предмету та хороша орієнтація у різних способах викладання та виховання, ерудиція, педагогічна інтуїція, інтелект, високий рівень культури та етики. Також особистісні якості вчителя є дуже важливими в його професійній діяльності. Педагогічна творчість педагога – це сукупність різних чинників, включаючи особистісні риси, які забезпечують високий рівень самоорганізації та професійної діяльності, здатність за короткий час створити щось нове в технології викладання.

Аналіз літератури вказує на два напрямки досліджень творчої особистості. Перший – це пошук особистісних механізмів для створення умов творчої поведінки (Маслоу, 1959, 1967, Мау 1959, Rogers 1959). Другий – визначення найбільш характерних рис творчої особистості людини (Неґска 2005: 97). Ми зупинимося на останньому, тобто на рисах особистості, але в нашій статті – риси творчої особистості вчителя.

Беручи до уваги дослідження з різних дисциплін, можна спробувати визначити універсальні характеристики творчої особистості. З погляду психології це:

- усвідомлення креативності;
- оригінальність;
- незалежність;
- прийняття ризикових ситуацій;

- цікавість;
- почуття гумору;
- привабливість і оригінальність;
- художній сенс;
- "відкритий розум";
- прагнення до приватності;
- толерантність (Plucker, Renzulli 2009).

Д. Харрінгтон (1999) також визначає деякі риси, які були ідентифіковані як такі, що характеризують творчу особистість: цікавість; різноманітність інтересів; терпимість до неоднозначності; віра у власну творчу діяльність; незалежність мислення; уява. Е. Неґса наводить і описує набір ознак, характерних для творчої особистості, а також описує її ставлення до навколишнього світу. Були відкриті: допитливість, незалежність, чутливість, мужність, позитивне ставлення до себе, відповідальність (Неґса Е. 2000). Автор підкреслює, що творчі люди сповнені суперечностей, мають широкі, але разом із тим вибіркові інтереси.

Посилаючись на творчу особистість вчителя, Р. Шульц виділив 5 складових творчого відношення, серед яких є "риса особистості". До них він відносить незалежність, індивідуальність, мужність, відповідальність, оригінальність, толерантність, стійкість, наполегливість, критичність, впевненість у собі, активність, життєвість, експресію, гнучкість (Шульц 1994: 21). Якщо говорити про творчу модель особистості вчителя, то вона характеризується як "повна, незалежна, тривала, послідовна, однорідна, впорядкована". У свою чергу, творча особистість характеризується: "когерентністю, гомеостазом, взаємозалежністю, самоорганізацією, стабільністю, інтелігенцією і навчанням" (Magda-Adamowicz 2015: 29, 30). Інші дослідження вказують вже конкретно на творчого вчителя, який:

- веде заняття з ентузіазмом;
- має індивідуальний контакт з учнями;
- має наукову компетентність;
- віддає перевагу практичним заняттям;
- не нав'язує правил;
- немає рутини;
- є приятелем учнів;
- сприяє незалежності учнів (Morais, Azevedo 2011: 335).

Аналізуючи дослідження творчості та творчої особистості вчителя, теоретичні питання особистості творчого вчителя, ми прийшли до висновку, що найбільш бажаними рисами є:

- усвідомлення власних творчих здібностей та креативності, віра у себе;
- незалежність своя і незалежність учнів (повага для інших, емпатія);
- ентузіазм і експресія;
- мужність у прийнятті ризикових і нестандартних ситуацій;
- компетентність і цікавість пов'язані з високим рівнем інтелігенції і самовдосконаленням;
- привабливість і оригінальність;
- художній сенс і творча уява;
- "відкритий розум" і незалежність мислення;
- толерантність;
- самоорганізація;
- активність, життєвість і гнучкість у роботі;
- почуття гумору.

Творчий педагог – це людина, що характеризується високим рівнем педагогічної творчості, має риси творчої особистості, а також мотиви, здібності, які сприяють успішній творчій педагогічній діяльності. Це особа, яка має відповідний рівень компетентності, постійно розширює і удосконалює психолого-педагогічні знання та

вміння. Спеціаліст з належними здібностями та навичками, які в сприятливих для педагогічної творчості вчителів умовах забезпечують йому ефективну педагогічну діяльність у сфері розвитку потенційних творчих здібностей учнів. Педагогічна діяльність не може бути іншою, ніж творча, оскільки творчість є основою навчання і дозволяє говорити про продуктивність освіти. Творча або креативна освіта все ще є метою суспільства. Потрібно позбуватись педагогічних технологій, які мають скоріше репродуктивний характер і забезпечують учням передачу та засвоєння існуючих знань, а в меншій мірі стимулюють їх до власної творчої ініціативи і діяльності. Творчість вимагає від людини потенційної здібності до чогось зовсім нового, яку він може проявити при першій же необхідності. Існують певні труднощі, коли вчителі намагаються застосувати концепцію творчості у своїй практиці, але в певному моменті відчувають себе незручно у творчому навчанні, тому що це деякою мірою пов'язано з ризиком. У цій ситуації вони повинні бути готові вчитися у своїх учнів і не боятися виглядати якось інакше (Joubert, 2007).

У школі вчителю не вистачає "вміння створювати культуру класу, орієнтованого на творче навчання. ... Вчитель більше зосереджується на переказі, ніж на самостійному навчанні, розвиток мотивацій та інтересів дитини" (Adamek 2013: 250). Вчителі, як і учні, фактично потребують певних можливостей і навіть способів знайти і розвинути свої індивідуальні творчі здібності, а також оцінити власну роботу. На жаль, багато вчителів не розпізнають в собі навіть основ творчості. У сучасній школі є вчителі, які працюють формально і є вчителі-професіонали в повному розумінні цього слова, а значить творчі. Найкращою перспективою було б зосередження вчителя на творчості і готовності організувати навчально-виховний процес у цьому руслі. Творчий пошук ставить вчителя перед деякими труднощами – потрібно інтегрувати нове (продукт творчості) з існуючою відновленою системою і відновлювати його назад, але в іншому, більш складному, більш якісному стані.

Незважаючи на високу мотивацію, що ці фахівці повинні практикувати свою творчість, є труднощі, коли вони намагаються бути прагматичними, щоб бути творчими, через страх взяти на себе відповідальність і низьку самооцінку як творчих людей. Таким чином, вчитель повинен постійно змінювати власну ідентичність, що є дуже важливим завданням, що вимагає накопичення ресурсів і досвіду балансування власних держав, рішення яких досягається завдяки постійній практиці пошуку.

Список використаних джерел

1. Бердяев Н. 1916. Смысл творчества (опыт оправдания человека). – Москва: Изд-во Г.А. Лемана и С.И. Сахарова. <http://psylib.org.ua/books/berdn01/txt05.htm> доступ 21.12.2018.
2. Кант И. 1966. Критика способности суждения / Соч.: В 6 т., Т. 5. – Москва: Мысль.
3. Равен Д. 2001. Педагогическое тестирование: проблемы, заблуждение, перспективы. Пер. с англ. 2-е изд. – Москва: Айрис-Пресс
4. Arnold. Hart, P. M. (1995). Predicting employee life satisfaction: a coherent model of personality, work, and nonwork experiences, and domain satisfactions. *Journal of Applied Psychology*, 84, 564–584.
5. Bogusz J. 2002. *Obraz nauczyciela akademickiego – jego kompetencje i kultura pedagogiczna w opinii studentów*. W: *Kreatory edukacyjnego dialogu*, red. A. Karpińska. Białystok: Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie.
6. Borman, W. C., Hanson, M. A., & Hedge, J. W. (1997). Personnel selection. In J. T. Spence, J. M. Darley, & D. J. Foss (Eds.), *Annual review of psychology*, 48, 299–337.
7. Coombs P.H., Blume E.A., Newman A.J., Wass H.L. 1974. *The Professional Education of Teachers. a humanistic approach to teacher preparation*. Boston: Allyn and Bacon.
8. Costa, P. T., Jr., & McCrae, R. R. (1992). Four ways five factors are basic. *Personality and Individual Differences*, 13, 653–665.
9. Craft A. 2005. *Creativity in Schools - Tensions and Dilemmas*. London: Routledge.

10. Duraj-Nowakowa K. 1999. Pedeutologia w działalności zawodowej nauczycieli akademickich w kształceniu pedagogów: wnioski i prognozy, w: *Nauczyciele akademicy w procesie kształcenia pedagogów*, red. K. Duraj-Nowakowa. Kraków-Łowicz: Impuls.
11. Grzegorzewska M. 1957. *Listy do młodego nauczyciela*. Wyd. 2. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych
12. Hall, R. H. (1997). Organizations: Structures, processes, and outcomes. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, pp. 29-47.
13. Harrington, D. 1999. Conditions and settings/environment. In M. Runco, & S. Pritzker (Eds.), *Encyclopaedia of Creativity*. 323-340. San Diego: Academic Press.
14. Hinton, S., & Stockburger, M. (1991). Personality trait and professional choice among preservice teachers in eastern Kentucky. Research paper presented at Eastern Kentucky University.
15. Joubert M. M. 2007. The art of creative teaching: NACCCE and beyond. In A. Craft, B. Jeffrey, & M. Leibling (Eds.), *Creativity in education*. 17-34. London: Continuum.
16. *Kompetencje kreatywne nauczyciela wczesnej edukacji dziecka*. 2013. Red.: Adamek I., Bałachowicz J. Kraków: Impuls
17. *Kompetencje kreatywne nauczyciela wczesnej edukacji dziecka.*, red. Adamek I., Bałachowicz J., 2013. Kraków: Impuls.
18. Kwaśnica R. 1995. Wprowadzenie do myślenia o wspomaganie nauczycieli w rozwoju. "Studia Pedagogiczne". T. LXI. 9-43.
19. *Liczą się nauczyciele. Raport o stanie edukacji 2013*. 2014. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych
20. Magda-Adamowicz M. 2015. *Twórczość pedagogiczna nauczycieli w kontekście systemowym. Źródła, koncepcja i identyfikacje*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek
21. Maslow A. 1986. *W stronę psychologii istnienia*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
22. Maslow A. 2013. *Motywacja i osobowość*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
23. Maslow, A. H. 1959. Creativity in self-actualizing people. In: *Creativity and its cultivation*, ed. H. H. Anderson. New York: Harper and Row.
24. Maslow, A. H. 1967. The creative attitude. In: *Explorations in creativity*, ed. Mooney, R. L., Razik, T. A. New York: Harper and Row.
25. May R. 1959. The nature of creativity. In: *Explorations in Creativity*, ed. H. H. Anderson. New York: Harper and Row.
26. Miranda, L., & Almeida, L. 2008. Estimular a criatividade: O programa de enriquecimento escolar "Odiseia". In: *Criatividade: Conceito, necessidades e intervenção*, ed. Em M. Morais, & S. Bahia. 279-299. Braga: Psiquilibrio Edições.
27. Morais M.F., Azevedo I. 2011, What is a Creative Teacher and What is a Creative Pupil? Perceptions of Teachers. "Procedia Social and Behavioral Sciences". 12. 330-339 <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042811001327>.
28. Nęcka E. 2000. *Twórczość*. W: *Psychologia. Podręcznik akademicki*, red. Strelau J. T.2. 783-807. Warszawa: GWP
29. Nęcka E. 2003. *Psychologia twórczości*. Gdańsk: GWP.
30. Plucker, J., & Renzulli, J. 2009. Psychometric approaches to the study of human creativity. In: *Handbook of creativity*, ed. Sternberg R.J. 35-61. Cambridge: Cambridge University Press.
31. Plyska Y. 2017. *Nauczyciel akademicki w oczekiwaniach studentów*. W: *Nauczyciel - misja - osobowość - autorytet - wiedza*, red. nauk. Cywińska M., Plyska Y., Błaszczak I., Pawluk-Skrzypczak A. 125-141. Ostrów: Wydawnictwo Narodowego Uniwersytetu "Akademia Ostrogska".
32. Report NACCCE. 1999. All our futures: creativity, culture and education. London: DFEE. <http://sirkenrobinson.com/pdf/allourfutures.pdf>.
33. Rhodes M. 1961. An Analysis of Creativity. "The Phi Delta Kappan". Vol. 42, No. 7. 305-310 <http://www.jstor.org/stable/20342603> dostęp 21.12.2018.
34. Rusting, C. L., & DeHart, T. (2000). Retrieving positive memories to regulate negative mood: Consequences for mood-congruent memory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 737-752.
35. Schulz R. 1994. *Twórczość pedagogiczna: elementy teorii i badań*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych
36. Sikora J. 2009. *Przygotowanie przyszłych nauczycieli do twórczości w pełnieniu ról zawodowych*. W: *Sztuka bycia uczniem i nauczycielem. Z zagadnień pedagogiki współbycia*, red. W. Korzeniowska, A Murzyn, U. Szuścik 131-132. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- edukacyjnego dialogu, red. A. Karpińska. Białystok: Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie .
6. Borman, W. C., Hanson, M. A., & Hedge, J. W. (1997). Personnel selection. In J. T. Spence, J. M. Darley, & D. J. Foss (Eds.), *Annual review of psychology*, 48, 299-337.
7. Coombs P.H., Blume E.A., Newman A.J., Wass H.L. 1974. *The Professional Education of Teachers.; a humanistic approach to teacher preparation*. Boston: Allyn and Bacon.
8. Costa, P. T., Jr., & McCrae, R. R. (1992). Four ways five factors are basic. *Personality and Individual Differences*, 13, 653-665.
9. Craft A. 2005. *Creativity in Schools - Tensions and Dilemmas*. London: Routledge.
10. Duraj-Nowakowa K. 1999. Pedeutologia w działalności zawodowej nauczycieli akademickich w kształceniu pedagogów: wnioski i prognozy, w: *Nauczyciele akademicy w procesie kształcenia pedagogów*, red. K. Duraj-Nowakowa. Kraków-Łowicz: Impuls.
11. Grzegorzewska M. 1957. *Listy do młodego nauczyciela*. Wyd. 2. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych
12. Hall, R. H. (1997). Organizations: Structures, processes, and outcomes. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, pp. 29-47.
13. Harrington, D. 1999. Conditions and settings/environment. In M. Runco, & S. Pritzker (Eds.), *Encyclopaedia of Creativity*. 323-340. San Diego: Academic Press.
14. Hinton, S., & Stockburger, M. (1991). Personality trait and professional choice among preservice teachers in eastern Kentucky. Research paper presented at Eastern Kentucky University.
15. Joubert M. M. 2007. The art of creative teaching: NACCCE and beyond. In A. Craft, B. Jeffrey, & M. Leibling (Eds.), *Creativity in education*. 17-34. London: Continuum.
16. *Kompetencje kreatywne nauczyciela wczesnej edukacji dziecka*. 2013. Red.: Adamek I., Bałachowicz J. Kraków: Impuls
17. *Kompetencje kreatywne nauczyciela wczesnej edukacji dziecka.*, red. Adamek I., Bałachowicz J., 2013. Kraków: Impuls.
18. Kwaśnica R. 1995. Wprowadzenie do myślenia o wspomaganie nauczycieli w rozwoju. "Studia Pedagogiczne". T. LXI. 9-43.
19. *Liczą się nauczyciele. Raport o stanie edukacji 2013*. 2014. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych
20. Magda-Adamowicz M. 2015. *Twórczość pedagogiczna nauczycieli w kontekście systemowym. Źródła, koncepcja i identyfikacje*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek
21. Maslow A. 1986. *W stronę psychologii istnienia*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
22. Maslow A. 2013. *Motywacja i osobowość*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
23. Maslow, A. H. 1959. Creativity in self-actualizing people. In: *Creativity and its cultivation*, ed. H. H. Anderson. New York: Harper and Row.
24. Maslow, A. H. 1967. The creative attitude. In: *Explorations in creativity*, ed. Mooney, R. L., Razik, T. A. New York: Harper and Row.
25. May R. 1959. The nature of creativity. In: *Explorations in Creativity*, ed. H. H. Anderson. New York: Harper and Row.
26. Miranda, L., & Almeida, L. 2008. Estimular a criatividade: O programa de enriquecimento escolar "Odiseia". In: *Criatividade: Conceito, necessidades e intervenção*, ed. Em M. Morais, & S. Bahia. 279-299. Braga: Psiquilibrio Edições.
27. Morais M.F., Azevedo I. 2011, What is a Creative Teacher and What is a Creative Pupil? Perceptions of Teachers. "Procedia Social and Behavioral Sciences". 12. 330-339 <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042811001327>.
28. Nęcka E. 2000. *Twórczość*. W: *Psychologia. Podręcznik akademicki*, red. Strelau J. T.2. 783-807. Warszawa: GWP
29. Nęcka E. 2003. *Psychologia twórczości*. Gdańsk: GWP.
30. Plucker, J., & Renzulli, J. 2009. Psychometric approaches to the study of human creativity. In: *Handbook of creativity*, ed. Sternberg R.J. 35-61. Cambridge: Cambridge University Press.
31. Plyska Y. 2017. *Nauczyciel akademicki w oczekiwaniach studentów*. W: *Nauczyciel - misja - osobowość - autorytet - wiedza*, red. nauk. Cywińska M., Plyska Y., Błaszczak I., Pawluk-Skrzypczak A. 125-141. Ostrów: Wydawnictwo Narodowego Uniwersytetu "Akademia Ostrogska".
32. Report NACCCE. 1999. All our futures: creativity, culture and education. London: DFEE. <http://sirkenrobinson.com/pdf/allourfutures.pdf>.
33. Rhodes M. 1961. An Analysis of Creativity. "The Phi Delta Kappan". Vol. 42, No. 7. 305-310 <http://www.jstor.org/stable/20342603> dostęp 21.12.2018.
34. Rusting, C. L., & DeHart, T. (2000). Retrieving positive memories to regulate negative mood: Consequences for mood-congruent memory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 737-752.
35. Schulz R. 1994. *Twórczość pedagogiczna: elementy teorii i badań*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych
36. Sikora J. 2009. *Przygotowanie przyszłych nauczycieli do twórczości w pełnieniu ról zawodowych*. W: *Sztuka bycia uczniem i nauczycielem. Z zagadnień pedagogiki współbycia*, red. W. Korzeniowska, A Murzyn, U. Szuścik 131-132. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.

References

1. Berdiaev N. 1916. *Smysl tvorchestva (opyt opravdaniia cheloveka)*. Moskva: Izd-vo G.A. Lemana i S.I. Sakharova <http://psylib.org.ua/books/berdn01/txt05.htm> dostup 21.12.2018.
2. Kant I. 1966. *Kritika sposobnosti suzhdeniia / Soch.: V 6 t., T. 5*. Moskva: Mysl.
3. Raven D. 2001. *Pedagogicheskoe testirovanie: problemy, zabluzhdenie, perspektivy*. Per. s angl. 2-e izd. Moskva: Airis-Press.
4. Arnold. Hart, P. M. (1995). Predicting employee life satisfaction: a coherent model of personality, work, and nonwork experiences, and domain satisfactions. *Journal of Applied Psychology*, 84, 564-584.
5. Bogusz J. 2002. *Obraz nauczyciela akademickiego - jego kompetencje i kultura pedagogiczna w opinii studentów*. W: *Kreatorzy*

Надійшла до редакції 01.11.18
Рецензовано 15.11.18

Yu. Pliska, Doctor of Pedagogical Sciences, Assistant Professor
Warsaw University of Life Sciences, Warsaw, Poland
ORCID 0000-0002-4752-8641

PERSONALITY OF CREATIVE TEACHER IN FOREIGN THEORY AND PRACTICE

The article focuses on the fact that creativity for the teacher is a relevant component of his professional activity, a way of self-realization, support in the development of the personality of others.

The diversity of pedagogical activity which is directed not only at creation of pedagogical technologies, but also at values of pupils is the essential basis of development of personality of the creative teacher is proved.

The content and structure of personality of a creative teacher in foreign theory and practice are investigated. It is proven that a creative product is the result of a specific human action that is influenced by a particular environment. personality, intelligence and temperament, as well as body structure, character traits, habits, attitudes, self-esteem, value systems, mechanisms of protection and behavior.

The main components of a teacher's professional activity, in particular his knowledge and skills, namely didactic, communication, organizational, scientific and creative, are distinguished.

It is found that the important features of a creative teacher are the awareness of their own creative abilities and creativity, belief in themselves, respect for others, empathy, enthusiasm and expression, courage in accepting risky and non-standard situations, competence and curiosity associated with a high level of intelligence and self-perfection, attractiveness and originality, artistic sense and creative imagination, 'open mind' and independence of thinking, tolerance, self-organization, activity, vitality and flexibility at work.

It is proved that the creative teacher is characterized by high level of pedagogical creativity, possesses the traits of creative personality, motives, abilities that contribute to successful creative pedagogical activity.

Keywords: personality, creative teacher, creativity, experience, professional activity, pedagogical technologies, value.

Ю. Плиска, д-р пед. наук, адъюнкт
Варшавский университет естественных наук, Варшава, Польша
ORCID 0000-0002-4752-8641

ЛИЧНОСТЬ ТВОРЧЕСКОГО УЧИТЕЛЯ В ЗАРУБЕЖНОЙ ТЕОРИИ И ПРАКТИКЕ

В статье акцентировано внимание на том, что творчество для учителя является актуальной составляющей его профессиональной деятельности, способом самореализации, поддержкой в развитии личности других.

Доказано разнообразие педагогической деятельности которая направлена не только на создание педагогических технологий, но и на ценности учащихся являются существенным основанием развития личности творческого учителя.

Исследовано содержание и структуру личности творческого учителя в зарубежной теории и практике. Доказано, что творческий продукт является результатом конкретного действия человека, на которого влияет определенную среду. личность, интеллект и темперамент, а также структура тела, черты характера, привычки, взгляды, самооценка, ценностные системы, механизмы защиты и поведение.

Выделены основные составляющие профессиональной деятельности учителя, в частности его знания и умения, а именно дидактические, коммуникационные, организационные, научные и творческие.

Выяснено, что важными чертами творческого учителя являются осознание собственных творческих способностей и креативности, вера в себя, уважение для других, эмпатия, энтузиазм и экспрессия, мужество в принятии рискованных и нестандартных ситуаций, компетентность и интерес связанные с высоким уровнем интеллигентности и самосовершенствованием, привлекательность и оригинальность, художественный смысл и творческое воображение, «открытый ум» и независимость мышления, толерантность, самоорганизация, активность, жизненность и гибкость в работе.

Доказано, что творческий педагог характеризуется высоким уровнем педагогического творчества, имеет черты личности, мотивы, способности, которые способствуют успешной творческой педагогической деятельности.

Ключевые слова: личность, творческий учитель, творчество, опыт, профессиональная деятельность, педагогические технологии, ценность.

УДК 378.091:81'255
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/7>

Shi Zhai, Doctor of Philosophy in pedagogy,
Director of China Leadership Scientific Research Association, Beijing, China,
ORCID iD 0000-0001-7024-5685

ORIENTING POINTS OF MODERN POLY CULTURAL EDUCATION

The article deals with the orienting points of multicultural education in the modern educational space. Emphasis is placed on the social upbringing of an individual in the context of cultural dialogue; education of tolerance and taking into account the religious and ethnic culture of the individual; mastering the universal values of world and national culture; fostering a culture of international communication. The author focuses on the main features of multicultural education as an important way of forming certain social-educational and value-oriented inclinations, communicative and empathic skills that allow a person to carry out intercultural interaction, and to show understanding of other cultures, tolerance towards them.

On the basis of the conducted research the author's vision of the essence of multicultural education of the modern personality is formed, in particular purposeful socialization of the personality, which necessarily includes assimilation of samples and values of world culture, cultural-historical and social experience of different countries and peoples; formation of social-attitudinal and value-oriented qualities of a person capable of effective intercultural communication, as well as development of tolerance towards other countries, peoples, cultures and social groups; active social interaction. with representatives of different cultures while maintaining their own cultural identity.

The goals, principles, functions of multicultural education in the theory and practice of educational process are considered.

Keywords: multicultural education, tolerance, multicultural environment, dialogue of cultures, orienting points, approaches, principles, functions.

Introduction. The 21st century is an era of radical change, the time of co-operation between nations and so-called 'globalization', a century of new culture and the introduction of technologies that require individuality at the level of understanding and acceptance of modern opportunities. This enhances the changes in education aimed at

preparing the younger generation of youth for life in a multicultural environment, for dialogue and intercultural interaction, the ability to communicate and cooperate with people of different nationalities, races, religions, to understand and appreciate the originality of cultures, to realize themselves mutual respect, interaction, cooperation.

Analysis of recent research and publications. Aspects of the problem of multicultural education were reflected in the works of researchers: I. Bakhov, V. Bolharina, L. Honcharenko, V. Kuzmenko, I. Loshchenova, N. Chernukha.

The **purpose of the article** is to explore the orienting points of multicultural education in the context of globalization.

The main material. Multicultural education is considered today as a process of involving students and students in ethnic, national and world culture; how to develop and shape the ability to live in a multicultural world; as a process of a new generation's upbringing with planetary thinking [1].

Multicultural education is based on upbringing and education in the context of cultural dialogue; education of tolerance and religious-ethnic culture; assimilation of universal values of world and national culture; fostering a culture of international communication. Thus, multicultural education is characterized by the presence of a humanistic educational ideology and a leading personality-oriented type of education. Higher value of multicultural education is the person, the person [2].

At present, the prominent features of multicultural education are the formation of a person capable of active and effective life in a multinational and multicultural environment, possessing a developed sense of understanding and respect for other cultures, the ability to live in peace and harmony with people of different nationalities, races, beliefs. In these circumstances, multicultural education, on the one hand, promotes the ethnic identification and formation of cultural identity of young people, and on the other hand, impedes their ethnic and cultural isolation from other countries and peoples [3].

It should be noted that an important social determinant of the development of multicultural education is the intensive development of integration processes, as an important component of the development of the modern world, as well as the desire of Ukraine and other countries to integrate into the world and European socio-cultural and educational space, while maintaining the national identity. Integration processes help to create an international multilingual environment in which national languages have equal rights [4].

The development of multicultural education is conditioned not only by modern historical and socio-cultural prerequisites, but also by several traditions of national and foreign philosophy, pedagogy, psychology.

The analysis and research of the complex of historical and socio-cultural factors, as well as the philosophical-pedagogical and psychological determinants allow us to distinguish the most common approaches to understanding the essence of multicultural education.

Consider the first of them acculturation. This approach is associated with the emergence of the term 'multicultural education'. Within the framework of the acculturation approach, a significant part of foreign studies is of the opinion that multicultural education should be oriented towards the culture of immigrants. German researcher Ursula Boos-Nünning notes that the theoretical interpretation of the concept of 'migrant culture' is at present the central, but not yet solved, task of researchers in migration processes. Multicultural education should include the study of the traditions of the native culture, the process of processing these traditions within the framework of a new culture, as confrontation with changed living conditions necessitates the development of new cultural guidelines [5]. This formulation of the objectives of multicultural education implies the need for a serious study of migrant culture but avoids such pedagogical norms as 'mutual cultural enrichment'. Within the framework of the acculturation approach, the issue of cultural identity (a set of cultural forms, traits, characteristics) of a person is central. When considering it, multicultural education is based first and foremost on existentialist ideas of free choice and transcendental perceptions of man by man [4].

It should be noted that in domestic studies, the acculturation approach has not received much distribution, because for Ukraine it is more relevant to preserve and enrich both Ukrainian culture, which acts in our country as the dominant culture and national and cultural identity of other peoples that inhabit Ukraine.

It is advisable to consider that in a multicultural society the educational space should be built taking into account the modern socio-cultural environment. This problem is actively developed today in domestic and foreign science.

Recently, a dialogue approach based on the ideas of openness, dialogue of cultures, cultural pluralism has become of great importance. The philosophical and methodological basis of this approach is this understanding of dialogue, when all philosophical systems are not discarded but they are interacted and coexist. The humanism of such interaction is that every cultural subject must experience incompleteness of being before the endless diversity of the entire world culture. In such circumstances, only dialogue between them can be recognized as the only reasonable and yet moral way of truly uniting different cultures [6].

Analyzing the research of scientists, it can be argued that the relationships between cultures can be different: a) utilitarian attitude of one culture to another; b) the attitude of rejection of one culture by another; c) relations of interaction, mutual enrichment, that is, the relation of cultures to each other as equal subjects.

Therefore, in order to understand how the mechanism of cultural dialogue works, it is methodically useful to imagine a culture in the form of a system consisting of several subsystems. In order to interact with another culture, a corresponding subsystem is created, in which there is a complex process of harmonizing (adapting) one's own cultural codes with those of another culture. Such processes occur in both cultures that enter into dialogue, each of which creates a special subsystem for dialogue from the other. The failure of cultural adaptation leads to the curtailment of the activity of this subsystem, not of the whole culture system. Successful promotion of cultural adaptation can lead to a broader impact of already modified external cultural influences on the entire cultural system.

An important philosophical and cultural basis of multicultural education is the thesis of cultural pluralism, which is intended to reflect in a specifically refracted (cultivated) form the multifaceted and contradictory social reality. We must recognize that the world is a difference, and therefore a unity of cultural diversity is necessary. Dialogue, which is recognized as a fundamental principle of the life of cultures, points to the essential need of one culture for another.

In the process of multicultural education, we are confronted with the differentiated unities of the culture of the past, present and future, which can only be understood in their historical continuity and interconnection. Each of these unities is 'three-layer', each has its 'fixed', its actual and its potential content (meaning, meaning). The potential meaning of the past and the 'fixed' prediction of the future are found in the actual content of the present. The 'fixed' content of this is largely known in the relevance of the previous past, and the potential meaning of the present is reflected in one way or another in the relevance of the content of the future that follows the present. Thus, the idea of culture 'as an open differentiated unity, makes it possible to comprehend a number of typologically distinct and historically distant cultures as a whole-semantic unity that continues in time, as some continuous, historically changing, contradictory, but intrinsically integral continuum. culture' [2].

Within the framework of a dialogical approach, scholars view multicultural education as 'a modern tendency in the world process, which affirms the idea that many independent independent entities are at the heart of world civilization' [1; 2; 3; 4]. Revealing the essence of multicultural education,

the researchers emphasize that it is aimed at preserving and developing all the diversity of cultural values, norms, patterns and forms of activity existing in this society, and is based on the principles of dialogue and interaction between different cultures. Multicultural education exists in an international and inter-ethnic context, as the interconnection of different cultural environments in education.

The second position is taken by another group of scholars, for example, criticizing the acculturation approach to multicultural education, H. Dmitriev notes that many researchers call multicultural education that essentially reflects issues related to the normalization of relations between ethnically diverse groups and individuals. In multicultural education, he sees not only 'a way to counter racism, prejudice, ethnocentrism, hatred based on cultural differences' but also 'a pedagogical attempt to help understand one's culture, the role of generalizations and stereotypes in communicating between different cultures,' to identify yourself [7].

There is another definition of multicultural education as a pedagogical response to the reality of a multicultural society, as an open activity-oriented concept that perceives all social changes and initiates innovative processes. Multicultural education is seen as contributing to peace education by resolving intercultural conflicts. The author of this concept (H. Pomerin) proceeds from the idea of recognizing the individual differences of each personality and considers multicultural education activity-oriented and open to new knowledge and new experience [1].

It is valuable, in our view, to define the American cultural researcher A. Thomas: 'Multicultural education takes place when a certain person seeks to understand, in communication with people of another culture, their specific system of perception, cognition, thinking, their system of values and actions, to integrate a new one. experience in one's own cultural system and change according to another's culture. Multicultural education encourages, together with the knowledge of another's culture, to analyze the system of one's own culture' [8].

These understandings allow us to distinguish between different levels of multicultural education or the degree of involvement in another's culture: from understanding to borrowing some of the activities and selectively applying them. These levels may correspond to particular stages in the process of multicultural education or may be the end result.

Recently, in the course of psychological and pedagogical discussions on the problems of multicultural education, concepts and separate theoretical positions emerge, which can be conditionally combined within the meaningful limits of a social and psychological approach, which has not been yet fully formed in science. However, it is already possible to distinguish some of its distinctive features, the most important of which is the consideration of multicultural education as a special way of forming certain social-educational and value-oriented inclinations, communicative and empathic skills, which allow the graduate of secondary and higher school to intensely interact with each other. and show understanding of other cultures, as well as tolerance towards their media [9].

In the tradition of the socio-psychological approach, the concept of so-called '*cultural differences*' operates. Its supporters formulate the following *goals of multicultural education*:

- developing tolerance for others' lifestyles and behaviors based on an understanding of differences in a person's cultural appearance that can lead to conflicts between members of different social strata;
- awareness that cultural differences and other people's cultures as a whole affect the emotional sphere of a person, becoming a source of his or her experiences and needs;
- the development of the ability to differentiate within a foreign culture, the ability to evaluate systems of values

and norms by the degree of their historically specific importance for certain activities;

- forming the ability to integrate elements of other cultures into one's own system of thinking and values.

Undoubtedly, solving the problems of multicultural youth education requires strengthening of the multicultural component in the preparation of the future specialist. In this connection, the theoretical proposition of multiculturalism put forward by H. Dmitriev becomes an important component, as an important component of professionalism. Based on this position, future professionals 'must be able to work with culturally diverse people, properly understand human differences, be tolerant of them, be able to establish cultural pluralism in society through their personal actions and words'[7].

Multicultural education is based on the following social and pedagogical principles: education of human dignity and high moral traits; education for the coexistence of social groups of different races, religions, ethnicities; education of tolerance, readiness for mutual cooperation.

The functions of multicultural education include: the formation of ideas about the diversity of cultures and their relationship; awareness of the importance of cultural diversity for the self-realization of the individual; fostering a positive attitude to cultural differences; development of interoperability of carriers of different cultures on the basis of tolerance and understanding.

Multicultural education has three groups of goals, which can be labeled with the terms 'pluralism', 'equality', 'unification': respect and preservation of cultural diversity; support for equal rights to education and upbringing; formation and development in the spirit of national, political, economic, spiritual values [9; 10].

Thus, the content of multicultural education is built around the following orienting points: sociocultural identification of the individual; mastering the system of concepts and ideas about the multicultural environment; fostering a positive attitude towards the cultural environment; development of social communication skills. An analysis of the main approaches and leading conceptual ideas of multicultural education shows that all these approaches are complementary to each other, and the goals formulated within individual concepts can be considered as a direction of activity of educational institutions at different stages of realization of multicultural education of pupils and students.

Conclusions. On the basis of the above, the author's vision of the essence of multicultural education of pupils and students has been formed: a type of purposeful socialization of students, which provides: at the cognitive level – the development of samples and values of world culture, cultural, historical and social experience of different countries and peoples; at the value-motivational level – the formation of social-setting and value-oriented inclinations of young people to intercultural communication and exchange, as well as the development of tolerance towards other countries, peoples, cultures and social groups; at the activity-behavioral level – active social interaction. with representatives of different cultures while maintaining their own cultural identity. This is a priority segment for today's educational environment.

Further research needs forms, methods, technologies of multicultural education in accordance with the challenges of time.

References

1. Bakhov I. S. Dialogue of Cultures in Multicultural Education. [Text] World Applied Sciences Journal 29 (1): 106 – 109, 2014. DOI: 10.5829 / idosi.wasj.2014.29.01.13775
2. Bolharina V., Loshchenova I. Culture and Multicultural Education // Path of Education. Educational press. – 2002. – №1. – P. 2–6.
3. Guk O.F., Chernukha N.M. Priority vectors of modern education / O.F. Guk, N.M. Chernukha // Topical issues of social pedagogy: Collective monograph. – CARICOM, Barbados, 2017. – P. 30–55. Monograph ISBN 978-0-9955865-1-2

4. Loshchenova I.F. Development of ideas of multicultural education in the world pedagogical thought // Pedagogy and psychology. Educational press. – 2002. – № 1 – 2. – P.68–77.

5. Boos-Nünning U. Admission Lessons, Native Language Lessons, Intercultural Education. Results of a comparative study on teaching foreign children in Belgium, England, France and the Netherlands / Boos-Nünning U., Hohmann M., Reich H.H. - Munich, 1983. - P. 359.

6. Guk O.F. Theoretical studies of the problems of intercultural dialogue / O.F.Guk // Intercultural dialogue: the modern paradigm and experience Neighborhood: Sat. Sciences. Art. / Comp. and Sciences. ed.L. Vladykovskaya. - Minsk: DIKST BSU, 2014. – P. 45 – 48. ISBN 978-985-491-127-4.

7. Dmitriyev H.D., Multicultural education / H. D. Dmitriyev. – M.: National education, 1999. – 208 p.

8. Thomas, A. Temperament and Development. / A. Thomas, S. Chess. – N.Y., 1977.

9. Kuzmenko V.V., Honcharenko L.A. Multiculturalism as a Means of Formation of Personal Perceptions of Interethnic Relations // Proceedings of the International Scientific and Practical Conference 'The Problem of Integral Student Personality Development as a Subject of Pedagogical Interaction (Global and Regional Trends)'. – Donetsk. – 2004. - P.19 – 23.

Received November 19, 2018

Reviewed November 26, 2018

Ши Чжай, д-р філософії в галузі педагогіки,
Директор Китайської асоціації наукових досліджень, Пекін, Китай
ORCID iD 0000-0001-7024-5685

ОРІЄНТИРИ СУЧАСНОЇ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ

В статті розглядаються орієнтири полікультурної освіти в сучасному освітньому просторі. Акцент зроблено на соціальне виховання особистості в контексті діалогу культур; виховання толерантності та з врахуванням релігійно-етнічної культури особистості; освоєння загальнолюдських цінностей світової та національної культури; виховання культури міжнародного спілкування. Автором акцентовано увагу на основних ознаках полікультурної освіти як важливого способу формування певних соціально-настановчих та ціннісно-орієнтаційних схильностей, комунікативних та емпатійних умінь, що дозволяють особистості здійснювати міжкультурну взаємодію, та проявляти розуміння інших культур, толерантність по відношенню до їх носіїв.

На основі проведеного дослідження сформувано авторське бачення сутності полікультурної освіти сучасної особистості, зокрема цілеспрямована соціалізація особистості, що обов'язково включає засвоєння зразків і цінностей світової культури, культурно-історичного та соціального досвіду різних країн і народів; формування соціально-настановчих і ціннісно-орієнтаційних якостей особистості, спроможної до ефективної міжкультурної комунікації, а також розвитку толерантності по відношенню до інших країн, народів, культур і соціальних груп; активну соціальну взаємодію з представниками різних культур при збереженні власної культурної ідентичності.

Розглянуто цілі, принципи, функції полікультурної освіти у теорії і практиці освітнього процесу.

Ключові слова: полікультурна освіта, толерантність, полікультурне середовище, діалог культур, орієнтири, підходи, принципи, функції.

Ши Чжай, д-р философии в области педагогики,
директор Китайской ассоциации научных исследований, Пекин, Китай
ORCID iD 0000-0001-7024-5685,

ОРИЕНТИРЫ СОВРЕМЕННОГО ПОЛИКУЛЬТУРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье рассматриваются ориентиры поликультурного образования в современном образовательном пространстве. Акцент сделан на социальное воспитание личности в контексте диалога культур; воспитание толерантности и с учетом религиозно-этнической культуры личности; воспитание культуры межнационального общения. Автором акцентировано внимание на основных признаках поликультурного образования как важного средства формирования определенных социально-установочных и ценностно-ориентационных предрасположенностей, коммуникативных и эмпатических умений, позволяющих личности осуществлять межкультурное взаимодействие, и проявлять понимание других культур, толерантность по отношению к их носителям.

На основе проведенного исследования сформировалось авторское видение сущности поликультурного образования современной личности, в частности целенаправленная социализация личности, обязательно включая усвоение образцов и ценностей мировой культуры, культурно-исторического и социального опыта различных стран и народов; формирование социально-установочных и ценностно-ориентационных качеств личности, способной к эффективному межкультурной коммуникации, а также развития толерантности по отношению к другим странам, народам, культурам и социальным группам; активное социальное взаимодействие с представителями различных культур при сохранении собственной культурной идентичности.

Рассмотрены цели, принципы, функции поликультурного образования в теории и практике образовательного процесса.

Ключевые слова: поликультурное образование, толерантность, поликультурное среда, диалог культур, ориентиры, подходы, принципы, функции.

УДК 371.31:004

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/8>

I. Шестопалова, канд. пед. наук, доц.

ORCID iD 0000-0002-2027-205X

X. Потапенко, ст. викладач

Міжрегіональна академія управління персоналом, Київ, Україна

ORCID iD 0000-0003-3215-6061

СОЦІАЛІЗУЮЧІ АСПЕКТИ ДИСЦИПЛІНИ "ІНОЗЕМНА МОВА"

Присвячено проблемі соціалізації особистості в процесі вивчення іноземної мови, яка є частиною полікультурної освіти і розглядається як важливий інструмент соціалізації, адаптації особистості в умовах полікультурного суспільства.

Ключові слова: соціалізація; іноземна мова; полікультурна освіта; полікультурна особистість; професійна соціалізація.

Постановка проблеми. Соціалізація особистості в сучасному світі є не простою та досить актуальною проблемою, адже той чи інший рівень соціалізації дозволяють їй з більшою або меншою ефективністю брати участь у житті суспільства, здійснювати соціальні функції і ролі. В сучасній науці поняття соціалізації розуміється як процес входження людини у соціальне середовище і її пристосування до його культурних, психологічних та соціологічних умов. Цей процес є тісно

пов'язаним з трудовою, суспільно-політичною та пізнавальною діяльністю людини, отриманням та накопиченням досвіду соціальних відносин, опануванням людиною нових соціальних ролей у різних сферах людської діяльності, формуванням її готовності до соціальних дій. В результаті активної соціалізації молоді людини відбувається її включення у активне життя суспільства, становлення соціальних, громадянських і духовних якостей особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасній науці дослідження процесу соціалізації особистості відбувається у різних напрямках і аспектах: у філософському (Батенін С., Батищев Г., Гершунський Б., Глинський Я., Каган М., Орлов В., Шепель В.), соціально-психологічному (Абраменкова В., Бех І., Божович Л., Виготський Л., Ельконін Д., Кононко О., Леонтьєв О., Піроженко Т.), соціально-педагогічному вимірах (Зверева І., Капська А., Караман О., Міщик Л., Мудрик А., Савченко С., Чернуха Н.); в галузі соціальної педагогіки (Карпенко О., Лавриченко Н., Огренич Н., Пінчук Л., Якуба О.). Загальними питаннями соціалізації особистості на сучасному етапі присвятили свої роботи Кузьмін Є., Андреева Г., Вульфів Б., Лукашевич М., Мудрик А. Окремим питанням соціалізації присвячені роботи Белінської О., Волохова А., Голованова Н., Єршова Л., Загороднього Ю., Скало В., Кодатенко О. та ін.

Метою статті є проаналізувати навчальний процес з іноземних мов з погляду впливу на розвиток загальних та професійних комунікативних навичок, визначити його роль і потенціальні можливості для соціалізації особистості.

Викладення основного матеріалу дослідження.

Становлення людини як особистості і суб'єкта соціальної діяльності є складним процесом, який характеризується такими рисами, як:

- безперервність;
- внутрішня суперечливість;
- цілісність;
- багаторівневість;
- практичність [1].

Основоположними в структурі соціалізації є навчання і освіта. Освіта є провідною і визначальною основою соціалізації, головним інструментом передачі культурної спадщини новому поколінню. Під час освітнього процесу, одночасно із засвоєнням знань, людина отримує і соціальний досвід, розвиває свої задатки та здібності, формує інтереси й нахили. В освітньому процесі формується світогляд молодшої людини, розвиваються її здібності, навички суспільної діяльності. Освіта є способом передачі інформації про накопичені суспільством матеріальні і духовні культурні цінності, передачі знань, які стимулюють розвиток пізнавальних здібностей особистості, закладають основи допитливості, прагнення знань, пізнавальних потреб, зумовлюють формування спрямованості індивіда на активну соціальну діяльність, ініціативу й творчість, отже є провідною формою соціалізації суб'єкта [2].

Особливе значення в процесі соціалізації людини належить активізації контактів з іншими людьми, які відбуваються у суспільній діяльності, найважливішу роль тут має мова, яка виявляється найбільшим загальним культурним надбанням. Будь-яка людина в світі належить до певного мовного співтовариства, тому питання формування готовності до міжкультурного спілкування стає досить актуальним. А володіння іноземною мовою надає додаткові можливості для самореалізації особистості в сучасних умовах [3].

Кожний період історичного розвитку суспільства пропонує свої особливі вимоги до особистості. Процес соціалізації в сучасному світі відбувається в умовах взаємодії світової та національної культур, можливостей вільного обміну студентами та науковцями, реальною навчання і працевлаштування за кордоном. У зв'язку з цим, в сучасних умовах центральне місце посідає необхідність отримання полікультурної освіти, отримання знань про різні культури під час навчання різних дисциплін, і особливо іноземної мови.

Отже, *вивчення іноземних мов* є необхідною умовою повноцінної соціалізації особистості у полікультурному, багатонаціональному середовищі. Це пояснює ту велику увагу, яка приділяється у науковому середовищі до-

слідженню даного питання. Проблема взаємодії культури, мови та освіти представлена у працях таких авторів, як Біблер В.С., Дмитрієв Г.Д., Верещагін В.П., Воскресенська Л.Б., Костомаров В.Г., Сафонова В.В., Тер-Мінасова С.Г. У рамках культурологічного підходу до навчання іноземної мови дослідженню понять "міжкультурна компетенція", "міжкультурна компетентність", "міжкультурне спілкування" присвячені роботи таких науковців, як Агаєва Ю.С., Бахов І.С., Бреславець Н.О., Буряк В.А., Гончарова О.А., Зеліковська О.О., Масло-ва А.В., Рись Л.Ф., Осадча Т.Ю. Різні аспекти готовності до міжкультурної комунікації розкрито у дослідженнях Гайсіної Л.Ф., Девятової Г.Г., Кобзар Н.В., Сафіної М.С., Терехової В.І.

Як доводять дослідження, *іноземна мова як навчальна дисципліна має величезний соціалізуючий потенціал*. Встановлено, що у процесі навчання людини іноземних мов відбувається активний розвиток її природних задатків, культури почуттів, здібностей, формується допитливість, ініціатива, самостійність. Одночасно, активізується процес засвоєння загальноприйнятих у суспільстві соціокультурних правил і моральних норм, що відіграє найважливішу роль у процесі соціалізації [4]. Головною метою навчального процесу з іноземних мов є формування саме комунікативних навичок, що є першочерговим завданням в сенсі соціалізації особистості. Згідно з проектом "Політика у ставленні до мов у багатомовній і полікультурній Європі", головними завданнями, що постають перед викладачами іноземних мов, є:

- полегшення спілкування між громадянами Європи;
- сприяння їх мобільності;
- виховання поваги до самобутності і культури інших народів;
- забезпечення більш легкого доступу до інформації [5].

Комунікативність, мовна спрямованість є основною специфікою дисципліни "іноземна мова", є головним її методичним змістом. Згідно із Загальноєвропейськими Рекомендаціями Ради Європи, метою є не просто вивчення будь-якої мови, а спрямування на соціальну діяльність, набуття соціального досвіду у розв'язанні життєвих і суспільних проблем та створення власної системи життєвих пріоритетів. Комунікативний метод навчання іноземних мов базується на тому, що процес навчання є моделлю комунікації. Навчальний процес з іноземних мов будується на основі мовного партнерства, творчої співпраці, постійної мотивації спілкування, на основі поєднання таких взаємозв'язаних факторів, як активність, творчість, самостійність, індивідуалізація, які сприяють інтенсифікації когнітивних, пізнавальних і виховних процесів. Тобто, організація навчання у формі спілкування є головним методичним завданням сучасного викладача іноземних мов [5].

Саме ця специфіка дисципліни "іноземна мова" здатна ефективно здійснювати виховний соціалізуючий вплив, сприяти завершенню формування у студентів умінь спілкуватися, співіснувати з людьми різних етнічних груп, формування багатого досвіду соціально-культурного спілкування, який є міцною базою залучення тих, хто навчається, до глобальних цінностей цивілізації.

Іноземна мова, як засіб міжкультурної освіти, розвиває людину в багатьох напрямках, вносить істотний внесок у формування людини як особистості, оскільки долає учнів до зразків світової та рідної культури, включає їх в діалог культур, розвиває засобами мови. Саме на заняттях з іноземної мови викладач має можливість формувати світогляд учня, торкнутися питань ставлення та поведінки людини в різноманітних життєвих ситуаціях, через дискусії і обговорення проблем формувати навички критичного мислення, визначити своє ставлення, порівняти свої погляди з нормами суспільної моралі. Це пов'язано з тим, що до змісту нав-

чання дисципліни "Іноземна мова" включені різноманітні теми, що розглядають всілякі сторони життєдіяльності людини: культурна сфера життя, до якої входять як матеріальні, так і духовні аспекти культури; різні області наукових знань; різноманітні сфери мистецтва; тематика економічної культури та культури праці; тематика політичної і правової культури; розгляд питань сімейних відносин; теми з фізичної культури, медицини тощо [4]. Обговорення питань щодо загальнолюдських цінностей під час вивчення дисципліни "Іноземна мова" сприяє формуванню гуманістичного світогляду, формування власного погляду і власного ставлення щодо проблем, пов'язаних із міжособистісними стосунками, з суспільними, соціальними, політичними, економічними, екологічними проблемами тощо. Поряд із цим під час засвоєння вищезазначених цінностей, світогляду, розвивається здатність здійснювати соціальний вибір, виховується правова свідомість і свідомість власної гідності, поважне ставлення до інших людей, здатність розуміти і поважати інші точки зору, досягати згоди і співпрацювати в умовах відмінності поглядів і переконань.

Діалог двох культур, який відбувається у процесі вивчення іноземної мови, у процесі оволодіння знаннями про духовні цінності, накопичені у процесі розвитку іншої країни, має велике значення, оскільки, спираючись на вже існуючий досвід учня, його власний менталітет, його сприйняття дійсності, дозволяє через порівняння з іншою культурою краще усвідомити явища власної національної культури, по-новому поглянути на звичні реалії життя і переосмислити їх ще раз, що в результаті призводить до формування громадянської позиції та громадянської самосвідомості особистості. Вивчення світової культури як цінності дозволяє отримати почуття причетності до світової історії, пам'яткам літератури і мистецтва, філософії та науки.

Входження в іншу лінгвокультурну середу, засвоєння і відтворення її соціального досвіду і, отже, соціалізація в іншомовному середовищі стають об'єктивною необхідністю при здійсненні професійної діяльності майбутнього фахівця. Процес фахової соціалізації – це процес засвоєння майбутнім фахівцем системи мовних, соціальних норм і культурних цінностей, що дозволяють йому функціонувати в якості повноправного члена професійної спільноти. Виконання професійних функцій майбутнього фахівця пов'язано з умінням здійснювати комунікаційні процеси як в суспільстві носіїв рідної мови, так і в іншомовному середовищі, здатністю і готовністю до ділової комунікації у професійній сфері. Потенціал навчальної дисципліни "Іноземна мова" дозволяє створити умови для соціального розвитку майбутніх фахівців і формування здатності і готовності до соціалізації в іншомовному середовищі, яка визначається ситуацією, комунікативними потребами, національно-культурною специфікою поведінки учасників спілкування в умовах майбутньої професійної діяльності. При навчанні іноземної мови спеціальності процес соціалізації включає як засвоєння соціального досвіду, соціальних норм, ролей і функцій, так і активне відтворення засвоєної системи соціальних зв'язків, придбаного соціального досвіду [6; 7].

Комунікативна поведінка фахівця включає в себе вміння ясно і чітко висловлювати думки, переконувати, аргументувати, будувати докази, аналізувати, висловлювати судження, передавати раціональну і емоційну інформацію, встановлювати міжособистісні зв'язки, узгоджувати свої дії з діями колег, вибирати оптимальний стиль спілкування в різних ділових ситуаціях, організувати і підтримувати діалог. Загальна професійна компетентність фахівця передбачає також включення в комунікативний компонент умінь проведення ділових зустрічей, ведення ділової переписки, спілкування по телефону

відповідно з нормами і культурою мови. Тобто, комунікативна поведінка фахівця проявляється як в здатності користуватися мовою, так і в наявності знань, які лежать в основі реального ділового професійного спілкування: хороші знання за фахом, здатність розуміти взаємини людей, адекватно сприймати ситуацію спілкування, використовувати досвід інших; здатність розуміти партнерів по спілкуванню, їх мотиви і цілі; цілеспрямованість, здатність до співпраці і самоорганізації; здатність відстоювати свою точку зору; здатність прогнозувати міжособистісні події, знати основні прийоми спілкування; здатність уникати конфліктів в спілкуванні. Отже, комунікативна поведінка стає одним з пріоритетних якостей сучасного фахівця, оскільки різні види професійної діяльності – управлінська, організаційна, виробничо-технологічна, проектна тощо – здійснюються в безпосередньому контакті з людьми в системі "людина – людина".

Для успішного здійснення соціалізації необхідно брати до уваги і ряд принципів. Основоположними методичними принципами в навчанні іноземної мови спеціальності є принцип професійної комунікативної спрямованості і принцип професійної міжкультурної спрямованості [8].

Сутність принципу професійної комунікативної спрямованості складається в тому, що навчання повинно будуватися на залученні учнів в усну (говоріння, аудіювання) і письмову (читання, письмо) професійну комунікацію протягом всього курсу навчання дисципліни "Іноземна мова", яка є невід'ємною частиною загальної професійної підготовки сучасного конкурентоспроможного фахівця. Цей принцип забезпечується інтеграцією дисципліни "Іноземна мова" в загальний курс професійної підготовки майбутнього фахівця: залучення учнів до активної творчої діяльності з оволодіння іншомовним мовленням з орієнтацією на вирішення професійних комунікативних завдань, через:

- такі види діяльності, як проблемні ситуації, рольові ігри, круглий стіл тощо;
- відбір лінгвістичного матеріалу, що відображає мовну сутність професійних висловлювань фахівця [9; 10].

Принцип професійної міжкультурної спрямованості передбачає таку побудову навчального процесу, центром якого є студент як потенційний партнер реальної міжкультурної комунікації в професійній сфері. Цей принцип забезпечує розвиток соціалізації майбутніх фахівців, тобто здатності застосовувати знання про національно-культурні особливості іншомовного соціуму, а також представляти свою країну і культуру в умовах іншомовного міжкультурного спілкування. Принцип професійної міжкультурної спрямованості передбачає вивчення відповідної іншомовної професійної культури, орієнтування і опору на рідну культуру.

Навчання майбутніх фахівців комунікативної поведінки як засобу соціалізації має враховувати весь мовний та мовленнєвий матеріал (кліше, діалоги, граматичні структури, характерні для мови спеціальності, соціокультурні маркери); стиль і сфери спілкування; автентичні тексти професійно орієнтованого, лінгвоукраїнознавчого і соціокультурного змісту, норми комунікативної поведінки і мовленнєвого етикету.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, усі вищевизначені складові успішного процесу навчання в рамках дисципліни "Іноземна мова" є важливими компонентами для ефективного здійснення процесу соціалізації. Оскільки мова є тісно пов'язаною з усіма сферами життя суспільства – в соціально-економічному, політичному, історичному, культурному плані – іноземна мова, так само як і рідна, виконує дві найважливіші функції – спілкування і пізнання, причому спілкування не тільки міжособистісного, але і міжнаціонального, міждержавного, міжнародного. Реалізуючи зміст іншомовної соціальної компетентності через ситуації спілку-

вання, ми формуємо здатність вступати в комунікативні відносини з іншими людьми, партнерами по комунікації, робити самооцінку, орієнтуватися в соціальній ситуації і керувати нею. Отже, іноземна мова є не тільки навчальною дисципліною, а й стає засобом розширення співпраці, досягнення взаєморозуміння і засобом збагачення культури особистості, інструментом пізнання, адаптації, придбання нового соціального досвіду – соціалізації особистості.

Перспективи подальших напрямків дослідження.

В ході дослідження було встановлено значення, роль і потенційні можливості дисципліни "іноземна мова" у процесі соціалізації особистості, розглянуті її характерні особливості, що дозволяють успішно розвивати якості індивідуума, необхідні для його адаптації у суспільстві, включення до активної повсякденної та професійної діяльності. Але подальшого дослідження вимагають питання практичної реалізації зазначеного потенціалу дисципліни, практичної організації навчального процесу з іноземної мови таким чином, щоб найефективнішим образом розвивати такі якості, формувати навички соціальної адаптації, соціального включення і самореалізації особистості.

Список використаної літератури

1. Мудрик А. В. Социальная педагогика: учеб. пособие / А. В. Мудрик. – М.: Академия, 1999. – 184 с.
2. Моїсєєв С.О., Назаренко Л.М. Теоретико-методологічні засади процесу соціалізації дітей та учнівської молоді в сучасному освітньому просторі: методичні рекомендації. – Херсон, 2013. – 48 с.
3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти з іноземної мови // Книга вчителя іноземної мови: довідково-методичне видання / упоряд. О. Я. Коваленко, І. П. Кудіна. – Х.: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005. – 240 с.
4. Бабенко Т. Навчання іноземних мов як чинник соціальної адаптації особистості в добу глобалізації / Т. Бабенко // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2009. – № 3. – С. 90–94.
5. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.

I. Shestopalova, PhD, associate professor
ORCID ID 0000-0002-2027-205X
K. Potapenko, senior teacher
Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0003-3215-6061

SOCIALIZING ASPECTS OF DISCIPLINE "FOREIGN LANGUAGE"

The article is devoted to the problem of socialization of an individual in the process of foreign language learning, which is a part of multicultural education and is considered as an important tool for a person's adaptation in a multicultural society. The leading idea of the article is the assertion that foreign language as a discipline has a huge socializing potential, as in the process of a foreign language learning, not only the active development of natural resources, abilities, initiative, independence, take place, but also, assimilation of generally accepted in a society socio-cultural rules and moral norms, which plays a crucial role in the process of socialization is activated. Since the main goal of the educational process in foreign languages is the formation of the very communicative skills, its contribution to the process of socialization of a man is indisputable. In this sense, the following characteristics of the learning process in a foreign language are important: the focus on communication, respect for the identity and culture of other peoples, the focus on social activities, the acquisition of social experience in solving life and social problems, and the creation of its own system of life priorities. The communicative method of teaching foreign languages is based on the fact that the learning process is a model of communication. The learning process in foreign languages is based on the linguistic partnership, creative collaboration, constant motivation of communication, based on a combination of such interconnected factors as activity, creativity, autonomy, individualization, which contribute to the intensification of cognitive and educational processes. That is, organization of training in the form of communication is the main methodological task of a modern teacher of foreign languages. It is this specificity of the discipline "foreign language" that is capable of effectively implementing educational socialization, helping to complete the formation of the students' ability to communicate, co-exist and cooperate in the professional activities of people of different ethnic groups, the formation of a rich experience of social and cultural communication, which is a solid base for the involvement of learners to the global values of civilization.

Keywords: socialization; foreign language; multicultural education; polycultural person; professional socialization.

И. Шестопалова, канд. пед. наук, доц.
ORCID ID 0000-0002-2027-205X
К. Потапенко, ст. преподаватель
Межрегиональная академия управления персоналом, Киев, Украина
ORCID ID 0000-0003-3215-6061

СОЦИАЛИЗИРУЮЩИЕ АСПЕКТЫ ДИСЦИПЛИНЫ "ИНОСТРАННЫЙ ЯЗЫК"

Посвящена проблеме социализации личности в процессе изучения иностранного языка, который является частью поликультурного образования и рассматривается как важный инструмент социализации, адаптации личности в условиях поликультурного общества.

Ключевые слова: социализация; иностранный язык; поликультурное образование; поликультурная личность; профессиональная социализация.

6. Возняк Л. С. Вплив соціалізації студентської молоді на успішність її професійної підготовки / Л. С. Возняк // Зб. наук. праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ, 2006. – Ч. 1. – С. 204–213.

7. Возняк Л. С. Психологічні особливості соціалізації майбутніх фахівців / Л. С. Возняк // Зб. наук. праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ, 2006. – Ч. 2. – С. 205–214.

8. Кравченко Т. В. Сутнісні характеристики соціалізації / Т. В. Кравченко // Педагогіка і психологія. – 2007. – № 3. – С. 11–20.

9. Виноградова В. Проблеми соціалізації студентської молоді / В. Виноградова // Соціальна психологія. – 2007. – № 4. – Ч. 2: спецвипуск. – С. 150–155.

10. Соціальна педагогіка: підручник / за ред. А. Капської. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 256 с.

References

1. Mudrik, AV. Social pedagogy: study. manual / AV Mudrik. - Moscow: Academy, 1999. – 184 p.
2. Moiseev S., Nazarenko L. M. Theoretical and methodological principles of the process of socialization of children and pupils in the modern educational space: methodical recommendations. – Kherson, 2013. – 48 p.
3. The national standard of basic and complete general secondary education in a foreign language / The book of the teacher of a foreign language: a reference and methodical edition / order. O. Kovalenko, I. P. Kudina. - Kh: TORSING PLUS, 2005. – 240 p.
4. Babenko T. Teaching of foreign languages as a factor of social adaptation of personality in the age of globalization / T. Babenko // Foreign languages in educational institutions. – 2009. – No. 3. – P. 90-94.
5. European-wide recommendations on language education: study, teaching, assessment / Scientific editor of the Ukrainian edition of the doctor's ped. Sciences, prof. S.Yu. Nikolaev – K.: Lentiv, 2003. – 273 p.
6. Voznyak L. S. The Impact of Student Youth Socialization on the Success of Its Professional Training / L. S. Voznyak // Proceed. sciences works: philosophy, sociology, psychology. – Ivano-Frankivsk, 2006. – Part 1. – P. 204-213.
7. Voznyak L. S. Psychological Peculiarities of the Socialization of Future Specialists / L. S. Voznyak // Sb. sciences works: philosophy, sociology, psychology. – Ivano-Frankivsk, 2006. – Part 2. – P. 205-214.
8. Kravchenko TV Essential characteristics of socialization / T. V. Kravchenko // Pedagogics and psychology. – 2007. – No. 3. – P. 11-20.
9. Vinogradova V. Problems of Student Youth Socialization / V. Vinogradova // Social Psychology. – 2007. – No. 4. – Part 2: Special Issue. – P. 150-155.
10. Social pedagogy: textbook / ed. A. Kapsky. – K.: Center for Educational Literature, 2003. – 256 pp.

Надійшла до редколегії 31.10.18
Рецензовано 12.11.18

СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ

УДК 364.2

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/9>

Н. Гриб, магістр

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПРОФІЛАКТИКА ДЕСТРУКТИВНОЇ АГРЕСИВНОСТІ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Присвячено актуальній на даний час темі, адже в умовах сучасної соціально-психологічної незахищеності в Україні відсутній комплексний підхід організації соціально-психологічної профілактики наслідків психотравматичних загострень деструктивної агресивності військовослужбовців, які постраждали в умовах участі у бойових діях. Метою роботи є не лише теоретичний аналіз проблеми, а й практичне дослідження ситуації, що існує на даний момент. Це дає змогу зробити висновки та профілактичні рекомендації, які надалі можна впроваджувати в практичну діяльність не лише соціальних працівників, психологів, а й командирів.

Тому дослідження спрямоване на вивчення основних індивідуально-психологічних детермінант формування деструктивної агресивності та розробка на основі цього відповідних напрямів реабілітаційної роботи з її попередження у військовослужбовців.

Ключові слова: військовослужбовець, бойові дії, агресія, психотравмуючий вплив, деструктивна агресивність, професійна виправдана агресивність.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси, які виникають на шляху демократичних перетворень супроводжуються агресивними проявами. Викликають їх соціально-політичні протиріччя, що сьогодні присутні в усіх сферах життєдіяльності суспільства та у військовій сфері, зокрема. У суспільстві змінюються ціннісні орієнтації, комунікативні структури, утверджується ідеологічний плюралізм. Всі ці зміни дуже складно і проблемно позначаються на системі людських відносин у Збройних Силах України. Дослідження показують підвищення деструктивної агресивності військовослужбовців, внаслідок певної дезадаптації під психотравмуючим впливом екстремальних умов ризиконебезпечної службово-бойової діяльності, а особливо, в умовах безпосередньої участі в активних бойових діях [1].

Відомо, що особистість формується у ході діяльності, тому прояв агресивності в середовищі військовослужбовців може сприяти не тільки професійній, а й особистісній деформації. Природно агресивна поведінка призводить до ескалації конфлікту та загострення конфліктної ситуації, що ускладнює міжособистісні стосунки, негативно впливає на морально-психологічний стан військовослужбовців у підрозділах та військових частинах.

Мета дослідження полягає у розкритті зв'язку агресивної поведінки із психологічними особливостями особистості та вивченні основних напрямів профілактичної роботи з попередження деструктивної агресивної поведінки у військовослужбовців.

Аналіз досліджень та публікацій. Протягом століть питання агресії та агресивності турбувала кращі уми людства, її розглядали з різних позицій: філософських, релігійних, літературних тощо. Протягом довгого періоду часу погляди науковців змінювались і на сьогоднішній день, дана проблема стала предметом систематичних досліджень. В сучасній психологічній літературі відсутнє єдине визначення поняття "агресія". Дослідники, які займалися проблемою агресії, виділяють її структуру (Р. Берон, Б. Басс, Е. Фромм), її сутнісні характеристики (Х. Хекхаузен, Р. Берон, Д. Річардсон), описують її прояви (А. Реан, Л.В. Зубова, В.А. Дереча, С.Н. Еніколопов). А. Адлер агресивну поведінку розглядає з позиції доступності спостереження за актами агресії, Л. Берковіц – з позиції цільової установки.

З погляду соціальної психології агресію розуміють як особливу форму соціальної поведінки, яка формується соціальним світом індивіда і, відповідно, впливає на цей світ та його представників [2].

Якщо проаналізувати роботи З. Фрейда, то можна простежити, що його теорія агресивності постійно змінювалась і в своєму розвитку пройшла три етапи. На першому етапі було висунуто дві гіпотези: про агресивність в якості однієї із складових сексуального інстинкту, який спрямовується на збереження та відтворення життя. Другий етап свідчить про те, що всі агресивні дії виявляються біологічно виправданими, тому що стримування чи придушення агресивності може призвести до різного роду хвороб і психічних розладів. З. Фрейд вважав, що агресивне поведіння по своїй природі інстинктивне і неминуче [3].

Агресія виконує не лише руйнівну, а ще і адаптивну функцію, тобто, за визначенням Е. Фромма, є доброякісною, тому що сприяє підтримці життя і є реакцією на загрозу вітальним потребам [4]. Якщо механізми контролю ослаблені, то людина схильна до прояву злочинної агресії – жорстокості, яка не є біологічно адаптивною і не покликана захищати вітальні інтереси людини.

У свою чергу агресивність – це особистісна риса, що виражається в установочній схильності до агресивного реагування. Сутність агресивності виражається в готовності людини розпізнавати зовнішні стимули як потенційно небезпечні чи ворожі і вдаватися до агресивних форм реагування [5]. У цьому плані можна говорити про потенційно агресивне сприйняття і потенційно агресивну інтерпретацію як про стійкі особливості світосприйняття.

Підвищена агресивність є однією з основних характеристик взаємодії військовослужбовців у Збройних Силах України. Психологи пов'язують це із низкою негативних факторів, які ускладнюють життєдіяльність, і як наслідок, є джерелом роздратувань та психічної напруги. Саме феномен бойових дій, екстремальний та ризиконебезпечний характер службової діяльності, жорстка статусна регламентація життєдіяльності є психотравмуючими чинниками, які загострюють деструктивну агресивність новобранців [6].

Англійський дослідник П. Дейл вважає, що в основі кожного прояву агресивної поведінки лежить емоційна агресія, депривація, відкидання [7]. Емоційну агресію можна кваліфікувати як ситуацію, коли військовослужбовець опиняється в групі, де всі курять, а він – ні. Його психічний статус при цьому визначається патерном залежності від імпульсивної поведінки товаришів по службі, що формується як наслідок спроб цього військовослужбовця зберегти власну ідентичність і самоповагу (патерн "залежності").

Агресія не виникає в "соціальному вакуумі". Навпаки, нерідко саме різні аспекти міжособистісної взаємодії призводять до її виникнення і зумовлюють її форми і спрямованість [4]. Можливо саме тому так пильно увага приділяється фрустрації, тобто блокуванню розвертання цілеспрямованої поведінки. Хоча фрустрацію прийнято вважати однією з найпотужніших детермінантів агресії, дані про значність її впливу досить суперечливі.

Вербальна провокація теж здатна актуалізувати агресивні дії, словами користуються набагато частіше, ніж руками, ногами чи зброєю. У дослідженні Фельсона (1982-1984) можна знайти приклад того, яким чином погрози й образи переходять у фізичне насильство. Фельсон і Стедман (1983) резюмували результати своїх досліджень переростання словесної лайки в біжку й убивство такими словами: "Представляється, що именно месть не дает погаснуть и, более того, разжигает конфликты, в которых агрессивные действия обеих сторон и вероятность смертельного результата потерпевшей стороны сплетаются в единый узел"[8]. Дані Фельсона підкреслюють також найважливішу для цієї глави думку: агресія є процес взаємодії щонайменше двох людей. Як ми стверджували раніше, агресія виникає не в соціальному вакуумі, а у відповідь на реальні чи уявні дії та наміри інших людей.

Агресію не завжди породжують слова або вчинки інших людей. У багатьох випадках її викликають чи підсилюють фактори, не зв'язані тісно з постійно присутніми процесами соціальної взаємодії. З найбільш важливих зовнішніх детермінантів агресії одні є елементами природного оточення, інші містять у собі ситуаційну інформацію, треті впливають на самоусвідомлення.

Існують додаткові джерела збудження, що підвищують рівень агресивності (ефект сумації). Ними можуть бути: короточасна фізична напруга, сексуально збуджуючі історії, фільми, картинки, шуми, стимулюючі препарати. Тому основні фактори, які сприяють агресивній поведінці військовослужбовців такі:

- соціально-економічні умови, в які потрапляє військовослужбовець;
- моральна атмосфера;
- умови мікросередовища (сім'я, родина, знайомі, рота, взвод);
- характер і система виховання, наявність значних стереотипів агресивних дій;
- вікові та індивідуально-психологічні особливості військовослужбовця (вони є основними факторами, який визначає своєрідність прояву агресії);
- психічні захворювання, травми, ослаблення здоров'я, фізичні умови навколишнього середовища;
- вплив нікотину, алкоголю, наркотиків (призводить до вибухів агресії, що змінюється депресією).

Також потрібно зазначити, що важливим моментом в діагностиці агресивної поведінки особистості військовослужбовця є визначення психологічного змісту ситуації, в якій спостерігається агресивна поведінка, і його внутрішнього змісту, який має для суб'єкта-військовослужбовця проявлена ним агресія.

Агресія військовослужбовців може відігравати як негативну, так і позитивну роль. По-перше, агресія може мати такі негативні впливи:

- створює підґрунтя, що підвищує конфліктність військовослужбовців, нездатність до соціальної кооперації;
- зумовлює дезадаптацію військовослужбовців;
- у тривалих травмуючих ситуаціях може перешкодити конструктивному виходу з них;
- забезпечує реалізацію мотиву бажання "завдати шкоди, поранення", здійснення умисного та цілеспрямованого заповідання шкоди;

- сприяє реалізації потреби в певному емоційному вираженні;

- лежить в основі складних психічних захворювань;
- забезпечує здійснення помсти, самоствердження, примусу, впливу на іншого військовослужбовця, підвищення самооцінки.

По-друге, агресія може здійснювати такі позитивні впливи:

- забезпечення адаптації військовослужбовців, досягнення різноманітних зовнішніх вигод;
- здійснює певний регулюючий вплив, зосереджуючи процеси пізнання на предметному змісті, що має емоційне забарвлення;
- в критичній (фруструючій) ситуації може виконувати захисну функцію, функцію роз'яснення ситуації;
- здійснює оборонну функцію, захищаючи військовослужбовця від саморуйнування та від агресивних актів інших, захищаючи власні інтереси, я реакція на агресію;
- здійснює зняття емоційного напруження, відіграє роль деякої форми катарсису, знижуючи рівень спонукання до подальшої агресії;
- забезпечує компенсацію іншої агресії згідно з нормою відплати і помсти, в результаті чого соціальні відносини, виведені з рівноваги, приходять в норму;
- забезпечує вирішення конкретних завдань, соціально схвалюваних;
- здійснює експресивну функцію, забезпечуючи невербальну комунікацію;
- сприяє усуненню і знищенню перешкод, є необхідною в творчій діяльності;
- в обмеженому діапазоні створює підґрунтя для самостійності військовослужбовця, можливості зайняти активну життєву позицію.

Таким чином, агресія є результатом засвоєння навичок агресивної поведінки і розвиток агресивної готовності військовослужбовців. Тому агресію варто розглядати як соціальну поведінку, яка включає навик і потребує навчіння: щоб здійснити агресивну дію, військовослужбовець повинен багато знати: наприклад, які слова та дії спричиняють страждання, які "прийоми" виявляються "більшовими" тощо. Ці знання військовослужбовець здобуває в процесі розвитку. Найкращим способом підкріплення агресивної поведінки є пряме схвалення [9].

Специфіка діяльності військовослужбовців полягає в тому, що вона пов'язана з ситуаціями, які мають непередбачувану розв'язку, пов'язана з підвищеною відповідальністю, необхідністю спілкуватись з різним контингентом громадян, витримувати психічні і фізичні навантаження, потребує рішучих дій, здатності піти на ризик. При цьому агресивність, яка виникає у військовослужбовців у цих умовах, може проявлятися як у формі наполегливості, впертості (недеструктивна), так і у формі ворожості та ненависті (деструктивна), впливаючи на емоційний стан і поведінку особистості. Можна виділити такі основні джерела агресивності:

- Екстремальний характер ризиконебезпечних умов бойової діяльності яка пов'язана із насильством та насильницькими діями:
 - а) як протиправним насильством з боку супротивника чи правопорушника;
 - б) так і просоціальним правомірним насильством застосовуваним військовослужбовцем в інтересах суспільства і санкціонованого державою.
- Професійна деформація індивідуальних психологічних особливостей особистості військовослужбовця під впливом агресивного змісту бойової діяльності заснованої на регламентованому застосуванні насильства;

• Сама специфіка служби передбачає прояв агресивності. Ненормований робочий день, побутова невлаштованість, часті переїзди на нове місце служби та відрядження, низька оплата праці та соціальна незахищеність, протидія з боку суспільства – фактори, які негативно позначаються на поведінці військовослужбовців;

• Особливості соціального оточення (найближче оточення). Тобто залежність військового від соціального оточення, в якому на першому місці стоїть його командир або начальник.

Аналіз конкретних форм агресивної поведінки, фактів нестатутних відносин, дисциплінарних проступків показує, що подібні за зовнішніми ознаками акти агресії, мають різну внутрішню природу. Якщо в одних випадках агресія викликана необхідністю захистити себе і носить переважно громадсько-випадковий, ситуаційний характер, то в інших – має місце стійка внутрішня детермінація агресії, яка безпосередньо обумовлена особистісними особливостями військовослужбовця. Це дає можливість визначити агресивність як вторинне, соціальне утворення індивіда, природну основу якого складають генетично первинні емоції, включені в процес соціалізації суб'єкта.

Привіт новобранців у Збройні Сили, є для них новою реальністю, до якої ще не виробилась реакція пристосування. Зміна звичної та гарно знайомої діяльності – все це створює екстремальні умови життєдіяльності. Тому процес адаптації до військової служби потребує великих психологічних зусиль. Військовослужбовці мають адаптуватись до впливу специфічних факторів: до життя у великому колективі, до значних фізичних та нервових навантажень, до незвичних ризиконебезпечних і екстремальних умов службово-бойової діяльності та жорстко регламентованого статутами способу життя. Результат залежить, як від соціально-психологічних умов так і від психофізіологічної природи кожного солдата.

Профілактика деструктивної агресивності військовослужбовців повинна представляти собою комплекс цілеспрямованих психологічно обґрунтованих і практично апробованих організаційних і морально-виховних заходів, які серед іншого включають оптимізацію міжособистісних стосунків військовослужбовців. Необхідна як індивідуальна корекція свідомості і поведінки кожного військовослужбовця, схильного до агресивних дій, так і нейтралізація негативних міжособистісних впливів, провокуючих агресивні прояви у військовослужбовців. Тільки комплексна профілактика, яка буде здійснюватися на рівні індивіда та його соціального оточення, може привести до пом'якшення агресивності.

Військовослужбовець повинен володіти певним рівнем професійно виправданої агресивності [10], достатнім для активних бойових дій. Якщо в суспільстві стоїть проблема зниження агресивності, то в армії навпаки, стоїть проблема активізації агресивної спрямованості та, в той же час, керуваністю цією активністю.

Найбільш оптимальним методом психокорекції агресивності, який дозволяє досягти хорошого результату, виступає раціональний психотерапевтичний тренінг. Даний метод не претендує на виявлення глибоких причин агресивності, але спрямований на усвідомлення та зміну агресивної поведінки військовослужбовців [11]. Такий підхід забезпечує отримання необхідних соціальних знань і навичок, особливо у сфері спілкування і спільному вирішенні виникаючих проблем чи поставлених задач.

При цьому в емоційній сфері важливо, щоб у ході тренінгу військовослужбовець отримав емоційну підтримку, був знижений рівень тривоги, суб'єктивний рівень переживань, проведена корекція емоційного реагування.

У когнітивній сфері, яка виступає головною при корекції агресивної поведінки, важливе місце займає допомога особистості в усвідомленні істинних причин виникаючих проблем, підвищення її самооцінки, узгодження внутрішнього образу, формування віри в свої сили, у можливості подолання ситуації, яка виникає.

У поведінковій сфері у ході психотерапевтичного тренінгу можна корегувати неадекватні поведінкові реакції.

Висновок. Таким чином, основними соціально-психологічними задачами попереджувальної роботи з агресивністю військовослужбовців є:

1. На суб'єктивно-особистісному рівні:

• виявлення та корекція індивідуально-особистісних якостей військовослужбовця;

• підвищення нормативно-ціннісної представленості в свідомості військовослужбовців ідеалів і норм військової служби, міжособистісних стосунків;

• формування майбутньої перспективи діяльності, зміна внутрішніх диспозицій особистості військовослужбовця.

2. На організаційно-діяльному рівні:

• вплив на формування статусно-рольової структури групи;

• підтримка мікрогруп, діяльність яких підсилює позитивну тенденцію в розвитку військового колективу;

• підвищення ефективності діяльності по управлінню основними процесами у військовому колективі.

Прояв власної агресивності не всі здатні контролювати, відтак, спираючись на здобутки відомих психотерапевтів, ми можемо переконатись в тому, що контроль прояву емоцій і агресивності не може полягати в стримуванні, а лише в можливості виразу її в безпечних формах.

Список використаних джерел

1. Александров Д.О., Давидова О.В. та ін. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції. Частина 8. Діагностика особистості працівника ОВС в системі психологічного супроводження : навч.-метод. посібн. – К.: НАВС, 2015 – 130 с.
2. Александров Д.О. Психологічна характеристика агресії та агресивності в структурі особистості працівників силових структур : матеріали III Всеармійської науково-практичної конференції "Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризиконебезпечних професіях", 26 травня 2011 р. – Київ: Міністерство оборони України, Національний університет оборони України, 2011. – С. 16-19.
3. Бурлачук Л.Ф. Психодіагностика: Учебник для вузов. 2-е изд. – СПб.: Питер, 2010. – 384 с.
4. Агрессия – одна из форм защиты "Я". Интервью Е. Клещенко с С.Н. Еникополовым // Химия и жизнь. – 2006. – № 10. – С. 12-15.
5. Егоров Р.С. Причинная структура расстройств приспособительных реакций у военнослужащих срочной службы // Сибирский вестник психиатрии и наркологии. – 2007. – № 1. – С. 222.
6. Караяни А.Г., Сыромятников И.В. Прикладная военная психология. – СПб.: Питер, 2006. – 480 с.
7. Васильева О.С., Радишевская Я.Б. Влияние агрессивности курсантов на уровень их социально-психологической адаптации // Вопросы психологии. – 2005. – № 1. – С. 29-37.
8. Тохтамиш О.М. Посттравматичне зростання в реабілітаційному процесі // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота. – 2018. – № 1(3). С. 57-62.
9. Волянская Е.В. Основные этапы систематического изучения агрессии // Методология, теория та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. пр. – 2001. – С. 179-183.
10. Петрова А.Б. Психологическая коррекция и профилактика агрессивных форм поведения несовершеннолетних с девиантным поведением. М.: Флинта, МПСИ. – 2008.

References

1. Alexandrov, D.O., Davydova, O.V. et al., 2015. Psychological support of operational and service activities of police officers. Part 8. Diagnosis of the personality of the officer in the system of psychological support. Teaching method. manuals K.: NAVS, 130 s.
2. Alexandrov, D.O., (May 26, 2011). Psychological characteristic of aggression and aggressiveness in the structure of the personality of employees of the security forces. Materials of the Third All-Armenian Scientific and Practical Conference "Actual Problems of Professional Development in Risk-Safe Occupations" (p. 16-19). Kyiv: Ministry of Defense of Ukraine, National Defense University of Ukraine.
3. Burlachuk, LF, 2010. Psychodiagnostics: Textbook for high schools. 2nd ed. St. Petersburg: Peter, 384 pp.
4. Argeesia is one of the forms of protection "I". Interview with E.Kleschenko with SN Enikolopov (2006). Chemistry and Life, 10, 12-15.

5. Egorov, RS, (2007). The causal structure of the disorder of adaptive reactions in the military service of emergency service, Siberian Journal of Psychiatry and narcology, 1, 222.

6. Karayani, AG & Syromyatnikov, IV, 2006. Applied Military Psychology. St. Petersburg: Peter, 480s

7. Vasilieva, O.S. & Radyshevskaya, Ya.B., (2005). Influence of aggression of cadets on the level of their social and psychological adaptation. Questions of psychology, 1, 29-37.

8. Tokhtamysh, OM, 2018. Post traumatic growth in the rehabilitation process. Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Social work 1 (3), 57-62.

9. Volyansky, E.V., 2001. The main stages of the systematic study of aggression. Methodology, theory and practice of sociological analysis of modern society: Zb.nauc.pr., 179-183.

10. Petrova, AB, 2008. Psychological correction and prevention of aggressive forms of behavior of minors with deviant behavior. M.: Flint, MPSI

Надійшла до редколегії 01.11.18
Рецензовано 16.11.18

N. Hryb, Master student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

PREVENTION OF MILITARY STAFF' DESTRUCTIVE AGGRESSIVENESS

The work is devoted to the current theme, because in today's socio-psychological insecurity in Ukraine there is no comprehensive approach to the organization of socio-psychological prevention of the consequences of psychotraumatic exacerbations of destructive aggression of servicemen who suffered in the conditions of participation in hostilities. The aim of the work is not only a theoretical analysis of the problem, but also a practical study of the current situation. This allows us to make conclusions and preventive recommendations, which in the future can be introduced into the professional practice of not only social workers, psychologists, but also commanders and rehabilitants.

Therefore, the purpose of the study is to explore the main individual and psychological determinants of the formation of destructive aggressiveness and to develop on the basis of these appropriate directions of rehabilitation work to prevent it from servicemen. Empirical methods (observation, expert assessment of staff psychologists and commanders) were used for the study in order to identify soldiers who had destructive aggression after engaging in combat operations, interviewing, forming experiment, testing with psychodiagnostic techniques. The developed corrective program revealed a positive dynamics of personality changes that began to occur in the behavior of servicemen under the action of the measures taken. The training resulted in a significant decrease in physical aggression, a slight decrease in verbal aggression, a slight increase in indirect aggression. It is proved that the individual correction of consciousness and behavior of each serviceman inclined to aggressive actions, as well as the neutralization of negative interpersonal influences, provoking aggressive manifestations in the military. Such prevention can be carried out during a stressful situation, manifestation of aggression or after the end of an aggressive state. This program can be carried out during the service in part and after returning from the area of hostilities.

Keywords: serviceman, fighting, aggression, traumatic influence, destructive aggressiveness, professional readiness.

Н. Гриб, магістр
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПРОФИЛАКТИКА ДЕСТРУКТИВНОЙ АГРЕССИВНОСТИ У ВОЕННОСЛУЖАЩИХ

Работа посвящена актуальной в настоящее время теме, ведь в условиях современной социально-психологической незащищенности в Украине отсутствует комплексный подход организации социально-психологической профилактики последствий психотравмирующей обостренной деструктивной агрессивности военнослужащих, пострадавших в условиях участия в боевых действиях. Целью работы является не только теоретический анализ проблемы, но и практическое исследование ситуации. Это позволяет сделать выводы и профилактические рекомендации, которые в дальнейшем можно внедрять в профессиональную практическую деятельность не только социальных работников, психологов, но и командиров.

Ключевые слова: военнослужащий, боевые действия, агрессия, психотравмирующее влияние, деструктивная агрессивность, профессионально оправдана агрессивность.

УДК 364.044.42
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/10>

О. Тохтамиш, канд. психол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-3850-535X

В. Пархоменко, магістр
ГО Клуб "Еней"

ORCID ID 0000-0003-4400-7397

А. Сарнацька, головний спеціаліст
ГО Клуб "Еней", Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-5253-291X

ТЕХНОЛОГІЯ "WINGS" ЯК ЗАСІБ ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ СТОСОВНО ЖІНОК ІЗ ГРУПИ ПІДВИЩЕНОГО РИЗИКУ

Розглядаються функціональні складові комплексної профілактичної та реабілітаційної технології "WINGS" (Women Initiating New Goals of Safety), розробленої групою соціальної інтервенції Колумбійського університету (США), з метою зниження ризику насильства щодо жінок з наркозалежністю. Аналізуються результати емпіричного дослідження ефективності її застосування у ролі пілотного проекту в Україні. Пропонуються рекомендації щодо вдосконалення її застосування з урахуванням отриманих результатів.

Ключові слова: профілактика насильства, жінки з наркозалежністю, короткотривале втручання, гендерно-зумовлене насильство, соціальний супровід.

Вступ. Розвиток соціальних послуг у демократичному суспільстві потребує аналізу ефективності та застосування передових інноваційних технологій, втілених також у діяльності соціальних служб інших країн [1; 2; 3]. Особливо це стосується соціального супроводу, профілактичних та інтервенційних засобів у соціальних службах, які працюють з сім'ями [4] та самотніми жінками з груп підвище-

ного ризику, які належать до найменш захищених верств населення. Однією з актуальних проблем соціальної інтервенції є насильство серед інтимних партнерів.

До групи підвищеного ризику щодо гендерно-зумовленого насильства відносяться, зокрема, жінки з наркозалежністю та жінки, які надають сексуальні послуги. Вони часто страждають від насильства, не завжди

здатні його ідентифікувати і, як правило, не звертаються за допомогою до соціальних працівників, психологів, медиків, правоохоронних органів, щоб вирішити ситуацію, в якій проти них застосовується насильство. Їм важко відповідати своїй гендерній ролі через високий рівень стигматизації, низьку самооцінку, нав'язані суспільством стереотипи; тому часто така жінка вважає, що поруч з нею не може бути нікого іншого, окрім людини, від насильства якої вона страждає.

Крім домашнього фізичного насильства існують також інші його види. Громада не завжди охоче сприймає тему насильства, оскільки у традиційних суспільствах може бути схильність до того, щоб сприймати насильство як звичайне явище. Відчувається також потреба у безпечному алгоритмі опитування жертв насильства. Наркозалежні жінки часто страждають від дискримінації, не мають доступу до соціальних послуг, не мають кола близьких для підтримки, не мають можливості звертатися до поліції, тому часто стають заручницями деструктивних відносин та жертвами різних видів насильства.

Метою статті є аналіз функціональних складових та аналіз ефективності технології WINGS як комплексного системного інструменту профілактики та короткотривалого втручання з метою зниження ризику насильства до жінок з наркозалежністю, серед них, також – жінок, які надають послуги сексуального характеру.

Виклад основного матеріалу. Технологія "WINGS" (Women Initiating New Goals of Safety) розроблена групою соціальної інтервенції Колумбійського університету (Нью-Йорк, США) [2]. Вона спирається на ідеї та концепцію теорії соціального навчання А. Бандури [4; 6] та її адаптацію у моделі профілактики насильства серед інтимних партнерів, скринінгу, короткотривалої інтервенції та направлення на лікування (модель IPV SBIRT – Intimal Partners Violence, Screening, Brief Intervention And Referral To Treatment) [7].

"WING" є технологією короткотривалого втручання та призначена для ідентифікації різних типів гендерно-зумовленого насильства серед наркозалежних жінок, дозволяє їм розробляти стратегії планування безпеки, зміцнювати свою мережу соціальної підтримки, визначити та отримувати доступ до різних послуг з метою зменшення ризику виникнення гендерно-зумовленого насильства, "WINGS" може бути впроваджена впродовж одного сеансу, а також інтегруватися з консультуванням та тестуванням на ВІЛ, вона також може бути використана разом із лікувальними інтервенціями щодо ВІЛ-інфекції [8].

Основною формою психосоціальної інтервенції за технологією "WINGS" виступає опитування та анкетування, які містять у собі також поради та запитання, які, зокрема, включають та орієнтують респондентку на створення власного плану поведінки у ситуаціях, що можуть привести до насильства стосовно неї. Ця технологія є клієнт-орієнтованою методикою, яка не дає оцінку дій клієнтки, але дозволяє їй самостійно визначити ступінь ризику ситуації, в якій вона може опинитися. Таким чином, окрім інформування, клієнтка за допомогою відкритих запитань спонукається до створення власного плану безпеки щодо своїх дій у ситуаціях загрози фізичного або сексуального насильства.

Групове заняття за методикою "WINGS" складається з наступних основних елементів:

1. Підвищення обізнаності щодо різних типів насильства. Фасилітатор запитує учасників, що вони знають про різні типи насильства, використовуючи підказки, які допомагають учасникам ділитися своїми знаннями. Координатор підсумовує те, що сказали учасники, і додає

інформацію про види насильства, зокрема, фізичне та емоційне насильство;

2. Анкетування. Учасники заповнюють анкети про ризик насильства у своїх стосунках. Анкети заповнюються окремо, при цьому всі учасники перебувають в одній кімнаті. Учасники обговорюють деякі питання та їхні відповіді і мають змогу по черзі звернутися до фасилітатора з метою пояснення деяких питань, коли це необхідно;

3. Зворотній зв'язок (залучення мотивації для протидії насильству та конфліктних стосунків). Посередник надає загальні відгуки щодо ризиків для групи на основі анкет; Фасилітатор пропонує продовжити сесію та надає адреси додаткових послуг, якщо були виявлені ризики;

4. Планування безпеки для зменшення ризику впливу насильства. Фасилітатор пояснює, що таке план безпеки, і пропонує створити план на окремих сесіях, якщо це необхідно, пропонує учаснику поділитися контактами проекту з друзями, які зазнають насильства. Фасилітатор обговорює з учасниками питання безпеки, задає питання та спонукає до дискусії про те, що робити, коли жінка опиняється в ситуації підвищеної загрози фізичного або сексуального насильства стосовно себе;

5. Закриття сесії. Фасилітатор пропонує послуги з протидії насильства для тих, хто визначив ризики, і разом із учасниками робить підсумки сесії, про що вони дізналися та якими можуть бути наступні кроки.

За необхідності може застосовуватися комп'ютеризована версія "WINGS", ефективність використання якої, за даними проведеного дослідження, не поступається традиційній [9].

Серед складових структурних елементів "WINGS" у традиційній та комп'ютерній версіях можна зазначити такі:

Підвищення психологічної обізнаності (психоедукація). У традиційному варіанті складається з надання ведучим відомостей про ризики насильства у інтимному партнерстві та ризик віктимізації жінок у цьому партнерстві. Серед цієї інформації наводяться статистичні дані про високий рівень насильства щодо наркозалежних жінок, пускові механізми насильства, у тому числі ті, що пов'язані з вживанням психоактивних речовин. У знайомстві з різними типами насильства використовується "Колесо Влади та Контролю".

Цей інструмент (див. рис. 1) дозволяє наглядно ознайомитися з вісьма типами прояву насильства в інтимному партнерстві, окрім безпосереднього фізичного та сексуального насильства:

- **використання залякування.** Залякування поглядом, діями, жестами. Ламання речей. Псування власних речей жінки. Знущання над тваринами. Демонстрація зброї;

- **використання емоційного насильства.** Зневага. Змушення жінки відчувати себе знеціненою. Використання образливих прізвиськ. Навіювання та дії з метою викликати у жінки почуття, що вона є божевільною. Маніпулювання "доказами" цього. Припинення жінки. Викликання почуття провини, зокрема, щодо вживання наркотиків;

- **використання ізолювання.** Контроль над діями жінки, над тим, що вона дивиться, з ким розмовляє, що читає, куди йде. Обмеження у зовнішніх контактах. Виправдання цих дій власними ревностями;

- **мінімізація, заперечення та звинувачення.** Зменшення значущості насильства, уникнення серйозної розмови на цю тему. Розмова про те, що насильства не було. Перекладання на жінку відповідальності за власну насильницьку поведінку. Звинувачення її в цьому, зокрема, через вживання наркотичних речовин;

- **використання дітей.** Викликання у жінки почуття провини щодо її дітей. Використання дітей для передавання повідомлень. Використання відвідування дітей з метою домагання. Загрози забрати дітей у жінки;

- *використання чоловічих привілеїв*. Поводження з жінкою як з прислугою. Самостійне вирішення найважливіших питань. Авторитарна поведінка. Самостійне призначення чоловіком обов'язків для жінки;

- *використання економічного насильства*. Запобігання тому, щоб жінка отримала роботу чи залишилась працювати на робочому місці. Примушування до того, щоб жінка просила гроші, отримувала дозвіл на їх використання. Відбирання у неї грошей. Приховування інформації про сімейний прибуток та обмеження допуску до нього;

- *використання примусу та загроз*. Полягає в загрозі або здійсненні загрози зробити жінці боляче, загрозі її залишити, загрозі скоїти суїцид, загрозі поскар-

житись на неї робітниками служби соціального забезпечення, примусі до здійснення злочину.

У комп'ютеризованому варіанті "WING" використовуються відеосвідчення від жінок щодо їх досвіду переживання різних видів насильства у інтимному партнерстві та його негативних наслідків, інтерактивна презентація загроз типів насильства з використанням "Колеса Влади та Контролю", візуальна презентація щодо психологічних механізмів насильства серед інтимних партнерів, зокрема, до наркозалежних жінок.

Рис. 1. Дульське Колесо Влади та Контролю [10].

Підсилення мотивації щодо зміцнення безпеки у стосунках. Ведучий просить учасників ідентифікувати потенційний негативний вплив конфліктів та насильства серед інтимних партнерів на їх фізичне та психічне здоров'я, їхнє благополуччя та благополуччя їхніх дітей. Після цього ведучий обговорює мотивацію учасників до зміцнення безпеки у стосунках.

У комп'ютеризованому варіанті "WING" учасники виокремлюють негативні ефекти конфліктів та насильства у інтимних стосунках на їх фізичне та психічне здоров'я, їхнє благополуччя та благополуччя їхніх дітей з меню, яке випадає, та ідентифікують мотиваційні чинники щодо зміцнення безпеки у стосунках зі списку, який випадає.

Скринінг та оцінка ризику насильства у партнерських стосунках. Ведучий пропонує учасникам Переглянуту Шкалу Конфліктної Тактики (Revised Conflict Tactics Scale – CTS2), що включає субшкали фізичного, травматичного, вербального й сексуального насильства та Опитувальник Жорстокого Поводження з Жінкою (Psychological Malfunction Woman Inventory – PMWI), який оцінює ступінь ризику (високий, помірний або низький) психологічного насильства у їхніх інтимних стосунках. Після цього фасилітатор інформує учасників про те, який ризик насильства є у їхніх стосунках з інтимними партнерами.

У комп'ютеризованому варіанті оцінка за цими методиками проводиться у формі аудіального самоінтерв'ювання (Audio Computer-Assisted Self-Interview – ACASI). Після цього учасники отримують комп'ютеризований зворотний зв'язок щодо ступеня ризику (високого, помірнього або низького) насильства у їхньому інтимному партнерстві.

Планування безпеки. Ведучий запитує учасників про те, як різні елементи планування безпеки можуть знизити ризик насильства серед інтимних партнерів у їхньому житті, використовуючи Перевірочний Список Планування Безпеки (Safety Planning Checklist), розроблений експертами Панелі національного консенсусу щодо насильства в інтимному партнерстві серед осіб, які вживають наркотичні речовини.

Комп'ютеризований варіант також пропонує роботу щодо планування безпеки за цією методикою.

Збільшення соціальної підтримки. Ведучий пропонує учасникам визначити членів сім'ї, друзів, до яких вони можуть звернутися для підтримки, поради чи практичної допомоги щодо попередження або зниження ризику насильства у їхньому інтимному партнерстві, вирішення конфліктів у стосунках. Після цього пропонується визначити кроки, які вони будуть робити для зміцнення різних видів підтримки протягом наступного тижня.

У комп'ютеризованому варіанті учасникам пропонується розглянути інтерактивне "дерево" соціальної мережі підтримки, яке спонукає їх ідентифікувати до п'яти членів сімей та друзів, до яких вони можуть звернутися для підтримки, поради чи практичної допомоги щодо попередження або зниження ризику насильства у їхньому інтимному партнерстві та вирішення конфліктів у стосунках. Після цього учасники спонукаються до визначення кроків, які вони будуть робити для зміцнення різних видів підтримки у найближчі дні.

Встановлення цілей щодо профілактики або зниження ризику насильства серед інтимних партнерів. Ведучий просить учасників визначити цілі

щодо безпеки у особистих стосунках, які можуть містити такі варіанти:

- 1) залишитися разом, нічого не змінювати;
- 2) залишитися разом, зупинити насильство в інтимному партнерстві;
- 3) розлучитися з партнером та не підтримувати подальших контактів;
- 4) розлучитися з партнером, але бути в контакті та піклуватися про спільних дітей.

Після цього ведучий просить учасників визначити інші кроки, які вони можуть робити щодо встановлених цілей.

У комп'ютеризованому варіанті також пропонується визначення цілей. Серед можливих кроків учасник може ідентифікувати такі, як пошук та знаходження іншого місця проживання, місця роботи, отримання консультативної підтримки та легальної допомоги, уникнення вживання алкоголю та інших наркотичних засобів.

Визначення потреб у допомозі соціальних служб та інших установ. Ведучий допомагає учасникам ідентифікувати та встановити пріоритети щодо сервісів, у яких вони мають потребу, і направити їх до відповідних служб. Після цього ведучий пропонує спланувати покроковий план дій на наступний тиждень щодо отримання послуг, надає друковану інформацію щодо послуг та роздруковує план безпеки для кожного учасника.

У комп'ютеризованому варіанті використовується програма, яка містить у собі ті ж самі елементи та можливість отримання кожним учасником друкованої інформації та роздрукованого плану безпеки [9].

Результати емпіричного дослідження.

Вибірку дослідження склали 20 жінок з наркозалежністю, які мають досвід скоєного проти них насильства. Окрім цього, з метою оцінювання якісної складової технології "WINGS" було проведене глибинне інтерв'ювання 2-х фахівців (психолога та соціального працівника) незалежної урядової організації з надання послуг ВІЛ-інфікованим, які мали досвід проведення інтервенції за методикою "WINGS". Іншим засобом оцінювання якісних характеристик цієї технології було проведення двох фокус-груп серед 12 учасниць, які отримали досвід проходження "WINGS" у якості клієнток.

Інтервенція "WINGS" була проведена для двох груп осіб, які раніше не мали досвіду участі у сесіях "WINGS" – жінок, що живуть з наркозалежністю та жінок, які надають сексуальні послуги. Під час сесії клієнтки отримали опитувальник, який є одним із методичних інструментів сесії. За допомогою опитувальника було зібрано інформацію про цілі, які поставила перед собою учасниця і її потреби у спрямуванні для отримання послуг. Ці дані були використані для порівняння з даними повторного опитування.

Повторне опитування учасниць інтервенції було проведено за допомогою анкети з відкритими та закритими запитаннями, щоб отримати від учасниць зворотній зв'язок про досвід участі у сесії "WINGS" та зміни у їхній поведінці після інтервенції, а також отримання інформації щодо того, чи вдалося їм виконати цілі та отримати послуги, які було визначено під час сесії. Анкетування клієнток було проведено через один календарний місяць за допомогою телефонного опитування. Такий спосіб було обрано через закритість цільової аудиторії та технічну складність повторно зібрати учасниць інтервенції. Респондентки відповіли на запитання про свій досвід участі у сесії "WINGS" та зміни своєї поведінки. Також, за допомогою ідентичного опитувальника, який був використаний під час участі в інтервенції, було проведено аналіз даних щодо того, чи виконали учасниці свої цілі та отримали послуги, які було визначено під час інтервенції.

Підбір респондентів здійснювався представниками неурядової організації (НУО), які контактують з предста-

вниками вищезазначених груп. Соціальні працівники за-прошували клієнтів організації або осіб, які не є клієнтами, але були запрошені опосередковано через знайомих клієнтів або соціальні мережі, взяти участь у дослідженні. Перед початком інтерв'ю проводився повторний усний скринінг опитуваних на відповідність критеріям включення в дослідження. Для створення безпечної та доброзичливої атмосфери спілкування зустрічі організовувались на базі НУО, клієнтами якої є респонденти.

Співробітники НУО були опитані безпосередньо на робочому місці. До участі у дослідженні були запрошені провайдери, що надають послуги жінкам з наркозалежністю та можуть детально описати існуючі послуги щодо зниження рівня насильства стосовно вищезазначених груп і надати інформацію щодо чинників усіх рівнів, які впливають на доступ до послуг протидії насильству, навести приклади успішних практик протидії насильства до жінок з наркозалежністю. Критеріями включення для учасниць інтервенції та фокус-груп був вік – не менше 18 років, досвід гендерно-зумовленого насильства стосовно себе, наркозалежність та можливість надати усну інформовану згоду. Критеріями виключення була нездатність надати інформовану згоду на участь у дослідженні. Перед проходженням опитування кожен потенційний учасник, який виявить зацікавленість до участі, проходитьиме через процес надання письмової інформованої згоди взяти участь у дослідженні.

За результатами емпіричного дослідження були отримані наступні кількісні дані:

- 1) 20 з 20 учасниць інтервенції (100%) створили свій власний план безпеки;
- 2) 12 з 20 жінок (60 %) використали план безпеки за час проведення інтервенції;
- 3) 15 з 20 жінок (75 %) змінили певні позиції у своїй мережі соціальної підтримки після участі у сесії "WINGS";
- 4) 1 з 20 учасниць (5 %) отримувала послуги профілактики гендерно-зумовленого насильства або насильства з боку статевого партнера до того, як прийняти участь у проєкті "WINGS";
- 5) 19 з 20 жінок (95 %) відзначили, що участь у сесії "WINGS" була для них корисною.

Провайдери послуг жінкам у ситуації насильства, називають свій досвід використання методології "WINGS" корисним та позитивним. Їм сподобалося, що інструмент "WINGS" орієнтований на потреби клієнтки, відповідає жінкам, якою є ситуація і ризик насильства наразі, і пропонує стратегії зменшення ризику насильства на основі переваг, очікувань та ресурсів. Фахівці вважають, що інструмент "WINGS" також відкриває можливості для їх організації отримувати більше ресурсів для протидії насильства та вирішення проблем їх пацієнтів, які пережили насильство. Клієнти знайшли корисну інформацію щодо різних типів насильства, виявили ризики у своїх відносинах. Разом із такими позитивними оцінками, фасилітатори та учасники відзначили певні обмеження щодо використання "WINGS", зокрема, надто довгу скринінгову форму, план безпеки, який застосовується лише для тих, хто стикається з насильством зараз та продовжує жити зі своїм партнером.

Окрім цього, було проведено дві фокус-групи, учасницями яких були жінки, що живуть із наркозалежністю (4 особи, які мали досвід участі в інтервенції "WINGS") та жінок, які надають сексуальні послуги (8 осіб, які не мали досвіду участі в інтервенції "WINGS") за спеціально розробленим для даного дослідження керівництвом для проведення такого інтерв'ю. Фокус групи були записані на цифровий аудіопрістрій (диктофон) з можливістю дослідливого транскрибування для подальшого тематичного аналізу.

Першу фокус-групу було проведено з чотирма клієнтами, з якими обговорювався їх досвід участі у сесії

"WINGS". Всі учасниці завершили участь у сесії "WINGS" приблизно за два місяці до проведення фокус-групи. Жодна з респонденток до участі в сесії "WINGS" не зверталась за допомогою у ситуації насильства.

Всі учасниці говорили про недоліки не стільки самої методології, як необхідності розробки подальших чітких стратегій допомоги жінкам, що постраждали від насильства. Дві з учасниць вбачають за потрібне залучити до адаптованої методики більше конкретних порад та технік. Серед недоліків подальшої роботи з жінками, що постраждали від насильства, учасниці назвали повільне та невчасне спрямування за подальшою допомогою. Учасниці вважають, що необхідно ефективніше поширювати інформацію про сесії "WINGS" та допомогу в ситуації насильства. Дві з учасниць вважають, що потрібно мотивувати жінок, які отримали допомогу, більше розповідати про це своїм знайомим жінкам. Всі учасниці отримали корисну інформацію про вирішення конфліктних ситуацій у стосунках та були поінформовані щодо ризиків таких конфліктів. Загалом, учасниці позитивно оцінили методологію. Для розробки окремого плану безпеки для жінок, які надають сексуальні послуги, було зібрано інформацію, щодо використання успішних практик жінок, які надають сексуальні послуги, з якими було проведено фокус-групу, яка складалась з 8-ми учасниць.

За результатами проведення цієї фокус-групи було виявлено, що п'ять з восьми респонденток (63 %) пережили фізичне насильство за останній рік в результаті надання послуг сексуального характеру. При цьому семеро з восьми (88 %) учасниць стикалися з фізичним насильством під час всього періоду надання сексуальних послуг. Усі учасниці повідомили, що клієнти примушували їх до сексу, чи окремим практикам. Четверо з восьми респонденток (50 %) відчували себе у безпеці зі своїм партнером протягом останнього року, двоє – не мали партнера, двоє – не відчували себе в безпеці. Шестеро з восьми респонденток (78 %) не відчували себе в безпеці через робітників поліції. Щодо використання презервативів, вісім з восьми учасниць (100 %) завжди домовлялися про використання презервативу з клієнтом. Четверо з восьми учасниць (50 %) непомітно для клієнта використовували презерватив у випадках, коли не вдавалося домовитися про його використання. У семеро з восьми респонденток (88 %) була можливість зателефонувати за допомогою у ситуації насильства, проте, вони не мали контактів гарячої лінії, а номери довірених людей не були запрограмовані для швидкого набору на телефоні. Учасниці фокус-групи підкресливали, що в кожному конкретному випадку жінка, яка надає сексуальні послуги, має діяти, аналізуючи унікальну ситуацію, яка склалася, і саме від швидкості і якості такого аналізу залежить її життя і здоров'я. Одна з учасниць повідомляє, що для захисту їй був корисним курс самооборони. Двоє учасниць вважають небезпечним використанням газового балончику. Троє з учасниць повідомили про використання контролю над кількістю вжитого алкоголю партнером як способу втечі у кризовій ситуації. Під час обговорення стандартного плану безпеки методології для жінок, що живуть з наркозалежністю, було виявлено, що жодна з учасниць не вважає, що ефективно буде намагатися залишатися зверху під час сексу з партнером, щоб втекти, якщо потрібно. Жодна з учасниць не вважає, що ефективно буде сказати партнерові, що йдеш побачити члена сім'ї або подругу, у яких неприємності.

Всі учасниці погодились з твердженням, що ефективним є чітко і спокійно пояснювати партнеру, що не бажаєш займатися сексом. Семеро з восьми учасниць вважає, що для зміцнення безпеки корисно буде всі важливі особисті речі та одяг тримати в одному місці, так щоб швидко піти і збавити, як це зробити найлегше. Вісім із

восьми учасниць вважає, що необхідно тримати відкладені гроші для критичних випадків або кредитну картку в сумочці, щоб взяти такі або доїхати громадським транспортом до безпечного місця. Четверо з восьми учасниць вважають за необхідне написати повідомлення або зателефонувати людям із довірених контактів, щоб попросити притулку або зустрітись. Також жінки, які надають сексуальні послуги, повідомили, що вони були обізнані з базовими принципами захисту від зараження вірусом імунодефіциту людини та інфекцій, що передаються статевим шляхом. Щоб не завагітніти від партнера, всі респондентки назвали єдиний засіб – презерватив.

За результатами фокус-груп, незважаючи на високу поширеність насильства, всі ці жінки повідомляли про обмеження щодо отримання послуг. Ці обмеження включали в себе відсутність допомоги у догляді за дітьми, відсутність притулків, які приймають наркозалежних жінок чи пропонують замісну підтримувальну терапію. Серед проблемних питань називалося безробіття, відсутність знань та навичок отримувати допомогу, розбудовувати соціальні взаємини. Фокус-групи виявили, що соціальна підтримка, допомога в отриманні замісної підтримувальної терапії, доступ до медичних послуг лікарів, толерантних до наркозалежних жінок, а також консультації соціального працівника, який проходив навчання щодо протидії гендерно-зумовленому насильству, допоможе підвищити безпеку та зменшити ризик конфліктів та насильства, а також полегшити отримання інших необхідних послуг.

Враховуючи те, що досвід, яким поділились учасниці фокус-групи жінок, які надають сексуальні послуги, є унікальним та суттєво відрізняється від досвіду інших жінок, було розроблено окремий план безпеки для них з урахуванням професійних особливостей клієнток. Також в план безпеки методології "WINGS", адаптований для жінок, які надають сексуальні послуги, було включено додаткові рекомендації для жінок, які надають сексуальні послуги та самостійно проводять перемовини з клієнтом: рекомендовано використовувати розроблений короткий психологічний скринінг, що може виявити схильність до насильства при першій розмові з клієнтом, а також домовитись про конкретні практики, використовувати сучасні технічні можливості (Viber, Google Maps) та контакти зі знайомими для підвищення рівня безпеки та захисту життя.

Висновки. Технологія "WINGS" є однією із сучасних методик інформативно-інтервенційного комплексної дії, спрямованої на профілактику та протидію насильству щодо жінок з підвищеної групи ризику: наркозалежних жінок, та жінок, які надають сексуальні послуги. Дослідження показали достатньо високу ефективність як традиційного контактного, так і комп'ютеризованого варіанту використання цієї методики. Пілотний проект дослідження застосування технології "WINGS" в Україні показав результати, які дозволяють робити припущення щодо її достатньої ефективності. Разом із тим від допоміг виявити елементи, які потребують адаптації та удосконалення. Проведені фокус-групи виявили якісні елементи ефективності, зокрема, у плануванні безпеки та профілактики насильства серед інтимних партнерів. Окрім цього, можна судити про нагальну потребу у проведенні емпіричного дослідження щодо адаптації та ефективності технології "WINGS" на більш численній, репрезентативній вибірці.

Автори висловлюють подяку Eurasian Key Populations Health Network (EKHN) за надання технічної підтримки та ГО "Клуб "Еней" за надання технічної бази для проведення дослідження.

Список використаних джерел

1. Скорбатюк А. Реабілітаційні моделі надання послуг в Німеччині / А.Скорбатюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота. – 2017. – 2(2). – С. 45-48.

2. Social Intervention Group (SIG), COLUMBIA UNIVERSITY IN THE CITY OF NEW YORK, evidence-based tool entitled WINGS (Women Initiating New Goals of Safety). – Режим доступу: <http://projectwings.org/>

3. Тохтамыш О.М. Стратегія фокусування на вирішенні в консультативній соціальній роботі / О.М. Тохтамыш // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота. – 2017. – 2(2). – С. 19-25.

4. Максимова Н. Типологія сімей, які потребують соціально-психологічної допомоги / Н.Максимова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота. – 2017. – 1(1). – С. 45-50.

5. Bandura A (1992) A social cognitive approach to the exercise of control of AIDS infection. In DiClemente, RJ (ed) Adolescents and AIDS: A Generation in Jeopardy. Newbury Park, CA: Sage, 89–116.

6. Bandura A (1994) Social cognitive theory and exercise of control over HIV infection. In: DiClemente RJ, Peterson JL (eds.) Preventing AIDS: Theories and Methods of Behavioral Interventions. New York: Plenum Press. 25–29.

7. Eckhardt CI, Murphy CM, Whitaker DJ, Sprunger J, Dykstra R (2013) The effectiveness of intervention programs for perpetrators and victims of intimate partner violence. Partner Abuse 4: 196–231.

8. Gilbert L., Goddard-Eckrich D., Hunt T., Ma X., Chang M., Rowe J., McCrimmon T., Johnson K., Goodwin Sh., Almonte M., Shaw S. A., (2016). Efficacy of a Computerized Intervention on HIV and Intimate Partner Violence Among Substance-Using Women in Community Corrections: A Randomized Controlled Trial. American Journal of Public Health, 106, 7, 1278-86. doi: 10.2105/AJPH.2016.303119.

9. Gilbert L., Shaw S. A., Goddard-Eckrich D., Chang M., Rowe J., McCrimmon T., Almonte M., Goodwin Sh., Epperson M. (2015). Project WINGS (Women Initiating New Goals of Safety): A randomised controlled trial of a screening, brief intervention and referral to treatment (SBIRT) service to identify and address intimate partner violence victimisation among substance-using women receiving community supervision. Criminal Behaviour and Mental Health, 10;25(4):314-29. doi: 10.1002/cbm.1979.

10. Domestic abuse intervention programs. – Режим доступу: <https://www.theduluthmodel.org/>

References

1. Skorbatyuk A. (2017). Reabilitatsiini modeli nadannia posluh v Nimechchyni. Visnyk Kyivskogo natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Socialna robota, 2(2), 45-48.

O. Tokhtamysh, Ph.D. in Psychology, docent
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-3850-535X

V. Parkhomenko, M.A. in Psychology
NGO "Club Eney", Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0003-4400-7397

A. Sarnatska, Chief Researcher,
NGO "Club Eney", Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-5253-291X

2. Social Intervention Group (SIG), COLUMBIA UNIVERSITY IN THE CITY OF NEW YORK, evidence-based tool entitled WINGS (Women Initiating New Goals of Safety); <http://projectwings.org/>

3. Tokhtamysh, O.M. (2017). Strategiya fokusuvannya na vyrishenni v konsultativnii socialnii roboti. Visnyk Kyivskogo natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Socialna robota, 1(1), 45-50.

4. Maksymova N. (2017). Typolohiia simei, yaki potrebuui sotsialno-psykholohichnoi dopomohy. dopomohy Visnyk Kyivskogo natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Socialna robota, 1(1), 45-50.

5. Bandura A (1992) A social cognitive approach to the exercise of control of AIDS infection. In DiClemente, RJ (ed) Adolescents and AIDS: A Generation in Jeopardy. Newbury Park, CA: Sage, 89–116.

6. Bandura A (1994) Social cognitive theory and exercise of control over HIV infection. In: DiClemente RJ, Peterson JL (eds.) Preventing AIDS: Theories and Methods of Behavioral Interventions. New York: Plenum Press. 25–29.

7. Eckhardt CI, Murphy CM, Whitaker DJ, Sprunger J, Dykstra R (2013) The effectiveness of intervention programs for perpetrators and victims of intimate partner violence. Partner Abuse 4: 196–231.

8. Gilbert L., Goddard-Eckrich D., Hunt T., Ma X., Chang M., Rowe J., McCrimmon T., Johnson K., Goodwin Sh., Almonte M., Shaw S. A., (2016). Efficacy of a Computerized Intervention on HIV and Intimate Partner Violence Among Substance-Using Women in Community Corrections: A Randomized Controlled Trial. American Journal of Public Health, 106, 7, 1278-86. doi: 10.2105/AJPH.2016.303119.

9. Gilbert L., Shaw S. A., Goddard-Eckrich D., Chang M., Rowe J., McCrimmon T., Almonte M., Goodwin Sh., Epperson M. (2015). Project WINGS (Women Initiating New Goals of Safety): A randomised controlled trial of a screening, brief intervention and referral to treatment (SBIRT) service to identify and address intimate partner violence victimisation among substance-using women receiving community supervision. Criminal Behaviour and Mental Health, 10;25(4):314-29. doi: 10.1002/cbm.1979.

10. Domestic abuse intervention programs. <https://www.theduluthmodel.org/>

Надійшла до редколегії 01.11.18
Рецензовано 12.11.18

"WINGS" TECHNOLOGY AS A MEANS OF COUNTERACTION TO VIOLENCE AGAINST WOMEN FROM A HIGH RISK GROUP

This topic is actual in the context of high levels of violence against drug addicted women and women in sex industry and insufficient opportunity for them to apply for relevant social services in Ukraine.

The article considers the functional components of the complex preventive and rehabilitation technology "Women Initiating New Goals of Safety", developed by a group social intervention of the Columbia University (USA) in order to reduce the risk of violence against women with drug dependence. This technology was adapted and applied for a pilot project to verify its effectiveness in Ukraine.

The sample of the study consisted of 20 women with drug addiction who have experience of violence against them. In addition, in order to assess the qualitative component of the WINGS technology, an in-depth interview was conducted by 2 experts (psychologist and social worker) of an independent governmental organization to provide services to HIV-infected people, who had the experience of conducting an intervention using the method "WINGS". Another tool for evaluating the qualitative characteristics of this technology was the sessions of two focus groups of 12 participants who had the experience of passing WINGS as clients. A separate plan for security was developed for women who works in sex industry, taking into account, that the experience shared by participants in the focus groups of them is unique and significantly different from the experience of other women. Conducted focus groups found elements of quality performance, especially in the security planning and prevention of violence among intimate partners.

Providers, who give services to the situation of violence, appreciate their experience of using the WINGS methodology as useful and positive.

Pilot studies of using the "WINGS" technology in Ukraine showed results, that allow us to make the previous assumptions about its significant efficiency. At the same time, it helped identify the elements that need to be adapted and refined.

Keywords: prevention of violence, women with drug addiction, short-term intervention, gender-based violence, social service.

A. Тохтамыш, канд. психол. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина
ORCID ID 0000-0002-3850-535X

V. Пархоменко, магистр
ОО клуб "Еней", Киев, Украина
ORCID ID 0000-0003-4400-7397

A. Сарнацкая, головной специалист
ОО Клуб "Еней", Киев, Украина
ORCID ID 0000-0002-5253-291X

ТЕХНОЛОГИЯ "WINGS" КАК СРЕДСТВО ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ НАСИЛИЮ ПО ОТНОШЕНИЮ К ЖЕНЩИНАМ ИЗ ГРУППЫ ПОВЫШЕННОГО РИСКА

Рассматриваются функциональные составляющие комплексной профилактической и реабилитационной технологии "WINGS" (Women Initiating New Goals of Safety), разработанной группой социальной интервенции Колумбийского университета (США), с целью снижения рисков насилия по отношению к женщинам с наркозависимостью и женщинам, которые предоставляют сексуальные услуги. Анализируются результаты эмпирические исследования ее эффективности в ее использовании в качестве пилотного проекта в Украине. Предлагаются рекомендации и возможности ее усовершенствования с полученных результатов.

Ключевые слова: профилактика насилия, женщины с наркозависимостью, кратковременное вмешательство, гендерно-обусловленное насилие, социальное сопровождение.

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

УДК 378.011.3-051:37.013.42:364.635-053.6(045)

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/11>

L. Pakhomova, lecturer
Kharkiv Municipal institution "Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy"
of the Kharkiv regional council, Ukraine

SOCIAL AND PEDAGOGICAL TRAINING IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL TRAINING OF SOCIAL TEACHERS TO WORK WITH TEENAGERS OF "RISK GROUP"

The article highlights some aspects of the professional training of social pedagogues for working with "risk groups" adolescents, in particular, in terms of forming constructive interaction skills and positive life experiences in them; the author also highlights the issues of mastering the future specialists of the methodology of carrying out social pedagogical training with this category of children. The concept of "adolescents of the risk group", "training", "socio-pedagogical training" is specified. Particular attention is paid to the coverage of the content of socio-pedagogical training in the system of vocational training of social teachers.

Keywords: preparation of social teachers, adolescents of risk group, training, social-pedagogical training.

Problem definition. The problem of training of social teachers for work with "difficult" teenagers is topical issue in the system of professional education of future experts therefore there is a need for its more detailed studying. The contradictions taking place during democratization of public life, disadvantages of family and school education, the insufficient number of out-of-school institutions lead to increase in number of pupils – teenagers whose behavior goes beyond educational and pedagogic as well as moral and legal norms, the main educational work with which is carried out by the social teacher.

Analysis of the last researches and publications.

Question of training of social teachers for professional activity are reflected in works of such ukrainian and foreign scientists: S. Arkhipova, O. Bepalko, V. Bocharova, Yu. Vasilkova, L. Vinnikova, A. Gura, I. Zakatova, A. Kapskaya, G. Mayboroda, Yu. Matskevich, L. Mishchik, R. Ovcharova, S. Pashchenko, S. Harchenko, etc.

Features of professional activity of the social teacher with children of risk group are studied by L. Artyushkin, R. Vaynola, L. Kalchenko, L. Mishchik, L. Oliferenko, S. Harchenko, etc.

The purpose of the scientific work is to characterize the socio-pedagogical training in the system of vocational training of social educators for working with "risk groups".

Presenting main material. Risk group – group which members are vulnerable to negative impacts or can suffer losses as a result of certain social circumstances or influences of the social environment, or the group differs in the asocial nature of behavior and doesn't meet standards and requirements of society. Categories of minors which, without having the classical forms of anomalies of development, experience difficulties in training are referred to teenagers of "risk group", are characterized by the low level of good breeding, are exposed to the increased risk of social disadaptation. They are potential group of violators of public tranquility that causes social and legal problems in society [7, page 27-46].

On the basis of the analysis of modern scientific and pedagogical literature it is possible to select the following contents of the concept "children of risk group". Children of "risk group" is that category of children which owing to certain circumstances of the life more than other categories is subjected to negative external impacts from society and its criminal elements which became the reason of disadaptation of minors. Usually it is a category of children from the dysfunctional families which are badly advanced at school, characterized by various manifestations of deviant behavior, etc. [3, page 102-104]. According to L. Oliferenko, the concept "children of risk group" can be

considered as standard today and means that these children are under the influence of some undesirable factors [6, page 40-45].

So, the risk group is a category of children whose social status upon those or otherwise signs has no stability which practically can't overcome alone the difficulties which have arisen in their life; all this as a result can lead to loss of the social importance, spirituality, a moral image, biological death of them. So, it is necessary to approach persons of category of risk group differentially, reflecting aggression degree:

- ineducable, with difficulties in training and education;
- socially neglected, with inadequate public conditions for development;
- pedagogically neglected, with considerable extent of moral deformations;
- offenders whose nature of behavior is asocial;
- the persons making the actions which are subject to criminal penalty [5, page 228].

Feature of children of "risk group" is that they are under the influence of objective undesirable factors which can work or not. As a result this category of children requires special attention, an integrated approach for the purpose of leveling of adverse factors and creation of a condition for optimum development of children.

Therefore the social teacher carries out such tasks of prevention of deviation among minors: studies activity of the child out of school; organizes preventive and correctional work in the residential district where pupils of this school live; carries out escort of the children who have got into emergency situation; interacts with the centers of psychological support and rehabilitation of children and teenagers with deviant behavior. For effective practical activities of the social teacher on realization of these tasks, in professional training important attention needs to be paid to preparation for work with children of "risk group".

In the Law of Ukraine "About the higher education" definition of professional training as obtaining qualification in the corresponding direction of preparation or specialty is given, and the level of professional activity is characterized on signs of a certain set of professional tasks and duties (works) which are carried out by the expert. Considering this definition, the level of professional activity depends on training of social teachers for work with children of "risk group" as separate direction of professional activity.

However, professional, theoretical knowledge for the teacher isn't enough to adjust interrelation with the "difficult" child and to effectively carry out social and pedagogical work therefore, proceeding from above told,

we consider that one of the most effective forms of work on development of communicative abilities and formation of skills of constructive interaction and positive life experience of teenagers of risk group is the development by the expert of a technique of holding a social and pedagogical training.

The analysis of the theory and practice of social pedagogics shows that modern social and pedagogical work relies on the idea of activation of clients, use of internal resources of the person for his self-development and self-improvement therefore for a solution of the problem of clients preference is given to active methods of work among which a specific place is held by a social and pedagogical training.

Trainings find broad application when rendering the psychological and social and pedagogical assistance, at the organization of educational work at school, youth clubs, children's recreation camps, etc. Psychologists, social teachers and social workers actively are engaged in their fulfillment. This method allows to solve effectively the problems connected with development of skills of communication, self-checking and self-knowledge, activation of creative potential. The specified aspects are very important at teenage age.

We will address definition of the term "training" in scientific literature. The complexity of literal translation of the word "training" ("trainings", "learning") and polysemy of determination of his essence don't allow modern researchers to come to a consensus concerning a definition of this concept.

The training is defined as: means of the psychological influence aimed at the development of knowledge, social attitudes, abilities and experience in the field of interpersonal communication (L. Petrovskaya); method of development of abilities to training or mastering any difficult modality of action (Yu. Yemelyanov); multipurpose method of intended changes of psychological phenomena of the person, group and organization (S. Makshanov); standard sequence of actions for formation of new skills of behavior (V. Romek); method of game modeling of psychogenic situations with the purpose of development of psychological competence, formation and improvement of various psychological qualities, skills (V. Nikandrov); training in technologies of actions on the basis of a certain concept of reality in an interactive form (A. Sidorenko); the intensive short-term studies directed to creation, development and systematization of the certain skills necessary for performance of specific personal, educational or professional objectives in combination with strengthening of motivation of the personality concerning improvement of work (L. Shepelev); the system of intensive trainings in which elements of the main objectives of professional activity are modelled (M. Vasilyev); training through acquisition and understanding of life experience, it is modelled in group interaction of people (A. Gretsov). According to the famous experts trainers of T. Aveltseva and N. Zimivets, a training is called the planned educational process intended for providing knowledge, improvement of the available skills and receiving new ones on the basis of personal experience and knowledge for the purpose of change of behavior.

There are such types of a training as social and psychological, educational, psychological, a business training, a social and pedagogical training and others. We will consider in more detail a social and pedagogical training.

The social and pedagogical training is the active group work with use of methods of a group discussion, business and role-playing games directed to formation and development of personal qualities. It is a form of specially organized communication during which development of the

personality, formation of communicative skills, rendering psychological assistance and support are carried out which allow to remove stereotypes and to solve personal problems of participants [1, page 90-94].

The important principle of the organization of a social and pedagogical training is the approach based on belief that people study more effectively when their own knowledge and ability to do something become more active and also when they are capable to analyse own experience and to share it in a comfortable situation. During the training issues of development of the personality are much more effectively resolved, communicative skills are successfully formed. The training allows participants to rethink consciously the stereotypes which have been developed earlier and to solve the personal problems, carries out reconsideration or change of internal human factors in which appears an experience of the positive attitude towards itself, to people around and to the world in general.

The common goal of a training – increase in competence of communication and acquisition of vital skills – can be concretized in the following tasks:

- acquisition of knowledge;
- formation of abilities, skills;
- development of the factors defining behavior in communication;
- correction and development of system of the relations of the personality.

The training as a form of the organization of process of social learning has the features:

- presence of constant group of participants;
- observance of certain principles of group work;
- certain organizational conditions under which there take place studies;
- use of interactive methods of work;
- use of personal experience and knowledge of participants [2, page 267].

Studying of scientific literature on social pedagogics, the general pedagogics and psychology has shown that in the majority of primary sources the social and pedagogical training is considered as a form of active group work with use of methods of a group discussion, business and role-playing game which is aimed at the development of personal qualities of participants and mastering by them social knowledge and skills. At the same time it should be noted that training technologies have very wide range of application in various spheres of social and pedagogical activity as have a number of indisputable advantages and opportunities of formation of communicative skills and the solution of personal problems of participants in relaxed atmosphere of group communication. During training occupation participants have a change of internal views, experience of the positive attitude towards itself and surrounding people is formed; each participant is surrounded with attention and can count on the help and also an opportunity to seize different styles of communication, to acquire new communicative skills and learns to trust people.

Conclusions. Unfortunately, in professional training of social teachers the problem of creation, the organization, holding a social and pedagogical training is low-investigated. However it is necessary to notice that use of a social and pedagogical training in practical work (in particular, pedagogical researches) of social teachers with teenagers of "risk group" yields tangible results. Also the question of use of opportunities of a social and pedagogical training in the course of social and pedagogical rehabilitation of teenagers of "risk group" completely is unsolved therefore we take into consideration its need for further research.

References

1. Aglimullina A. R. Creation of the atmosphere of unity in the conditions of the summer camp / O.Yu. Kryuchkova, I.A. Danilenko, A.R. Aglimullina // for the aid to the organizer of summer holiday. – 2008. – Part II. – Page 90-94.
2. Alekseenko T. F. Contents and directions of social and pedagogical activity/T. F. Alekseenko//Social pedagogics: theory and technologies: the textbook / under edition of I.D. Zvereva. - M.: Center of educational literature, 2006. – Page 265-266.
3. Goncharenko S.U. Ukrainian pedagogical dictionary / S.V. Goncharenko. – M.: "Lybid", 1997. – Page 102-104.
4. Lisitsyna S.A. Features of work with children and youth of "risk group". A grant for specialists of educational institutions / S.A. Lisitsyna, S.V.

Tarasova; under edition of S.A. Lisitsyna. – SPb: LOIRO publishing house, 2006. – Page 228-234.

5. Smirnova S.A. Pedagogics: pedagogical theories, systems, technologists: the textbook for students of the highest and secondary educational institutions / S.A. Smirnova; under edition of S.A. Smirnova. – M, 1999. – Page 40-45.
6. Social pedagogics: the small encyclopedia / [under edition of the prof. I. D. Zvereva]. - M.: Center of educational literature, 2008. – Page 5-6.
7. Holodetskaya N. Work with children of "risk group" / N. Holodetskaya // Social teacher. – 2010. – No. 5 (41). – Page 27-46.

Received October 11, 2018

Reviewed October 25, 2018

Л. Пахомова, ст. викладач

Комунальний заклад "Харківська гуманітарно-педагогічна академія"
Харківської обласної ради, Люботин, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ "ГРУПИ РИЗИКУ"

У статті висвітлено окремі аспекти професійної підготовки соціальних педагогів до роботи з підлітками "групи ризику", зокрема в аспекті формування в них навичок конструктивної взаємодії та позитивного життєвого досвіду. Авторка також висвітлює питання освоєння майбутніми фахівцями методики проведення соціально-педагогічного тренінгу з цією категорією дітей. Уточнено поняття "підлітки групи ризику", "тренінг", "соціально-педагогічний тренінг". Особливу увагу приділено висвітленню змісту соціально-педагогічного тренінгу у системі професійної підготовки соціальних педагогів.

Ключові слова: підготовка соціальних педагогів, підлітки групи ризику, тренінг, соціально-педагогічний тренінг.

Л. В. Пахомова, ст. преподаватель

Коммунальное учреждение "Харьковская гуманитарно-педагогическая академия"
Харьковского областного совета, Люботин, Украина

СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ТРЕНИНГ В СИСТЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СОЦИАЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ К РАБОТЕ С ПОДРОСТКАМИ "ГРУППЫ РИСКА"

Освещены отдельные аспекты профессиональной подготовки социальных педагогов к работе с подростками "группы риска", в частности в аспекте формирования у них навыков конструктивного взаимодействия и положительного жизненного опыта. Автор также освещает вопросы освоения будущими специалистами методики проведения социально-педагогического тренинга с этой категорией детей. Уточнила понятия "дети группы риска", "тренинг", "социально-педагогический тренинг". Особое внимание уделила освещению содержания социально-педагогического тренинга в системе профессиональной подготовки социальных педагогов.

Ключевые слова: подготовка социальных педагогов, подростки группы риска, тренинг, социально-педагогический тренинг.

УДК 378.14

DOI: https://doi.org/10.17721/2616-7786_2018/4-1/12

Л. Рутьян, магістр педагогіки вищої школи,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
ORCID iD 0000-0001-9609-2381

ПРАКТИКО ЗОРІЄНТОВАНИЙ СЕГМЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті розглядається проблема практичної підготовки студентів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти та шляхи підвищення результативності системи практичної підготовки студентів у вищій школі. Представлено результати емпіричного дослідження результативності проходження практики студентами як невід'ємної складової процесу підготовки фахівців у вищих навчальних закладах відповідно до стандартів освітньої діяльності та вищої освіти [1, ст. 9-10]. Розглянуто принципи та завдання освітньої діяльності університету щодо практичної підготовки студентів, види практичної підготовки студентів. З'ясовано шляхи вдосконалення практичної підготовки студентів вищих навчальних закладів, виокремлено рівні оволодіння практичними навичками, методику оволодіння умінням, методику оцінки (самооцінки) оволодіння уміннями, а також визначено критерії успішності практичної підготовки студентів, окреслено проблеми практичної підготовки студентів та фактори, що впливають на рівень задоволеності студента щодо проходження практики.

Ключові слова: вища освіта, освітня діяльність, практична підготовка, практика, навчальна практика, навчально-виробнича практика, педагогічна практика, асистентська практика, науково-дослідна (переддипломна) практика, результативність проходження практики.

Постановка проблеми. Актуальною проблемою в сучасному освітньому середовищі є організація практичної підготовки студентів вищих навчальних закладів України. Як зазначено в Статуті Київського національного університету імені Тараса Шевченка (нова редакція) [2, п. 2.2], основними принципами освітньої діяльності Університету є: нерозривність процесів навчання, науково-дослідницької роботи та виробництва; висока гарантована якість освіти для забезпечення конкурентоспроможності на національному та міжнародному ринку освітніх послуг; побудова освітніх програм на компетентнісній основі, із врахуванням професійних стандартів, потреб ринку праці та перспектив розвитку

галузі; визнання якісної практичної підготовки студентів необхідною умовою здобуття першого рівня вищої освіти першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівня вищої освіти тощо.

Основні принципи освітньої діяльності університетів тісно пов'язані із практичною підготовкою студентів, нерозривністю процесів навчання, науково-дослідницької роботи та виробництва, конкурентоспроможності студентів на національному та міжнародному ринку освітніх послуг, а також побудовою освітніх програм на компетентнісній основі із врахуванням професійних стандартів, потреб ринку праці та перспектив розвитку галузі і як результат визнання якісної практичної підготовки

© Рутьян Л., 2018

студентів необхідною умовою здобуття першого рівня вищої освіти першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівня вищої освіти тощо.

До основних завдань освітньої діяльності Київського національного університету імені Тараса Шевченка щодо практичної підготовки студентів відносимо [2, п. 2.3]: забезпечення, із урахуванням розвитку науки й вимог ринку праці, відповідності освітніх програм Університету потребам держави і суспільства; інтенсифікація освітнього процесу завдяки широкому впровадженню інформаційно-комунікаційних технологій і зменшення частки репродуктивної складової; забезпечення довіри ринку праці до присвоєних університетом освітніх рівнів; формування в Україні та за її межами стійкої позитивної академічної репутації Університету за всіма освітніми програмами; підвищення ролі Університету на міжнародному ринку освітніх послуг тощо.

Усі, перераховані вище, завдання освітньої діяльності університету пов'язані із практичною підготовкою студентів. Оскільки практична підготовка студентів є надзвичайно важливим і невід'ємним компонентом підготовки фахівців у вищих навчальних закладах, організації процесу проходження практики, її проведенню та підбиттю підсумків приділяють значну увагу. Практична підготовка студентів проводиться на обладнаних відповідним чином базах Університету, в органах державної влади, в інститутах НАНУ, інших наукових установах, на підприємствах різних форм власності, в організаціях різних галузей господарства, в закладах освіти, культури України та в інших країнах [3].

Попри зазначене вище, на жаль, можемо констатувати за результатами проведеного емпіричного дослідження про низьку результативність проходження практики: недостатній обсяг отриманих знань, умінь, навичок здобутих під час її проходження, труднощі при визначенні компетентностей над розвитком яких працювали під час проходження практики тощо.

Такий стан справ суттєво понижує рівень практичної підготовки студентів, що тягне за собою недовіру ринку праці до присвоєних університетом освітніх рівнів і практичної підготовки студентів, зокрема, впливає на конкурентоспроможність випускників на національному та міжнародному ринку освітніх послуг. Організації процесу проходження практики студентами, її проведення та підбиття підсумків є реальною проблемою сучасної вищої освіти. Проте, відсутність належної уваги до практичної складової процесу підготовки студентів вищих навчальних закладів створює ряд проблем на їхньому подальшому професійному шляху, а саме: не достатньо високий рівень необхідних знань, умінь, навичок для здійснення фахової діяльності, вузьке коло здобутих під час навчання компетентностей, майже повна відсутність досвіду вирішення робочих ситуацій, і нерідко психологічна неготовність до здійснення професійної діяльності.

Мета статті: проаналізувати результативність проходження практики студентами вищих навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі практичної підготовки студентів вищих навчальних закладів присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Наукові проблеми практичної підготовки студентів, як фактор підвищення якості вищої освіти, представлені у роботах З.В. Крецана, Н.Е. Касаткіної. Шляхам вдосконалення практичної підготовки студентів присвячена праця А.В. Бурсикова.

Так, З.В. Крецан, Н.Е. Касаткіна вважають, що якість університетської освіти залежить від поєднання високого рівня теоретичної і практичної підготовки. Сьогодні достатньо гостро стоїть питання про те, як наблизити

характер навчання студентів до вимог сучасного життя і скоротити тривалість після університетської адаптації випускника, як дати йому не тільки хороші теоретичні знання, а й навички реальної діяльності в світі ринкової економіки, як зробити його здатним відразу ж після закінчення навчання у вищому навчальному закладі включитись в серйозну практичну діяльність і отримати достойну роботу за спеціальністю [4]. Науковці стверджують, що практика слугує серйозною мотивацією для формування стійких навичок використання отриманих знань в реальних виробничих ситуаціях. Спрацьовує принцип: краще засвоюється те, що включено в діяльність і націлено на використання в майбутній професійній діяльності [4].

Слушною є позиція А.В. Бурсикова, який у своїй праці "Шляхи вдосконалення практичної підготовки студентів" виокремив *рівні оволодіння практичними навичками*: мати уявлення, професійно орієнтуватися; взяти участь, оцінити, знати алгоритм; виконати під керівництвом; виконати самостійно [5].

На увагу заслуговують запропоновані А.В. Бурсиковим методики:

- *методика оволодіння умінням*: наслідування; дія за алгоритмом; практичні вправи за алгоритмом; уточнення, координація під контролем викладача [5];

- *методика оцінки (самооцінки) оволодіння умінням*: демонстрація (відтворення) уміння в реальному житті; відтворення інтелектуальних умінь при вирішенні ситуаційних завдань [5].

Незаперечну наукову значущість мають *критерії успішності практичної підготовки студентів* (А.В. Бурсиков): знання цілей навчання, вимог; володіння методикою оволодіння уміннями, тобто технологією досягнення цілей навчання; можливість консультації з викладачем у невідомих обставинах; базові знання і уміння, отримані до початку проходження практичної підготовки [5].

Доцільно взяти до уваги виокремлені А.В. Бурсиковим *проблеми практичної підготовки*: необхідність проходження практики у визначений термін; недостатня мотивація студентів і відсутність готовності до співпраці з викладачем під час проходження практики; необхідність достатнього часу для засвоєння нових знань, умінь, навичок; невідповідність наявних практичних умінь реаліям професійної діяльності тощо [5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на постійну увагу дослідників до проблеми практичної підготовки студентів, окремі її аспекти потребують додаткового розгляду і дослідження. Зокрема, потребують детальнішого вивчення самооцінка студента щодо результативності проходження практики, роль нових знань, умінь, навичок при самовизначенні результативності проходження практики студентом, усвідомлення студентом компетентностей, над розвитком яких працювали під час проходження практики і, безумовно, рівень задоволеності студента щодо якості проходження практики і фактори, що впливають на її ефективність.

Виклад основного матеріалу. *Практична підготовка студентів, які навчаються у закладах вищої освіти, здійснюється шляхом проходження ними практики на підприємствах, в установах та організаціях згідно з укладеними закладами вищої освіти договорами або у його структурних підрозділах, що забезпечують практичну підготовку. Керівники підприємств, установ та організацій зобов'язані забезпечити створення належних умов для проходження практики на виробництві, дотримання правил і норм охорони праці, техніки безпеки і виробничої санітарії відповідно до чинного законодавства [1, ст. 51].*

Залежно від напрямів підготовки, конкретної спеціальності студентів практика може бути: навчальною, навчально-виробничою, педагогічною, науково-дослідною (перед написанням магістерської, дипломної, бакалаврської робіт), асистентською. Перелік усіх видів практик для кожної спеціальності, їх зміст, форми, тривалість, терміни проведення визначаються навчальними планами факультетів, інститутів.

Розглянемо більш детально *види практичної підготовки студентів*.

• *Навчальна практика* проводиться на 1-3 курсах і має на меті узагальнити, систематизувати набуті студентами теоретичні знання, виробити вміння та навички застосування їх на практиці. Мета навчальної практики реалізується шляхом ознайомлення зі змістом і формами роботи на базі практики та виконання конкретних завдань, передбачених програмою практики. Навчальна практика є частиною освітньо-професійної програми підготовки бакалавра.

• *Навчально-виробнича практика* проводиться, як правило, на 3-4 курсах факультетів та інститутів університету. Навчально-виробнича практика передбачена навчальними планами підготовки, якщо це зумовлено особливостями підготовки з певного напрямку (спеціальності). Даний вид практики покликаний сформувати професійні вміння, навички приймати самостійні рішення на певних ділянках роботи (або з конкретних питань) в реальних виробничих умовах шляхом виконання окремих функцій і завдань, властивих майбутній професії.

• *Педагогічну практику* проходять студенти всіх напрямів підготовки та спеціальностей, які передбачають можливість присвоєння фахівцю кваліфікації вчителя, викладача вищого навчального закладу. Педагогічну практику проходять студенти освітнього рівня бакалавр (на 4 курсі) відповідних напрямів підготовки і спеціальностей. Педагогічна практика є невід'ємною частиною підготовки до викладацької діяльності майбутніх висококваліфікованих фахівців, які отримують диплом бакалавра та спеціаліста. Умовою успішного проходження педагогічної практики є опанування студентами змісту фундаментальних дисциплін, методики їх викладання, основ педагогіки для викладання відповідних дисциплін у загальноосвітніх школах, гімназіях, ліцеях, спеціалізованих середніх навчальних закладах тощо.

• *Асистентську практику* проходять студенти, які навчаються за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра. Вона дозволяє студентам набути практичних навичок та досвіду викладацької роботи, необхідних для викладання дисципліни за профілем набутої спеціальності у вищих навчальних закладах після отримання освітнього рівня магістра. Асистентській практиці передують вивчення курсів з педагогіки вищої школи та методи викладання у вищих навчальних закладах.

• *Науково-дослідна (переддипломна) практика* проводиться перед виконанням кваліфікаційної роботи (бакалаврської, дипломної, магістерської) і є підсумковою ланкою практичної підготовки студентів. Під час цієї практики поглиблюються та закріплюються теоретичні знання із фахових дисциплін, завершується формування бази фактичного матеріалу для виконання атестаційної роботи. Необхідність проведення науково-дослідної практики перед написанням кваліфікаційної роботи визначається факультетом, інститутом при розробці відповідного навчального плану [3].

Відтак, загальна *мета практики* - оволодіння студентами сучасними методами, навичками, вміннями та способами організації праці майбутньої професійної діяльності, формування у них на базі одержаних в Університеті знань, професійних навичок та вмінь для прийняття самостійних рішень під час роботи в конкретних соціально-економічних умовах, виховання потреби систематично поповнювати свої знання і творчо їх застосовувати в практичній діяльності [3].

Практика студентів передбачає безперервність та послідовність її проведення при одержанні потрібного обсягу практичних навичок і умінь відповідно до освітніх рівнів бакалавра, магістра [3].

На думку З.В. Крецан та Н.Е. Касаткіної, якість університетської освіти залежить від поєднання високого рівня теоретичної і практичної підготовки. Наше емпіричне дослідження спрямоване на з'ясування результативності проходження практики студентами: які нові знання були отримані під час проходження практики, які сформувались вміння, навички, над розвитком яких компетентностей працювали під час проходження практики, а також рівень задоволеності проходженням практики. Досліджуваними виступили студенти факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Всього участь у дослідженні взяли 73 особи. База дослідження орієнтована на підготовку кваліфікованих фахівців наступних спеціальностей:

- 053 – психологія;
- 231 – соціальна робота;
- 011 – освітні, педагогічні науки;
- 073 – менеджмент.

Для дослідження було використано авторський опитувальник "Опитувальник результативності проходження практики студентами", який містить питання відкритої і закритої форми для підвищення інформативності відповідей. В ході дослідження було отримано наступні результати (рис. 1).

Понад 26% опитуваних відзначили, що оцінка результативності проходження практики дорівнює одному балу, менше 7% оцінили результативність проходження практики у 2 бали, 11% - у 3 бали, понад 42% опитуваних оцінили в 4 бали, і, на жаль, лише 14% опитаних студентів відзначили, що їхня оцінка результативності проходження практики дорівнює п'яти балам.

Відтак, проаналізувавши відповіді студентів на це запитання, можемо відзначити, що середнім арифметичним балом в даному випадку буде трійка (задовільно), що свідчить про низький рівень результативності проходження практики студентами факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Відповіді на запитання: "Чи отримали Ви нові знання, вміння, навички під час проходження практики?" подані на рис. 2.

Значна частина опитуваних (56,3%) зазначила, що отримала нові знання, вміння, навички, проте 43,8% опитуваних зізнались, що нових знань, умінь, навичок не здобули і не сформували під час проходження практики.

Відтак, різниця між відповідями "Так", "Ні" не є суттєвою, хоч і є важливою для об'єктивної оцінки результативності практичної підготовки студентів загалом і процесу проходження практики, зокрема.

Оцінка результативності проходження практики студентами факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Рис. 1

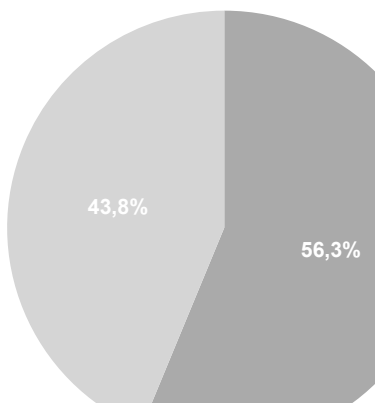

Рис. 2.

Серед відповідей на запитання: "Які саме знання, вміння, навички Ви отримали під час проходження практики?" були такі:

- вміння працювати в колективі, обмін досвідом з професіоналами;
- комунікативні навички;
- дослідницькі навички;

- практичне застосування знань;
 - уміння будувати освітнє заняття тощо.
- Серед відповідей на запитання: "Чому Ви не отримали нових знань, умінь, навичок під час проходження практики?" були такі:

- виконувала монотонну механічну роботу;
- на жаль, працівники організації не були зацікавлені надати мені нові знання;
- викладач нічого не пояснював тощо.

Динаміку розвитку компетентностей студентів під час проходження практики подаємо на рис. 3.

Проаналізувавши відповіді на запитання: "Над розвитком яких компетентностей Ви працювали під час проходження практики?", ми чітко бачимо на рис. 3, що 55% студентів під час проходження практики працювали над розвитком комунікативної компетентності, 38% – над розвитком соціально-трудової компетентності, 33% – інформаційної компетентності, 28% – навчально-пізнавальної компетентності, 22% над розвитком загальнокультурної компетентності, 22% – над розвитком компетентності особистісного зростання, і лише 16% – ціннісно-сміслові компетентності.

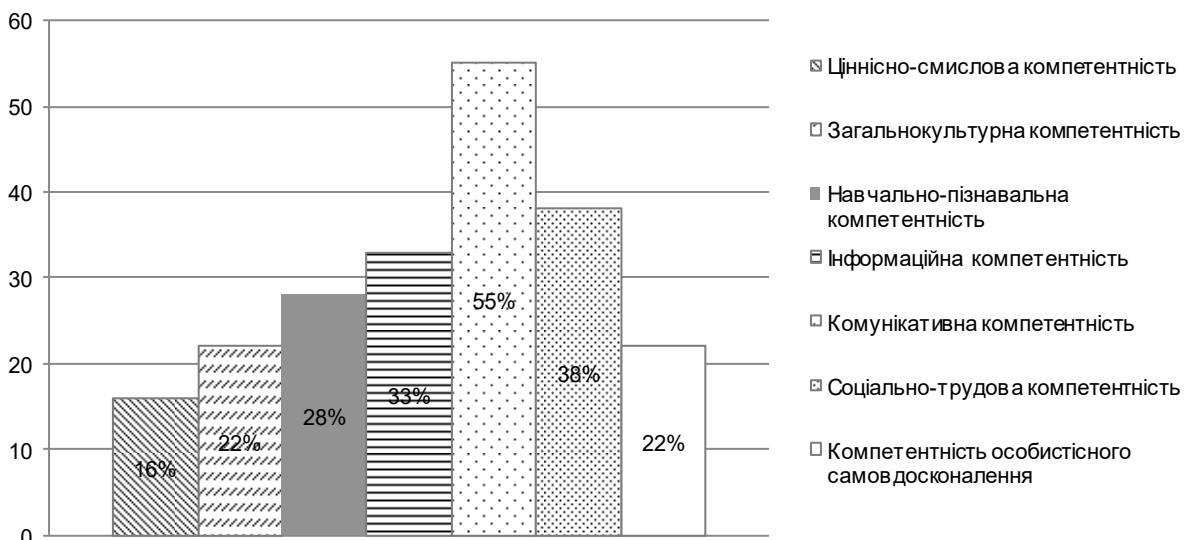

Рис. 3

Зважимо на те, що студенти додавали до запропонованого переліку свої варіанти відповідей:

- аналітична компетентність;
- організаторська компетентність;
- емоційно-вольова компетентність тощо.

Відтак, найбільш важливою, на думку опитуваних, є комунікативна компетентність (55%), а найменш розвинутою ми з'ясували є ціннісно-смыслова компетентність (16%).

На запитання: "Чи задоволені Ви проходженням практики?" маємо наступні результати (рис. 4).

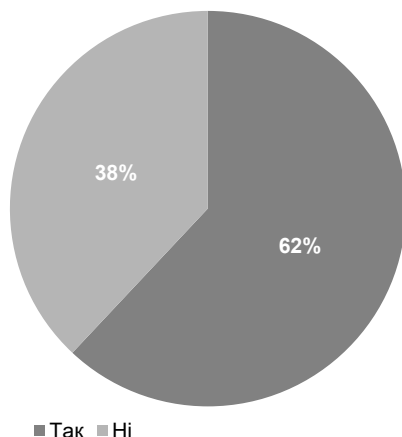

Рис. 4

Як бачимо, серед опитуваних найбільший відсоток задоволених проходженням практики студентів, а саме – 62%, проте і частка незадоволених не є малою – 38% від опитаних.

Серед відповідей на запитання: "Поясніть чому "Так"." такі:

- новий досвід, набуття практичних навичок;
- це був важливий психолого-педагогічний досвід;
- я занурилась в робочу атмосферу, попрацювала з клієнтами;
- остання практика на 4 курсі бакалаврату була продуктивною, корисною, навчальною, я отримала новий досвід, корисний і потрібний у майбутньому;
- було цікаво і продуктивно;
- тому, що мені надали хорошу базу практики;
- організацію практики та обранням місця проходження займалася самостійно і отримала практичні навички, які конкретно потрібні на практиці;
- практика необхідна для кожного студента тощо.

Серед відповідей на запитання: "Поясніть чому "Ні"." такі:

- вона не мала сенсу і не відповідала реальній роботі в моїй сфері;
- я не досягнула бажаного результату, а саме збагачення нових умінь та навичок у практичній сфері;
- нічого для себе не взяв, був вражений халатністю викладача до своєї роботи тощо.

В ході емпіричного дослідження нами було з'ясовано основні фактори, що впливають на рівень задоволеності студента щодо проходження практики:

- отримання нових знань, умінь, навичок під час проходження практик;
- розвиток компетентностей;
- досвід професійної взаємодії;
- умови бази практики;
- налаштованість фахівців на взаємодію з практикантом;
- взаємодія практиканта з керівником практики від навчальної установи та керівника практики від бази практики;

- узгодженість вимог керівника практики від навчальної установи та керівника практики від бази практики до практиканта тощо.

На основі результатів емпіричного дослідження та вивчення реальної ситуації щодо проходження практики студентами вищих навчальних закладів, а також на основі Листа МОН 1/9-93 від 07.02.09 року "Про практичну підготовку студентів", нами окреслені шляхи вдосконалення практичної підготовки студентів:

- перегляд навчальних планів з метою відновлення та подальшого підвищення статусу практичної підготовки;
- розробка та впровадження у освітній процес наскрізних та безперервних програм практик, нових систем практичної підготовки студентів;
- сформована система галузевих зв'язків між вищими навчальними закладами та роботодавцями для забезпечення здобуття студентами професійних навичок під час проходження практики;
- розробка і запровадження системи ранньої адаптації випускників на первинних посадах тощо.

Особливу увагу доцільно звернути на практичну підготовку майбутніх педагогічних працівників. Зокрема необхідно створити ефективну мережу баз практик, де могли б проходити неперервну практику студенти вищих навчальних закладів, починаючи з третього семестру. Спільними зусиллями регіональних органів управління освітою та вищих педагогічних навчальних закладів необхідно здійснити ретельний відбір баз практик у регіоні для проведення педагогічних практик із залученням до цієї роботи найдосвідченіших вчителів-методистів. Студентів випускних курсів доречно направляти на практику, використовуючи при цьому можливість укладання тристоронньої угоди, відповідно до наказу МОН від 17.07.2006 року № 536 [6].

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки. Проаналізувавши відповіді студентів на запитання щодо організації та проходження практики, можемо відзначити, що середнім арифметичним балом в даному випадку буде трійка (задовільно), що свідчить про недостатній рівень результативності проходження практики студентами факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Практична підготовка студентів вищих навчальних закладів є невід'ємною складовою процесу підготовки фахівців, відтак, потребує підвищеної уваги, суттєвого покращення щодо організації процесу проходження практики та її проведення.

Список використаних джерел

1. Закон України "Про вищу освіту" №1556-18, чинний, поточна редакція від 28.09.2017 р.
2. Статут Київського національного університету імені Тараса Шевченка (нова редакція) від 24.07.2015 р.
3. Положення "Про проведення практики студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка" від 23.03.2007 р.
4. З.В. Крецан, Н.Э. Касаткина "Практическая подготовка студентов как фактор повышения качества университетского образования", Ползуновский вестник №3, 2005 г.
5. А.В.Брусиков "Шляхи вдосконалення практичної підготовки студентів". Режим посилання: <https://www.isma.ivanovo.ru/attachments/803>
6. Лист МОН 1/9-93 від 07.02.09 року "Про практичну підготовку студентів"
7. В.В. Дрижак, Є.М. Єрмак "практична підготовка здобувачів вищої освіти як фактор ефективності компетентнісного підходу у професійній підготовці фахівців", Вісник ЧНПУ імені Тараса Шевченка №125, 2015 р.
8. Д.Б. Панасевич Рекомендації про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України / Д.Б. Панасевич, А.К. Солоденко. – К.: Міністерство освіти і науки України: Державна наукова установа "Інститут інноваційних технологій і змісту освіти", 2013. – 28 с.
9. М.Т. Левочко, Н.Л. Гресь "Теоретично-практична підготовка студентів до виробничої практики", Вісник ЖДУ ім. Івана Франка №45, 2009 р.

References

1. Zakon Ukrainy "Pro vyshchu osvitu" №1556-18, chynnyi, potochna redaktsiia vid 28.09.2017.

2. Statut Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka (nova redaktsiia) vid 24.07.2015 r.

3. Polozhennia "Pro provedennia praktyky studentiv Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka" vid 23.03.2007.

4. Z.V. Kretsan, N.Э. Kasatkyna "Praktycheskaia podhotovka studentov kak faktor povysheniia kachestva unyversytetskoho obrazovaniia", Polzunovskiy vestnyk №3, 2005.

5. A.V. Brusykov "Shliakh vdoskonalennia praktychnoi pidhotovky studentiv". Rezhym posylannia: <https://www.isma.ivanovo.ru/attachments/803>

6. Lyst MON 1/9-93 vid 07.02.09 roku "Pro praktychnu pidhotovku studentiv"

7. V.V. Dryzhak, Ye.M. Yermak "praktychna pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity yak faktor efektyvnosti kompetentisnoho pidkhodu u

profesiinii pidhotovtsi fakhivtsiv", Visnyk ChNPU imeni Tarasa Shevchenka №125, 2015.

8. D.B. Panasevych Rekomendatsii pro provedennia praktyky studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy / D.B. Panasevych, A.K. Solodenko. – K. : Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy; Derzhavna naukova ustanova "Instytut innovatsiynykh tekhnolohii i zmistu osvity", 2013. – 28 s.

9. M.T. Levochko, N.L. Hres "Teoretychno-praktychna pidhotovka studentiv do vyrobnychoi praktyky", Visnyk ZhDU im. Ivana Franka №45, 2009.

Надійшла до редколегії 29.11.18

Рецензовано 05.12.18

L. Rutyan, Master of Pedagogy of Higher School
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv Ukraine
ORCID 0000-0001-9609-2381

PRACTICALLY DIVIDED SEGMENT OF PROFESSIONAL PREPARATION OF STUDENTS IN HIGHER SCHOOL

The article deals with the problem of practical training of students of the first (Bachelor's) and the second (Master's) higher education levels and ways to increase the effectiveness of the system of practical training of students in higher education. The results of the empirical study of the student's experience in passing the practice as an integral part of the process of training specialists in higher educational institutions in accordance with the standards of educational activity and higher education. The principles and tasks of the University's educational activities regarding practical training of students, types of practical training of students are considered. The ways of improving the practical training of students of higher educational establishments, the level of mastering practical skills, methods of mastering skills, the method of assessment (self-assessment) of mastering skills, are determined, as well as the criteria of students' practical training, the problems of practical training of students and the factors influencing level of student satisfaction with passing the practice.

Keywords: higher education, educational activity, practical training, practice, educational practice, educational and industrial practice, pedagogical practice, assistant practice, research (undergraduate) practice, the effectiveness of passing the practice.

Л. Рутьян, магистр педагогики высшей школы
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина
ORCID 0000-0001-9609-2381

ПРАКТИКО ОРИЕНТИРОВАННЫЙ СЕГМЕНТ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

В статье рассматривается проблема практической подготовки студентов первого (бакалаврского) и второго (магистерского) уровней высшего образования и пути повышения эффективности системы практической подготовки студентов в высшей школе. Представлены результаты эмпирического исследования результативности прохождения практики студентами как неотъемлемой составляющей процесса подготовки специалистов в высших учебных заведениях в соответствии со стандартами образовательной деятельности и высшего образования. Рассмотрены принципы и задачи образовательной деятельности университета по практической подготовке студентов, виды практической подготовки студентов. Выяснено пути совершенствования практической подготовки студентов высших учебных заведений, выделены уровни овладения навыками, методику овладения умением, методику оценки (самооценки) овладения умениями, а также определены критерии успешности практической подготовки студентов, обозначены проблемы практической подготовки студентов и факторы, влияющие на уровень удовлетворенности студента о прохождении практики.

Ключевые слова: высшее образование, образовательная деятельность, практическая подготовка, практика, учебная практика, учебно-производственная практика, педагогическая практика, ассистентская практика, научно-исследовательская (преддипломная) практика, результативность прохождения практики.

УДК 37.019.12:364-43
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/13>

Я. Співак, канд. пед. наук, доц.
Державний вищий навчальний заклад
"Донбаський державний педагогічний університет", Слов'янськ, Україна
ORCID iD 0000-0001-8829-2236

ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Проаналізовано підходи вчених до розуміння сутності поняття "культура", "культура спілкування", "соціально-комунікативна культура", "соціально-комунікативна культура соціального працівника". Акцентовано взаємозв'язок між особливостями соціальної роботи і якістю оволодіння комунікативними вміннями, які лежать в основі професійної компетенції соціального працівника. Розкрито зміст та охарактеризовано структуру соціально-комунікативної культури майбутніх соціальних працівників. Визначено фундаментальне значення соціально-комунікативної культури у професійній діяльності соціальних працівників.

Ключові слова: культура спілкування, комунікативні вміння, соціально-комунікативна культура, соціально-комунікативна культура соціального працівника та ін.

Постановка проблеми. У сучасних умовах інтеграції України до європейського освітнього простору актуалізувалися новітні потреби суспільства у підготовці висококваліфікованого фахівця, здатного до ефективної роботи на рівні світових стандартів, готового до самореалізації, постійного розвитку і самовдосконалення. Практика переконливо свідчить, що лише висока освіченість особистості фахівця, загальний культурний розвиток, ефективність міжособистісної взаємодії, майстерність професій-

ного спілкування визначають його конкурентоспроможність на сучасному ринку праці.

Сьогодні для українського суспільства актуальності набуває соціально-комунікативна культура майбутніх фахівців, незалежно від їх професійного спрямування. Соціально-комунікативна культура є фундаментальною структурною складовою професіоналізму майбутніх соціальних працівників, оскільки їх основною виробничою функцією є налагодження емоційної взаємодії та

спілкування з клієнтами. А відтак, важливим й одним із пріоритетних складників професійної підготовки є формування та розвиток соціально-комунікативної культури майбутнього соціального працівника.

Аналіз останніх досліджень. Проблему формування соціально-комунікативної культури особистості досліджували: Н. Волкова, С. Мусатов, В. Тернопільська та ін. У наукових дослідженнях А. Капської, Л. Волинської, Д. Годлевської, Т. Спіріної та ін. розглядаються особливості формування комунікативної культури майбутніх соціальних працівників.

Мета статті – розкрити сутність та зміст соціально-комунікативної культури соціальних працівників як фундаментальної складової їх професійної компетентності.

Останніми роками зростає увага наукової спільноти до професійної підготовки сучасного соціального працівника. Для виконання функції професійної комунікації з клієнтами соціальні працівники мають володіти високим рівнем соціально-комунікативної культури, яка є фундаментальною складовою їх професійної компетентності. Через належну професійну готовність до соціально-комунікативної діяльності у майбутніх соціальних працівників проявляються, формуються та розвиваються й інші професійно значущі якості.

Одним із найважливіших завдань професійної підготовки майбутніх соціальних працівників є формування соціально-комунікативної культури, що визначається рівнем взаємодії з оточуючими та залежить від здібностей особистості. У культурологічному словнику зазначено, що якість та рівень культури у професійній діяльності залежать від соціально-економічного стану суспільства, стану розвитку знань, умінь особистості та їх практичного використання [2, с. 43].

Теоретико-методологічною основою соціально-комунікативної культури особистості є комунікативна теорія спілкування, що розглядається як засіб передачі різних форм культури суспільного досвіду людства.

Звернемося до аналізу категорії "культура спілкування", її особливостей, як до основного механізму формування соціально-комунікативної культури майбутніх соціальних працівників.

Вітчизняні науковці (Н. Волкова [1], С. Мусатов [7], Л. Петровська [8] та ін.) пріоритетного значення надають культурі спілкування у процесі формування професійних компетентностей майбутніх фахівців гуманітарних спеціальностей. На їх думку, поняття "культура" є специфічним способом організації та розвитку людської життєдіяльності, що представлений у духовних цінностях, а також продуктах матеріальної праці, системи соціальних норм, установок, ставлення людей до природи, до інших людей і до самих себе. Поняття "спілкування" інтерпретується багатьма науковцями у контексті взаємодії між людьми (С. Мусатов [7], Л. Петровська [8] та ін.). Дослідники наголошують, що розвиток особистості не можливий без побудови якісного процесу спілкування, оскільки саме в процесі міжособистісної комунікації відбувається не просто обмін певною інформацією, а й реалізація особистістю своєї суб'єктивності. Культура спілкування є сукупністю поєднаних знань, мовних та немовних умінь, навичок спілкування, які формувалися в ході природної соціалізації особистості, її освіти, виховання та розвитку. Така складна особистісна характеристика обов'язково включає комунікативні здібності, психологічні знання, уміння та навички спілкування, а також деякі природні властивості особистості (темперамент, характер, емоційні стани, тощо), що виявляються у процесі спілкування. Культура спілкування – це такий стан особистості, який визначається спрямованістю до використання засвоєних знань, комунікативних умінь, навичок і способів діяльності [9, с. 52]. Відтак, соціальний і комунікативний розвиток особистості органічно взаємопов'язані та взаємозумовлюють один одного.

Для того, щоб розкрити таке ключове поняття як "соціально-комунікативна культура", необхідно звернутися до наукових досліджень розуміння сутності комунікативного аспекту як здатності особистості соціального працівника до спілкування.

Ряд дослідників [3, 4, 10, 11] визначають соціально-комунікативну культуру як рівень сформованості міжособистісного досвіду особистості, тобто взаємодії з оточуючими для того, щоб у межах своїх здібностей і соціального статусу успішно функціонувати у відповідному суспільстві. Вчений Ю. Ємельянов у своїх роботах дослідив залежність комунікативної культури від індивідуальних здібностей особистості та її соціальної мобільності. Він зазначає, що на комунікативну культуру впливають зміни, які відбуваються у суспільстві [4, с. 65].

Нам здається особливо важливим той факт, що при дотриманні етики спілкування акцент робиться на організації мовних засобів, що дозволяють забезпечити найбільший ефект у досягненні поставлених завдань спілкування. В. Грехнев визначає "соціально-комунікативну культуру" як соціально значущий показник здібностей та умінь взаємодіяти з іншими людьми, сприймати, розуміти, засвоювати, передавати зміст думок, почуттів, прагнень у процесі розв'язання конкретних завдань [3, с. 55].

Звернення до аналізу теоретичних досліджень соціально-комунікативної культури майбутніх фахівців доводить необхідність цілісного уявлення про механізми, закономірності та принципи формування означеної якості майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки.

На основі проведеного аналізу та узагальнення концептуальних засад ми визначаємо *соціально-комунікативну культуру соціального працівника як комплекс морально-етичних та духовних цінностей особистості, її комунікативних знань, мовленнєвих умінь і мовно-емпатичних якостей, якими вона керується у професійній діяльності.*

Специфіка професійної діяльності соціальних працівників проявляється у вирішенні проблем, які постають і стосуються конкретної людини, яка прямо чи опосередковано має відношення до всіх форм та видів суспільних відносин та діяльності людей. Це вимагає високого рівня сформованості у соціальних працівників соціально-комунікативної культури, від рівня якої залежить успішність виконання більшості професійних функцій.

Соціально-комунікативна культура соціальних працівників має фундаментальне значення у їх професійній діяльності. І в цьому контексті процес формування та розвитку професійної компетентності майбутніх соціальних працівників потребує реалізації таких завдань як: оволодіння теорією професійного спілкування, пізнання його структури, функцій, стилів, моральних принципів, формування соціально-комунікативних умінь і навичок, розвитку гуманістичного мислення, тощо [11, с. 12]. Фундаментом соціально-комунікативної культури соціального працівника є склад його особистісних якостей та зміст його базової професійної освіти, що закладає основи як загальної, так і професійної культури, і містить підготовку: широку теоретичну, методологічну, гуманітарну, фундаментальну, світоглядну, практичну за профільними дисциплінами, творчу за фахом, у науково-дослідній роботі. На думку А. Капської, соціально-комунікативна культура соціального працівника включає в себе і певні особистісні якості, норми ставлення до різних складових професійної діяльності. На її переконавання, у професійній діяльності соціального працівника спостерігається диференціація прояву комунікативних якостей за ознакою їх переконливості, аргументованості, достовірності та емпатії [6, с. 38]. Позитивне сприйняття клієнтами рекомендацій від соціального працівника можливе за умов ефективної їх комунікативної взаємодії. Відтак, соціально-комунікативна культу-

ра соціального працівника є першим і важливим інструментом їх професійної діяльності.

Відомо, що на формування професійної компетентності майбутнього соціального працівника впливають індивідуально-психологічні і соціально-психологічні чинники, зумовлені його здібностями, індивідуально-психологічними характеристиками (темпераментом, характером), потребами, інтересами, мотивацією, умовами соціального середовища, досвідом тощо. Для підвищення ефективності професійної діяльності соціальний працівник має досконало володіти соціально-комунікативними інструментами, навичками поведінки міжособистісної взаємодії (застосовувати ту чи іншу модель поведінки у різних ситуаціях). Міжособистісна взаємодія соціального працівника визначається як ключове поняття його професійної діяльності тому, що саме через посередництво комунікативної взаємодії він одержує можливість здійснювати ефективні впливи на клієнта з метою його адаптації та соціалізації.

Враховуючи вищенаведене зазначаємо те, що соціально-комунікативна культура соціального працівника виступає як засіб вирішення професійних завдань, як спосіб організації визначеної системи взаємовідносин з клієнтом і як система соціально-психологічного забезпечення їх професійної діяльності. Зауважимо і те, що соціально-комунікативна культура соціального працівника підпорядковується загальним закономірностям спілкування та особливо тісно взаємопов'язана з педагогічним спілкуванням, однак вона має свої специфічні характеристики, структуру, що відповідають загальній логіці професійного спілкування. Професійна діяльність соціальних працівників у будь-якій сфері (наприклад, соціально-правовий захист населення, соціальна діагностика взаємовідносин, профілактика девіантної поведінки, соціальна допомога, соціальна реабілітація, тощо) обов'язково має соціально-комунікативний характер [5, с. 255].

Відомо, що соціальна робота належить до соціономічного типу професій, тобто до виду професійної діяльності, у якому фундаментальне значення має культура спілкування. Складний багатоплановий процес сприйняття клієнта як об'єкта своєї професійної діяльності, встановлення контакту і взаємодії з ним, визначення його соціально-психологічних потреб, надання соціальної допомоги та послуг вимагає високого рівня соціально-комунікативної культури соціального працівника. Соціально-комунікативна культура соціального працівника є основною умовою реалізації завдань таких професійних функцій як: консультативної, діагностичної, корекційної, превентивної, дозвілєвої, тощо. Культура спілкування соціального працівника є потужним резервом підвищення його професійної культури.

Від рівня соціально-комунікативної культури соціального працівника залежить конкретне вирішення того виду діяльності, елементом якого є спілкування. Професійне спілкування може бути і самостійним видом професійної діяльності соціального працівника, наприклад, налагодження контакту та розуміння між фахівцем і клієнтом, у якого є проблеми у комунікативній сфері з людьми, формування позитивного ставлення клієнта до інших людей, тощо. Основним показником ефективності такої комунікації є задоволеність клієнта стосунками між ним і соціальним працівником, а також результатом вирішення його проблеми.

У науковій роботі Д. Годлевської виокремлено соціально-комунікативний компонент професійної компетентності майбутніх соціальних працівників як базовий, що включає комплекс комунікативних умінь та навичок: визначати цілі та завдання професійного спілкування; володіти голосовими модуляціями; концентрувати увагу; володіти технікою мовлення та соціальної перцепції; логічно будувати діалог, публічні виступи з врахуванням особливостей складу слухачів та їх потреб; викликати позитивну емоційну реакцію від клієнта; аналізува-

ти, керувати конфліктними та кризовими ситуаціями, тощо. Науковець переконана, що успішність професійної діяльності соціального працівника у більшості випадків залежить від змісту і рівня його комунікативних умінь, оскільки вони слугують підґрунтям успішної реалізації технологій соціальної роботи у їх практичній діяльності [2, с. 47].

Дослідниця О. Канюк, відповідно до функцій спілкування, систематизує наступні комунікативні уміння майбутнього фахівця: інформативно-комунікативні (чітко формулювати питання, висловлювати свої думки та позиції, аналізувати, аргументувати, узагальнювати інформацію); інтерактивні (встановлювати контакти зі співрозмовниками, професійно починати діалог, підтримувати, активізувати та закінчувати промову або діалог, залежно від ситуації оптимально обирати стратегію взаємодії, оцінювати комунікативну ситуацію та передбачати подальший її розвиток); перцептивні (оцінювати емоційний стан, настрої свій та співрозмовника, управляти комунікативною поведінкою, формувати сприятливий соціально-психологічний клімат спілкування тощо) [5, с. 49].

На переконання вченої Н. Волкової комунікативні уміння фахівця концентрують те, що набуває особистість у процесі педагогічної, практичної і комунікативної діяльності. Дослідниця узагальнює і виокремлює такі групи комунікативних умінь: комунікативно-мовленнєві, невербальні, організаційно-технологічні, інформаційно-пошукові, інформаційно-інструментальні. На її думку, комунікативні уміння майбутнього фахівця є внутрішньою моделлю його майбутньої професійної комунікації, яка забезпечує ефективність професійної діяльності в цілому [1, с. 119]. Здатність майбутнього соціального педагога до розвитку комунікативних умінь зростає відповідно до засвоєння ним культурних, ідейно-моральних норм та закономірностей суспільства.

Складові соціально-комунікативної культури становлять комунікативний потенціал майбутніх соціальних працівників, який визначає успішність їх спілкування у майбутній професійній діяльності. При цьому все більшої значущості набуває завдання щодо удосконалення процесу формування соціально-комунікативної культури майбутніх соціальних працівників, що є передумовою їх продуктивної професійної діяльності.

Одним із механізмів формування особистісних якостей у студентському віці є засвоєння соціальних ролей. Поняття соціальної ролі детально розглядається соціальною психологією і часто пов'язується із поняттям соціальної позиції або соціального статусу як об'єктивного місця у соціальній структурі. Досліджуючи комунікативну компетентність особистості у співвідношенні із особливостями виконуваних нею соціальних ролей, Ю. Ємельянов зазначає, що людина зосереджує увагу не на всій загальній культурі суспільства, а тільки на корисній їй у професійній і повсякденній діяльності [4, с. 85].

На основі проведеного аналізу та узагальнення наукової літератури зміст і структуру "соціально-комунікативної культури майбутніх соціальних працівників" ми визначаємо як сукупність умінь: встановлювати контакт, будувати та вести діалог, керуючись принципами професійної етики, взаємоповаги і взаєморозуміння з клієнтами; використовувати оптимальні моделі поведінки у спілкуванні, толерантного ставлення; переконувати, змінювати хибний світогляд клієнта, який шкодить йому та іншим людям; вести освітню діяльність; налагоджувати стосунки в колективах, доводити свою професійну точку зору та взаємодіяти з партнерами у соціальній роботі тощо.

Таким чином, особливості *соціально-комунікативної культури* особистості майбутніх соціальних працівників визначаються специфікою культурної і професійної спрямованості освітнього середовища, особистісними якостями та рівнем їх професійної підготовки. Сутність змісту *соціально-комунікативної культури* майбутнього

соціального працівника проявляється в особливостях його професійної діяльності, спрямованості на етику та гуманізацію професійних відносин, реалізацію сформованих моральних переконань, ідеалів та культурних цінностей. Відтак, професійна підготовка соціальних працівників до соціальної роботи є найвідповідальнішою складовою, оскільки майбутніх фахівців необхідно навчити встановлювати мовний контакт з клієнтами, професійно сприймати, розуміти та використовувати інформацію, з'ясувати істинні проблеми клієнтів, здійснювати на них ефективний вплив.

Список використаних джерел

1. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: теорія, технологія, практика / Н. П. Волкова ; Дніпропетр. нац. ун-т. – Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2005. – 304 с.
2. Годлевська Д. М. Наукові підходи до розуміння змісту поняття "комунікативна компетентність соціального працівника" // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. Науково-методичний журнал. – К.: Держсоцслужба, 2005. – №4 (12) жовтень-грудень. – С. 43-50.
3. Грехнев В. С. Культура педагогічного об'єднання. – М.: Просвещение, 1990. – 144 с.
4. Емельянов Ю. Н. Активное социально-психологическое обучение. – Ленинград: Издво ЛГУ, 1985. – 168 с.
5. Канюк О. Професійні вимоги до майбутніх соціальних працівників / О. Канюк // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2015. – Вип. 11. – С. 253-259.
6. Капська А. Й., Волинська Л. В., Карпенко О. Г., Филипчук В. С. Комунікативна професійна компетентність як умова взаємодії соціального працівника з клієнтом / За ред. А. Й. Капської. – К.: ДЦСМ, 2003. – 87 с.
7. Мусатов С. О. Гуманістичний потенціал педагогічної комунікації. Книга для вчителя : наук.-метод. посіб. / за ред. С. О. Мусатова. – К.: Пед. думка, 2008. – 96 с.
8. Петровська Л. Є. Проблеми міжкультурної і міжмовної відповідності невербальних засобів спілкування (на прикладі жестів ствердження і заперечення у південних слов'ян) / Л. Є. Петровська // Мова і культура. – 2011. – Вип. 14, т. 5. – С. 134-138.
9. Савенкова Л. О. Професійне спілкування майбутніх викладачів як об'єкт психолого-педагогічного управління / Л. О. Савенкова. – К.: КНЕУ, 2005. – 212 с.
10. Тернопільська В. І. Соціально-комунікативна культура як детермінанта підвищення компетентності майбутніх фахівців / В. І. Тернопільська // Наукові записки Вінницького державного педагогі-

чного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія. – 2012. – Вип. 36. – С. 131-135.

11. Спірина Т. П. Формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Спірина Тетяна Петрівна. – Житомир, 2009. – 19 с.

Reference

1. Volkova N. P. Profesijno-pedagoghichna komunikacija: teorija, tehnologhija, praktyka / N. P. Volkova ; Dnipropetr. nac. un-t. – Dnipropetrovsk : Vyd-vo DNU, 2005. – 304 s.
2. Ghodlevs'ka D. M. Naukovi pidkhody do rozuminnja zmistu ponjattja "komunikatyvna kompetentnistj social'nogo pracivnyka" // Socialjna robota v Ukrajinі: teorija i praktyka. Naukovo-metodychnyj zhurnal. – K.: Derzhsoцsluzhba, 2005. – №4 (12) zhovtenj-ghrudenj. – S. 43-50.
3. Grehnev V. S. Kul'tura pedagogicheskogo obshhenija. M.: Prosveshhenie, 1990. 144 s.
4. Emel'janov Ju. N. Aktivnoe social'no-psihologicheskoe obuchenie. – Leningrad: Izdvo LGU, 1985. – 168 s.
5. Kanjuk O. Profesijni vymogy do majbutnikh socialnykh pracivnykiv / O. Kanjuk // Aktualni pytannja ghumanitarnykh nauk. – 2015. – Vyp. 11. – S. 253-259.
6. Kapsjka A. J., Volyns'ka L. V., Karpenko O. Gh., Fylypchuk V. S. Komunikatyvna profesijna kompetentnistj jak umova vzajemodiji social'nogo pracivnyka z klijentom / Za red. A. J. Kapskoi. – K.: DCSM, 2003. – 87 s.
7. Musatov S. O. Ghumanistychnyj potencial pedagoghichnoji komunikaciji. Knygha dlja vchytelja : nauk.-metod. posib. / za red. S. O. Musatova. – K.: Ped. dumka, 2008. – 96 s.
8. Petrovsjka L. Je. Problemy mizhkul'turnoji i mizhmovnoji vidpovidnosti neverbalnykh zasobiv spilkuvannja (na prykladi zhestiv stverdzhenija i zaperechennja u pivdennykh slov'jan) / L. Je. Petrovsjka // Mova i kul'tura. – 2011. – Vyp. 14, t. 5. – S. 134-138.
9. Savenkova L. O. Profesijne spilkuvannja majbutnikh vykladachiv jak ob'jekt psykhologho-pedagoghichnogho upravlinnja / L. O. Savenkova. – K.: KNEU, 2005. – 212 s.
10. Ternopil'sjka V. I. Socialjno-komunikatyvna kul'tura jak determinanta pidvyshennja kompetentnosti majbutnikh fakhivciv / V. I. Ternopil'sjka // Naukovi zapysky Vinnyckogho derzhavnogho pedagoghichnogho universytetu imeni Mykhajla Kocjubynskogho. Serija : Pedagoghika i psykhologhija. – 2012. – Vyp. 36. – S. 131-135.
11. Spirina T. P. Formuvannja profesijnoji kul'tury majbutnikh socialnykh pedagoghiv u navchaljno-vykhovnomu procesi vyshhogho navchalnogho zakladu : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : spec. 13.00.04 / Spirina Tetjana Petrivna. – Zhytomyr, 2009. – 19 s.

Надійшла до редколегії 12.11.18
Рецензовано 20.11.18

Ya. Spivak, PhD of Pedagogy, Associate Professor
Higher education institution "Donbass State Pedagogical University", Sloviansk, Ukraine
ORCID iD 0000-0001-8829-2236

FUNDAMENTAL IMPORTANCE OF SHAPING SOCIAL AND COMMUNICATIVE CULTURE OF FUTURESOCIAL WORKERS

The article considers social and communicative culture as a fundamental component of the professionalism of future social workers. The main function of social and communicative culture, which is to establish emotional interaction and communication with clients, is distinguished. Attention is drawn to the fact that the formation of social and communicative culture is an important task of future social workers' training.

The theoretical and methodological basis of social and communicative culture of the personality, in particular, of future social workers, is investigated.

The approaches of scientists to understanding the essence of the concept of 'culture', 'culture of communication', 'social-communicative culture', 'social-communicative culture of a social worker' are analyzed. The relationship between the features of social work and the quality of mastering the communication skills are the basis for the professional competence of the social worker has been clarified. The essence of the content of the social-communicative culture of the future social worker is revealed through the focus on ethics and humanization of professional relations, realization of the formed moral convictions, ideals and cultural values, and the structure of the social-communicative culture of future social workers is characterized. The fundamental importance of social and communicative culture has been identified as future professionals need to be trained to establish linguistic contact with clients, perceive professionally, understand and use information, clarify real problems of clients, and influence them effectively.

Keywords: culture of communication, communicative skills, social-communicative culture, social-communicative culture of social worker.

Я. Спивак, канд. пед. наук, доц.
Государственное высшее учебное заведение
"Донбасский государственный педагогический университет", Славянск, Украина
ORCID iD 0000-0001-8829-2236

ФУНДАМЕНТАЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНО-КОММУНИКАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ

В статье представлена социально-коммуникативная культура как фундаментальная составляющая профессионализма будущих социальных работников. Выделена основная функция социально-коммуникативной культуры заключающаяся в установлении эмоционального взаимодействия и общения с клиентами. Акцентировано внимание на том, что формирование социально-коммуникативной культуры является важной задачей подготовки будущих социальных работников.

Исследована теоретико-методологическая основа социально-коммуникативной культуры личности, в частности, будущих социальных работников.

Проанализированы подходы ученых к пониманию сущности понятия «культура», «культура общения», «социально-коммуникативная культура», «социально-коммуникативная культура социального работника». Установлена взаимосвязь между особенностями социальной работы и качеством овладения коммуникативными умениями, которые лежат в основе профессиональной компетенции социального работника. Раскрыта сущность содержания социально-коммуникативной культуры будущего социального работника через направленность на этику и гуманизацию профессиональных отношений, реализацию сформированных нравственных убеждений, идеалов и культурных ценностей. Определены фундаментальные значения социально-коммуникативной культуры поскольку будущих специалистов необходимо научить устанавливать речевой контакт с клиентами, профессионально воспринимать, понимать и использовать информацию, выяснять истинные проблемы клиентов, осуществлять на них эффективное воздействие.

Ключевые слова: культура общения, коммуникативные умения, социально-коммуникативная культура, социально-коммуникативная культура социального работника.

УДК 364.442:369.06

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/14>

N. Chernukha, Dr. of Pedagogy, professor
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine,
 ORCID iD 0000-0002-5250-2366
 Ali Shaheid Anad, Dr. Lecturer.
 Southern Technical University Nassiria Technical Institute. Iraq.
 ORCID iD 0000-0002-1436-6332

PRIORITY VECTORS OF PROFESSIONAL TRAINING OF MODERN SPECIALISTS IN FINE ART

The priority vectors of professional training of contemporary specialists of fine arts in the educational environment of higher education institutions are considered in the article. It is noted that in the modern labor market employers are not interested in a set of theoretical knowledge, but professional competence, which is the basis for successful professional self-realization of modern specialists, including specialists in fine arts, which helps them to solve successfully the problems in social and pedagogical activity as a part of the professional field.

The essence of competence approach in professional training of specialists as an important methodology of reform and modernization changes is investigated and revealed. It is noted that the process of professional training of specialists in fine arts requires certain changes in a number of segments of educational theory and practice: in values, in the goal, in the results of the educational process, in its content, forms, methods, means of education in interaction with the external environment. Attention is paid to the fact that the professional training of the specialist of fine arts will be productive, if it will be formed as a coherent system and all components of which will be maximally integrated into a single whole and focused on the implementation of basic professionally significant goals, practical activities of modern specialists in social and practical education.

The importance of successful social space of an educational institution in the process of qualitative training of specialists of fine arts is substantiated, the signs of modern social space are determined: intellectual work of students, coordinated interaction, creative cooperation, correctness of interpersonal relations, mutual respect, psychological comfort, freedom of participation.

Keywords: competence, educational space, modern specialist, integrity, professional training.

Introduction. In the fast-paced rhythm of the 21st century, the modern vectors of the educational space remain indisputable: democratization, humanization and humanitarization, integration into the international educational space, which significantly changes the philosophy of modern education, in particular, higher education, and accordingly, new requirements for the professional level of the graduate are put forward.

In the modern labor market, employers are interested not in a set of theoretical knowledge, but competence in such fields of activity as: intellectual, legal, communicative, information, public, which help the specialist to solve problems arising in the course of professional activity independently and successfully.

The quality of vocational education today is extremely relevant and important for all sectors of human life.

In the context of the above-mentioned topical sense, the process of competence-based approach to education is becoming a key methodology for its modernization. This process requires certain changes in all branches of educational practice: in values, goals and results of education, in its content, forms, methods, methods of teaching, in technologies, in interaction with the external environment.

The purpose of the article is to investigate the priority vectors of professional training of modern professionals in fine arts and to highlight the role of the competence approach in the educational environment of higher education institutions.

Analysis of research and publications.

Recently, a number of scientific researches were carried out in Ukraine on the problems of professionals' training and the skills approach in the educational space: B. Barkasi, N. Bibik S. Burdynska, L. Voloshko, I. Drach, O. Kotenko, G. Melnychenko, O. Piekhota, I. Halymon, L. Horuzha, S. Sysoieva, N. Chernukha.

In the current context, the need to change the educational process in modern institutions of higher education in the direction of free transition from classical training to professional expression in real working conditions, to successful professional and life self-realization of each personality remains important. It's the most important for professionals in art and fine arts and plays an important role in socialization of every individual.

The public need for a comprehensively developed, competent personality determines the goals, tasks, organizational and content structure of all units of modern education, especially vocational training.

Therefore, modern specialists who are the objects of a holistic educational process in higher education institutions should be aware that becoming a spiritually mature, competent, competitive person means having a social and moral position, being responsible for this position and affirming it with their actions, behaviour, and being aware of the personal involvement in local, national and world society [1].

It's important that the all-encompassing transformation of the education sector in the modern world is aimed, first and foremost, at transforming education into a system capable of self-regulation, in line with the challenges of modern society, constantly changing. Modern education is rapidly evolving into an innovative environment that produces modern professionals able to acquire skills for life, successfully apply them in practical activities, conscious, socially active citizens, competitive in the domestic, European and world labor markets [2].

Education should be a guarantee of high social standards of social life. The implementation of these tasks for education can be carried out in different ways, through the variety of educational institutions, forms, methods of the educational process, the introduction of effective management. The unifying phenomenon of the above is the integrity of the educational process [3].

The effectiveness of the educational process is ensured provided that it is implemented in the context of a holistic space. An education oriented to the formation of a specialist not just a knower but a competent, education oriented to the formation of the learner's personality, to provide the conditions for forming his own trajectory of professional formation is a modern education. The most important factor in the realization of education at such a level is the presence of a holistic educational space, implemented at the target, meaningful, procedural levels. In the presence of such space, it is advisable for students to use all the methods of fine art that exist in the educational space, which is an important segment of both the process of training and the socialization of every individual [4].

The space of an educational institution should be holistic, humanitarian. The main subjects of its formation are teachers

and students, working as a 'team', systemic education, united by one goal, common common standards of educational activity. The efficiency of the formation of such a space depends directly on the level of formation of the educational space in the institutions. It is at the level of the educational institution that the transformation of the general state standards into a specific institution occurs. The institutions of governance provide optimization of this process, taking into account the features of a particular educational institution [5].

Educational institutions become real co-authors of the whole space, and not simply 'implementers' of the set standards or the proposed concept of educational activity. It is at the level of the region that the scientific potential is combined and its direction is directed towards the solution of specific practically significant tasks. System in the system (space in space), starting from the micro space at the level of work of the teacher, faculty, high school, region – to the state, European or world space [4].

Conflict-free integration into the European educational space presupposes the preservation of national, regional identity, the provision of a scientifically sound, logically engineered transition to the set standards, with the maximum orientation to the features and the real level of education, in a particular country, society. Professionals in art specialties, especially fine arts are called to play a decisive role here [6].

It is worth noting that integration into the European educational space should provide for the need for qualitative educational reform in the state. Today, the process of transition to a new formula of educational activity is difficult and often problematic.

Productive pedagogical activity is creative in its essence, it is necessarily formed on the basis of 'I-concept' and any innovations will have a positive effect if they are 'adapted' to the existing experience of professional activity. Consequently, innovations dictated by the 'top' often conflict with the teacher's actual experience, or suppress the personal component of his or her activity, or are defined as incapacitated and virtually ignored. There is a way to remove this level of conflict: to put the teacher in the position of a real subject of reforming his own concept, technology of professional activity in the context of new educational standards. And such work can be attributed to the rank of full-fledged scientific activity, the subject of which is its own activity in the complex of all its components: goals, principles, content, technologies, diagnostics, efficiency analysis, skill. On the basis of common logic, each teacher should form its own transition program, as well as its own program to increase the level of competence (according to the starting level and personal potential), to ensure competitiveness in the educational services market. Thus, irrespective of the profession, every teacher acquires real competence and joins the scientific search in the field of educational activity [7].

The transition to a qualitatively new and integral holistic educational process involves a number of priority functions: the corresponding vertical of scientific activity is built up: from basic academic institutes developing fundamental problems in scientific institutions and educational centres accumulating high potential of the respective region – to centers of scientific activity, concentrated in educational institutions levels .; the teacher feels the subject of education reformation, since it is realistically integrated through the centers at the level of educational institutions in the process of comprehending new educational standards and designing technology for their implementation in the practice of professional activity; the process of interaction between the various branches and levels of scientific activity is intensifying, as they all come together around a common program of transition to the standards of innovative education, there are many problems regarding the roughness, lack of relevant information and, in general, issues arising in practical activities and requiring appropriate interpretations, accordingly, additional research; all without exception

teachers, teachers, students become researchers, become involved in scientific activity. This problem is especially relevant because it is a research work that has the highest potential for professional growth of modern professionals, especially in the field of fine arts [6].

This intensifies the process of scientific, and therefore professional interaction of teachers, is determined directly by the needs of the activity, and professional communication is a powerful factor in the formation of a holistic educational space in the educational institution, ensuring a coordinated interaction of all teachers as subjects of the system, ensuring the purposeful development of their standards quality education.

So, the foundations of forming a complete educational space are set at all levels. The system-forming element is scientific activity (as the basic mechanism of optimization of educational activity), which not only has the above-mentioned potential of integration of all components of space, but also theoretically substantiates the process of ascension to new education, attracting all subjects of educational activity to scientific search, forming scientifically proven programs. modernization of professional activity both at the level of the educational institution and every teacher in particular.

One of the most significant drawbacks of the low efficiency of the traditional education system is the disintegration of its elements. The process of disintegration can be traced both horizontally, reflecting the basic principles of formation of meaningful modules of training courses, and fixes vertically the connection of elements of the system of professional training of specialists, in particular, educational disciplines and their orientation to the logic of professional formation of the future specialist in higher education.

Professional training of a specialist will be productive only on condition that it will be formed as a real system, all components of which will be maximally integrated into a single whole and oriented towards the realization of basic professionally significant goals. Each subject must form its substantive and procedural basis, taking into account the professional specialization of vocational training.

Integration can be carried out on a substantive as well as procedural-activity field and at its core should be a high educational goal - to form a student's personality, capable of self-realization in the process of professional development.

A significant indicator (from which it is known) of successful space of educational institution is psychological atmosphere. Its features are: intense, intense intellectual work of students; concerted interaction, creative collaboration; correctness in interpersonal relations, pedagogical tact, mutual respect; a sense of psychological comfort, freedom, security of each participant in the educational process [8].

The personal orientation of the educational process in your higher education institution implies an individual trajectory of each student's movement on the way to achieving the intermediate and final goals of vocational training. This can be possible only on condition that the student is able to formulate his strategy of educational activity, accumulate in himself the processes of purpose, self-discovery and self-determination, the choice of methods, forms, as well as the mode of work, optimal for him, oriented to his personal potential. Of course, this is a large-scale reformation, which involves the transition to a new educational formula, in which the student from the position of a performer working on a single, common for all educational program, moves to the position of an active subject, creator of an individual program with a dominant element of professional self-development [7].

The greatest value of the above-mentioned is seen in the way that the individual style of future activity is formed and acts as an absolute sign of professionalism of any direction; mechanisms of self-regulation of educational activity are formed, which are able to ensure continuity of the

further process of professional formation, self-development in all significant aspects.

It is important to identify the integrating blocks that most closely reflect the essence of the profession and can create a truly operational system, that is, occupy the status of a system-forming entity; as well as key competencies as a basis for ensuring that the professional education system of the specialist is adequately targeted.

Undoubtedly, the orientation to competence changes fundamentally the essence of the vocational education system, designing a fundamentally different end result.

Conclusion. Thus, the competence approach and integrity in the modern educational space, the integrity of the educational process in educational institutions are priority components of the quality of modern education, important vectors for the success of modern specialists in all areas, in particular, in the field of art.

Research prospects. Further investigation of innovative mechanisms of professional training of modern specialists, blocks of integration in the educational space, research of effective international experience is expedient.

References

1. Franchuk T.Y. The whole educational space: pedagogical foundations of its formation: monograph / T.Y. Franchuk; Kamianets-Podilskiy national university named after I. Ohienko. - Kamianets-Podilskiy, 2009. - 244 p.
2. Guk O.F. Value orientations of education in the context of European integration / O.F. Guk // Scientific Bulletin of Chernivtsi University. Issue 433. Series "Pedagogy and Psychology", 2009. - P. 92 - 103.
3. The philosophical and methodological principles of improving the quality of higher education in Ukraine: the European dimension / ed. col.: V. Andrushchenko (director), M. Boychenko, L. Gorbunova, I. Nadolny and others. - K.: Pedagogical Thought, 2012. - 220 p.
4. Zhuravskiy V. S. Higher education as a factor of state formation and culture in Ukraine / V.S. Zhuravskiy // Institute of State and Law named after V.M. Korytskyi of NAS of Ukraine, Institute of Higher Education of APS of Ukraine. - K.: View. In Yure House, 2003. - 416 p.

5. Guk O.F. Processes of globalization and prospects of formation of the world system of university education / O.F. Guk // Actual problems of sociology, psychology, pedagogy. Collection of scientific works. Issue 12. - K.: Phoenix. 2011. - P. 116 - 121.

6. Guk O.F., Chernukha N.M. Priority vectors of modern education / O.F. Guk, N.M. Chernukha // Topical issues of social pedagogy: Collective monograph. - CARICOM, Barbados, 2017. - P. 30-55. Monograph ISBN 978-0-9955865-1-2

7. Educational technologies: Teaching method. manual / O.M. Piekhota, A.Z. Kiktenko, O.M. Lubarska and others; Ed. O.M. Piekhota. - K.: A.S.K., 2001 - 256 p.

8. Bekh I.D. Personally oriented education. Scientific and methodological manual. I. D. Beh. - K.: IZMN, 1998. - 204 p.

Список використаних джерел:

1. Франчук Т. Й. Цілісний освітній простір: педагогічні основи його формування: монографія / Т. Й. Франчук; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка. - Кам'янець-Поділ, 2009. - 244 с.
2. Гук О.Ф. Ціннісні орієнтації освіти в контексті євроінтеграції / О.Ф. Гук // Науковий вісник Чернівецького університету. Випуск 433. Серія "Педагогіка та психологія", 2009. - С. 92 - 103.
3. Філософсько-методологічні засади підвищення якості вищої освіти України: європейський вимір / авт. кол.: В. Андрущенко (керівник), М. Бойченко, Л. Горбунова, І. Надольний та ін. - К.: Педагогічна думка, 2012. - 220 с.
4. Журавський В. С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні / В. С. Журавський // Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Ін-т вищої освіти АПН України. - К.: Вид. дім "Ін Юре", 2003. - 416 с.
5. Гук О.Ф. Процеси глобалізації і перспективи формування світової системи університетської освіти / О.Ф. Гук // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. Збірник наукових праць. Вип. 12. - К.: Фенікс. 2011. - С. 116 - 121.
6. Гук О.Ф., Чернуха Н.М. Пріоритетні вектори сучасної освіти / О.Ф. Гук, Н.М. Чернуха // Topical issues of social pedagogy: Collective monograph. - CARICOM, Barbados, 2017. - С. 30-55. Монографія ISBN 978-0-9955865-1-2
7. Освітні технології: Навч. метод. посібник / О.М. Пехота, А.З. Кік-тенко, О.М. Лубарська та ін.; За заг. Ред. О.М. Пехоти. - К.: А.С.К., 2001. - 256 с.
8. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання. Науково-методичний посібник / І. Д. Бех. - К.: ІЗМН, 1998. - 204 с.

Received November 29, 2018

Reviewed December 05, 2018

Н. Чернуха, д-р пед. наук проф.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ORCID iD 0000-0002-5250-2366

Алі Шахейд Анад, доктор викладач

Південний технічний університет, Насірійський технічний інститут, Ірак

ORCID iD 0000-0002-1436-6332

ПРІОРИТЕТНІ ВЕКТОРИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ ОБРАЗОВОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

В статті розглядаються пріоритетні вектори професійної підготовки сучасних фахівців образотворчого мистецтва у освітньому середовищі закладів вищої освіти. Зазначено, що на сучасному ринку праці роботодавці цікавлять не набір теоретичних знань, а професійна компетентність, яка є підґрунтям успішної професійної самореалізації сучасних фахівців, зокрема і фахівців образотворчого мистецтва, що допомагає їм успішно вирішувати завдання у соціально-педагогічній діяльності, що є невід'ємною складовою професійного поля.

Досліджено та розкрито сутність компетентнісного підходу в професійній підготовці фахівців як важливої методології реформацийних та модерзаційних змін. Зазначено, що процес професійної підготовки фахівців образотворчого мистецтва потребує певних змін у ряді сегментів освітньої теорії і практики: в цінностях в меті, в результатах освітнього процесу, в його змісті, формах, методах, засобах освіти у взаємодії із зовнішнім середовищем. Акцентовано увагу на тому що професійна підготовка фахівця образотворчого мистецтва буде продуктивною за умови що вона буде сформована як цілісна система, всі компоненти якої будуть максимально інтегровані в єдине ціле і орієнтовані на реалізацію базових професійно значущих цілей, практичної діяльності сучасних фахівців у соціально-педагогічній практиці.

Обґрунтовано важливість успішного соціального простору освітнього закладу у процесі якісної підготовки фахівців образотворчого мистецтва, визначено ознаки сучасного соціального простору: інтелектуальна робота студентів, узгоджена взаємодія, творча співпраця, коректність міжособистісних відносин, взаємоповага, психологічний комфорт, свобода, безпека кожного учасника освітнього процесу.

Ключові слова: компетентність, освітній простір, сучасний фахівець, цілісність, професійна підготовка.

Н. Чернуха, д-р пед. наук, проф.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ORCID iD 0000-0002-5250-2366

Алі Шахейд Анад, доктор лектор

Южный технический университет, Насирийский технический институт, Ирак

ORCID iD 0000-0002-1436-6332

ПРІОРИТЕТНІ ВЕКТОРИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНИХ СПЕЦІАЛІСТІВ ІЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

В статті розглядаються пріоритетні вектори професійної підготовки сучасних фахівців образотворчого мистецтва у освітньому середовищі закладів вищої освіти. Зазначено, що на сучасному ринку праці роботодавці цікавлять не набір теоретичних знань, а професійна компетентність, яка є підґрунтям успішної професійної самореалізації сучасних фахівців, зокрема і фахівців образотворчого мистецтва, що допомагає їм успішно вирішувати завдання у соціально-педагогічній діяльності, що є невід'ємною складовою професійного поля.

Ключевые слова: компетентность, образовательное пространство, современный специалист, целостность, професійна підготовка.

**ANNEX 1. EXTENDED ABSTRACT IN ENGLISH AND REFERENCES (IN LATIN)
ДОДАТОК 1. АНОТАЦІЯ ТА ЛІТЕРАТУРА (ЛАТИНІЗАЦІЯ)
ПРИЛОЖЕНИЕ 1. АННОТАЦИЯ И ЛИТЕРАТУРА (ЛАТИНИЗАЦИЯ)**

O. Baidarova, PhD in Psychology, Assistant Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
ORCID iD 0000-0002-2332-1769

D. Lavrentieva, Master of Social Work
International Leadership and Development Center, Kyiv, Ukraine
ORCID iD 0000-0002-5579-1706

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/1>

**USE OF INTERNET TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIAL SERVICES
FOR CHILDREN WITH DISABILITIES AND THEIR FAMILIES IN THE COMMUNITY**

Considering the processes of deinstitutionalisation and the development of social services in the community accessible for children and families, the use of Internet technologies in social work is extremely relevant. The purpose of this publication is to describe the results of research on the use of Internet technologies as a tool for the development of social services for children with disabilities and their families. In the course of the study, which was carried out between October 2016 and June 2018, we used such research methods as: theoretical research methods, document analysis, as well as individual and focused group interviews.

The first objective of the research was to explore the varieties and features of services for children with disabilities in the community as an alternative to institutional care and analyze the process of services development. The formed list of services for children with disabilities and their families, which are possible in Ukraine according to the current legislation, the following groups of services were defined: (a) correction and development services; (b) educational services; (c) care services; (d) support services for families with children with disabilities. We revealed that the development of the service includes a number of practical tasks that cover the following stages: (1) determining the community's need in the service, (2) planning the implementation of the service, (3) selecting and training the specialists who will implement the service, (4) building communications with clients and developing an affiliate network, (5) monitoring the results of service implementation.

The second stage of the study was conducting a theoretical analysis of the specifics of various types of Internet technologies and their use for work on development of services in community. Based on this we have developed a model for the development of social services for children with disabilities and their families in the community using Internet technologies for the activities of both social work managers and specialists who directly provide services to clients

During the empirical part of the study, we analysed experience and perspectives of application of Internet technologies by heads and managers of social organizations, as well as specialists working with children with disabilities in the provision of services. The results of the study are the first step in verifying the proposed theoretical model; they confirm that the topic of using Internet technologies is extremely relevant for the development and provision of services in Ukraine and in Europe. Domestic and foreign experts who took part in the study named the following potential Internet technologies in providing services: organization of day-care for palliative children; long-distance social support for families and children; transfer of certain elements of correctional lessons to the Internet platforms; organization of online peer support groups for parents of children; Internet technologies of virtual and augmented (mixing reality and artificial effects) reality for the correction and therapy of people with mental disorders.

Comparing the responses of domestic and foreign specialists working with children with disabilities and their families, it is possible to conclude that foreign colleagues more actively use Internet technologies to perform professional tasks, both for working with clients, and for organizing and providing services, while Ukrainian specialists are limited to their use mainly for informational purposes. The study determines the peculiarities of using Internet technologies, which need to be considered, integrating such technologies into the process of providing services to children with disabilities and their families in Ukraine.

Keywords: social work, social services, Internet technologies, children with disabilities, community.

References

1. Natsionalna stratehiia reformuvannia systemy instytutsiinoho dohliadu ta vykhovannia ditei na 2017-2026 roky ta plan zakhodiv z realizatsiijii I etapu: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 9 serpnia 2017 r. № 526-r [National Strategy for the Reform of the Institutional Care for Children for 2017-2026 and Plan for Implementation of its Stage I] / Uriadovyi portal [Government Portal]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250190226> (accessed 26 November 2018). (in Ukrainian)
2. Statystychnyi zbirnyk "Zakhyst ditei, yaki potrebuiut osoblyvoi uvahy suspilstva" [Statistical digest "Protecting Children Who Need a Special Attention of Society"] (Anon., 2017). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_zdpus_2017.pdf (accessed 20 June 2017). (in Ukrainian)
3. Illuziia zakhystu: Analitychnyi zvit za rezultatamy kompleksnoho doslidzhennia systemy zakhystu ditei v Ukraini [Illusion of Protection: An Analytical Report on the Results of a Comprehensive Study of the Child Protection System in Ukraine] (Anon., 2016). Nadiia i zhytlo dlia ditei [Hope and Homes for Children]. Retrieved from http://openingdoors.org.ua/ua/proofs/ilyuziya_zahistu.html (accessed 20 June 2017). (in Ukrainian)
4. Browne, K. (2009). The Risk of Harm to Yang Children in Institutional Care. *Better Care Network, Save the Children*, 9–17. Retrieved from https://www.crin.org/en/docs/The_Risk_of_Harm.pdf (accessed 21 June 2018). (in English)
5. Baidarova, O. & Udovenko, Ju. (2018). Mentor's competence model used to build a relationship with a child living in a residential care institution. *Development trends in pedagogical and psychological sciences: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine: monograph*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 44–67. (in English)
6. Rycus, Judith S. & Hughes, Ronald, C. (2009). *Sotsialno-psikhologicheskaja pomoshch semiam i detiam grupp riska : prakticheskoe posobie : v 4 t. T.3. Razvitie i blagopoluchie detei [Field Guide to Child Welfare]*. Moskva: Eksmo.
7. *Demystifying the 5 Phases of Project Management*. Project Management Institute. Retrieved from <https://www.smartsheet.com/blog/demystifying-5-phases-project-management> (accessed 15 March 2018). (in English)
8. Perron, Brian E., Taylor, Harry O., Joseph, Glass E., & Margerum-Leys J. (2010). Information and Communication Technologies in Social Work. [online] *Advances in Social Work*, Vol. 11(2), 67–81. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3117433/> (accessed 15 March 2018). (in English)
9. Bachyty spochatku liudynu : posibnyk dlia fakhivtsiv, yaki pratsiuut u sferi posluh dlia osib z invalidnistiu [Seeing the Person: a Manual for Professionals Working in the Services Sector for Persons with Disabilities] (Anon., 2017). Instytut suspilno-ekonomichnykh doslidzhen (ISED) [Institute for Social and Economic Research]. (in Ukrainian)

10. Novgorodskiy, R. G. (2016). Internet-komunikatsii u roboti sotsialnoho pratsivnyka [Internet communication in the work of the social worker]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im.T.H.Shevchenka [Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University named after Taras Shevchenko]*, Vol. 133, 160–163. (in Ukrainian)
11. Mishna, F., Levine, D., Bogo, M., & Van Wert, M. (2013). Cyber Counselling: An Innovative Field Education Pilot Project. *Social Work Education, Vol. 32(4)*, 484–492.
12. Semyhina, T. (2016). Onlain tekhnolohii u praktychnii sotsialnii roboti [On-line technology in social work practice] [online]. *Desiata mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia "INTERNET-OSVITA-NAUKA-2016"*, 119–121. DOI: 10.6084/m9.figshare.4233209.v1.
13. Reamer, G. Frederic. (2013). Social Work in a Digital Age: Ethical and Risk Management Challenges. *Social Work, Vol. 58, Iss. 2*, 163–172. DOI: <https://doi.org/10.1093/sw/swt003>. (in English)
14. Boddy, J., & Dominelli, L. (2017). Social Media and Social Work: The Challenges of a New Ethical Space. *Australian Social Work, Vol. 70, Iss. 2: Special Issue: eProfessionalism and the Ethical Use of Technology in Social Work*. 172–184. DOI: 10.1080/0312407X.2016.1224907.
15. Skoromna, O. P. (2013). Vykorystannia media tekhnolohii u roboti studentskoi sotsialnoi sluzhby [The Use of Media Technologies in the Work of Student Social Service]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky [Bulletin of the Taras Shevchenko Luhansk National University]*. Vol. 13(4), 61–68.
16. Baidarova, O., & Lavrentieva, D. (2017). Sotsialni media u sotsialnii roboti z moloddu zi slukhovymy porushenniamy [Social media in social work practice with hearing impaired youth]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Sotsialna robota [Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Social work]*. Vol. 1(1). 39–44.
17. Zack, D. (2013). *Networking dlia introvertov [Networking for Introverts]*. Moskva: Alpina Biznes Buks.
18. Hof, R. D., Browder, S., & Elstrom, P. (1997). Internet communities: Forget Surfers. A New Class of Netizen is Settling Right. *BusinessWeek*. 38–47.

A. Lyovochkina, Dr. of Sciences (Psychology), associate Professor, professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
ORCID iD 0000-0002-8454-2354
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/2>

VOLUNTEERING AS A MEANS OF SHAPING THE SOCIAL ACTIVITY OF MIGRANTS

The article analyzes the socio-psychological problems of the re-socialization of internally displaced persons. Among the main problems of this category of residents of Ukraine is the problem of reducing social activity. The lack of social activity, in turn, complicates the processes of adaptation to a new place of residence and re-socialization. The psychological symptoms characteristic of migrants that make up "Migrant syndrome" are considered. "Migrant syndrome" consists of the following symptoms: rental units; the position of the "victim"; symptom evacuation; symptom of missed opportunities; symptom of exclusivity; a symptom of a lost future; a symptom of lost happiness, and also a symptom of learned helplessness.

Rental installations of internally displaced persons depended on the constant humanitarian assistance of the Center and citizens. The position of the "victim" was that migrants considered themselves to be a victim of circumstances and did not consider themselves to be the subject of their life. The symptom of the evacuation was that the settlers considered the new place of residence temporary and did not try to change it according to their needs. The symptom of missed opportunities was due to the fact that the settlers left their housing, work, business and did not see an opportunity to materialize in a new place. The symptom of the exclusivity of migrants manifested itself in the fact that they did not accept their life difficulties and did not want to make efforts to overcome them, but only required external support. The symptom of a lost future was that this contingent believed that all achievements were in the past, and nothing was waiting for them ahead. The symptom of lost happiness is associated with previous symptoms and is that these people are sure that they will never be able to become happy because they have suffered irreparable losses. The symptom of learned helplessness among the immigrants was developed when they endlessly faced insurmountable obstacles and they had the impression that they could do nothing.

Ways of overcoming the indicated syndrome and methods for the formation of social interest and social activity of immigrants by introducing them to volunteer activities, which, in turn, contribute to the process of re-socialization, are proposed. We have offered volunteer trainings on the basis of the Kiev Centre for Assistance to Refugees and Migrants. The training suggested the formation of ideas about the possibilities of volunteering and its role in the personal growth of a volunteer. The objectives of the trainings included: the development of social activity; development of skills in the field of volunteer management, as well as assistance in building life plans.

The trainings contributed to the reorientation of migrants from the objects of volunteer assistance to the subjects. Presents the results of the overcoming the "Migrant Syndrome", which was achieved by volunteers. As shown by our research conducted at the Center, immigrants who are actively involved in volunteer's work have largely lost the symptoms that make up the "Immigrant Syndrome". Active citizenship and social activity, which was formed in this category of persons was the key to their re-socialization and further personal growth.

Keywords: immigrants; "Migrant Syndrome"; volunteer activities; re-socialization; social interest; social activity.

References

- Adler, A. (2002). *Praktyka y teoriya yndyvudualnoi psykhologhy: Lektsyy po vvedenyiu v psykhoterapiyu dlia vrachei, psykhologov y uchytelei / A. Adler. – M.: Yzd-vo Ynstitutu Psykhoterapyi.*
- Bohucharova, O.I. (2018). Fenomen psykhologichnoi zakhyshchenosti ukrainskykh vymushenykh bizhentsiv (TPO), Viiskova psykhologhiia u vymirakh viiny i myru: problemy, dosvid, perspektyvy. *Materialy vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu*, 96.
- Lazos, H.P. *Psykhologichna dopomoha vnutrishno peremishchenym osobam (na prykladi roboty z pereselentsiamy z Krymu)*. Kyiv, Vydavnytstvo Lohos.
- Lovochkina, A.M., & Stokolos, H.M., (2017). Sotsialno-psykhologichni problemy orhanizatsii volonterskoi diialnosti, *Orhanizatsiina psykhologhiia. Ekonomichna psykhologhiia. Naukovyi zhurnal*, № 1(8), 45–52.
- Semyhina, T.V. (2015). Sotsialna pidtrymka vnutrishno peremishchenykh osib, *Ukrainskyi sotsium*, № 2(53), 65–72.
- Chuiko, O., & Holotenko, A. (2017). Sotsialna pidtrymka v strukturi osobystisnykh resursiv vnutrishno peremishchenykh osib, *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, 1(6/2), 146–150.

Ahmed Muayad Karam, PhD student

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Severodonetsk, Ukraine

ORCID ID: 0000-0001-7902-6665

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/3>

FORMATION OF AESTHETIC CULTURE OF PERSONALITY IN THE SOCIALIZATION PROCESS

The article focuses on the fact that human spirituality is crucial and includes values, value orientations, based on the general culture of man, in particular on aesthetic culture. In the process of research, the cultural direction in the education of students and their socialization were highlighted.

A retrospective analysis of the scientific literature was carried out, which made it possible to state that culture is a complex formation of values, activities, personal aspects and has no unambiguous and universal definition.

It is found that it is precisely in the dialogue between the person and the subject that due to the aesthetic attitude of the subject, the sensual existence of the object personality is included in the cultural system.

Based on the analysis of scientific publications, a schematic representation of the mechanisms of influence of aesthetic personality culture on its behavior and other types of human activity is proposed.

It is proposed to outline the aesthetic personality culture as an element of the general personality culture, which provides: analysis of input (external) attitudes, norms, values through the prism of personality outlook; a synthesis based on their own cultural views, beliefs and norms of behavior; organization according to them, ways of interaction of the subject with other people, activity in the world, creative activity and self-improvement. This is the basis for the formation of the development of aesthetic personality culture, in particular, the modern specialist in the process of his professional training, socialization.

It is suggested to consider aesthetic culture as an integral personal formation in the process of socialization of personality, characterized by the ability of the individual to perceive, evaluate and realize the beautiful in everyday life, nature, art.

Keywords: *personality, culture, aesthetic culture, values, value orientations.*

References

1. Bychkov, V.V. (2006). *Aesthetics*. Moscow: Gardariki.
2. Bakhtin, M. (1986) *Aesthetics of verbal creativity*. Moscow: Art.
3. Kovalchuk, I.A. (2016). *Education of students of pedagogical universities of worldview culture by means of art and labor activity*. Kamianets-Podilskyi.
4. Levchuk, L.T., Panchenko, V.I., Onishchenko, & O.I., Kucheriuk, D. (2010). *Aesthetics: a textbook / for the head*. Kyiv: Center for Educational Literature.
5. Gorlach, M.I. Kremen, V.G. Nikolaienko, S.M. & Trebin, M.P. et al. (2008). *Fundamentals of philosophical knowledge: philosophy, logic, ethics, aesthetics, religious studies: a textbook*. Kyiv: Center for Educational Literature
6. Rogers, K.R. (1994). *A look at psychotherapy. Becoming human*. Moscow: Progress.
7. Petrushenko, O.P. (2009). *Dictionary of Aesthetics: A Textbook*.
8. Schiller, F. (1957). *Sobr. Articles on aesthetics: Theoretical articles. Reviews, preface, critical notes*. Moscow: Goslitizdat.
9. Kant, I. (1994). *Criticism of the ability to judge*. Moscow: Art.
10. Stolovych, L.N. (1987). The nature of aesthetic categories. *Philosophical thought*, № 1, 48-55.
11. Nemensky, B.M. (1981). *Wisdom of beauty: about the problems of aesthetic education*. Moscow.
12. Comenius, J.A. () *The Visible World in Pictures*. Retrieved from <http://www.info-library.com.ua/books-text-491.html>
13. Ushinsky, K.D. (1989). *Pedagogical essays*. Moscow: Pedagogics, Native word.
14. Sukhomlynskyi, V.A. (1977). *Problems of upbringing of a comprehensively developed personality. Selected Pedagogical Works in 5 Vols*. Kyiv: Soviet School.
15. Ziaziun, I.A. & Semashko, O. M. (1995). National state comprehensive program of aesthetic education. *Native School / Contribution*. № 12, 29–52.

D. Kostenko, PhD, Assistant,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-4030-2287

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/4>

FORMING OF INTERCULTURAL COMPETENCE OF STUDENTS: REALITIES AND CHALLENGES OF THE MODERN EDUCATIONAL ENVIRONMENT

The social and economic changes taking place in our society determine the requirements for the quality of the training of students with higher professional education, putting forward new tasks for the modern methodological science. These requirements can not impose a reflection on certain issues of the theory of teaching a foreign language, when the priority is the teaching of intercultural interaction, that is, in this case, it is not just about mastering a foreign language, but above all – all types of competencies, in particular intercultural competence.

The purpose of the article is to analyze the concept of 'intercultural competence' from the point of intercultural interaction, the use of linguistic material, taking into account the national specification of the participants in the language dialogue. It seems that teaching students to communicate both orally and in writing, to reproduce, and not just understand the language already created by someone, is a difficult task, more complicated by the fact that communication is not just a verbal process. Its effectiveness depends on many factors: knowledge of language, conditions and culture of communication, rules of etiquette; knowledge of non-verbal forms of expression (facial expressions, gestures), deep background knowledge, etc. Today, there is a sufficiently elaborate classification of competencies, which is the basis of the communication process and ensures its success. Modern researchers distinguish a number of competencies that reach the ultimate goal of learning – the formation of communicative competence. As part of the communicative competence that the student must necessarily possess, we consider intercultural competence as a student's activity associated with communication in the international situations, and this communication always involves conflicts between knowledge and ignorance, even in the context of communication in one language. We believe that in the process of forming the intercultural competence of the student, the teacher should familiarize him with the national-cultural features of the behavior of foreigners, such as the use of certain facial expressions and gestures, in order to avoid possible conflicts in interethnic communication.

Thus, using theoretical empirical general scientific methods in the study of the question of the formation of intercultural competence, one can conclude that the formation of intercultural competence involves mastering the following skills: to see from representatives of other cultures not only that which distinguishes us, but also that which unites; change attitudes as a result of

understanding another culture; abandon stereotypes; use knowledge of another culture for a deeper knowledge of one's own. Intercultural competence is formed in the process of learning foreign language communication, taking into account the cultural and mental differences of language carriers and is a prerequisite for a successful dialogue of cultures. Awareness of possible problems arising in the intercultural communication of representatives of different cultures, understanding of values and generally accepted norms of behavior are very significant factors in the studying of a foreign language.

Keywords: *communicative competence, intercultural competence, intercultural communication, language, correctness, tolerance, interaction.*

References

1. Butenko, T. (2011). *Formuvannya komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnix inzheneriv u protsesi vyvchennia psykholoho-pedahohichnykh dystsyplin*. Vinnytsia.
2. Mykhailichenko, M. (2007). *Formuvannya hromadianskoi kompetentnosti maibutnix uchyteliv predmetiv humanitarnoho tsykladu*. Kyiv.
3. Forostiuk, I. V. (2013). Do pytannia formuvannia mizhkulturnoi kompetentsii studentiv nefilolohichnykh spetsialnostei, *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filolohichni nauky*, № 12(1), 116-121.
4. Selivanova, O. O. (2011). *Osnovy teorii movnoi komunikatsii*. Cherkasy: Vydavnytstvo Chabanenko Yu. A.
5. Selihei, P. O. (2012). *Movna svidomist: struktura, typolohiia, vykhovannia*. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia.
6. Ter-Minasova, S.G. (2000). *Yazyk v mezhkulturnoy kommunikatsii*. Moscow.
7. Zimnyaya, I. A. (2012). Kompetentsii i kompetentnost v kontekste kompetentnostnogo podkhoda, *Inostrannye yazyki v shkole*, № 6, 32–39.
8. Gubin, N.M. (2004). *Formirovanie mezhkulturnoy kompetentsii studentov pri obuchenii delovomu angliyskomu yazyku v elektivnom spetskurse*. Moscow.
9. Konysheva, A.V. (2014). K voprosu sootnosheniya yazyka i kultury pri obuchenii inostrannomu yazyku, *Vestn. Tomsk. gos. ped. un-ta*, № 8(149), 56–60.
10. Triandis, Garri K. (2007). *Kultura i sotsialnoe povedenie*. Moscow

Z. Krupnik, candidate of pedagogic sciences, docent
Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine
ORCID iD 0000-0002-5915-9345
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/5>

THEORETICAL ANALYSIS OF THE PROBLEM OF FORMING THE RESPONSIBLE ATTITUDE TO HEALTH IN CHILDREN AND YOUTH

The article is devoted to consideration of the actual problem of formation of a healthy way of life of children of modern youth. An overview of the basic theoretical and conceptual foundations on this issue is carried out. Special attention is paid to the retrospective analysis of the problem of creating the healthy lifestyle culture, the value-based attitude towards person's health. It is given grounds for the necessity of the complexity of the process of creation of the responsible attitude towards personal health of modern youth which is aimed at developing of the personal viewpoint of a person towards his/her own health. It has also been proven that the perspective of improving the health of young people is correlated with systemic activities of the creation of the healthy lifestyle and it is much more effective and cost-effective strategy than the constant increase of the cost for the treatment of the consequences of the unhealthy lifestyle.

Therefore, the main content of the activity of all educational institutions in creating the responsible attitude towards personal health of modern youth is in our opinion, the development and implementation of social projects based on certain preconditions, principles, tasks, strategies, mechanisms determined by the creation of the responsible attitude towards health, and have as a purpose - improvement of the health of this particular category of children, and the general population as a whole. The most relevant focal areas in the development and implementation of all programs relating to the creation of healthy lifestyle of young people are the following: proper training of specialists, support of youth initiatives, monitoring of the situation and effectiveness of the projects, spreading and improvement of information and education programs, combining the efforts of various ministries, committees and non-governmental organizations, etc.

All in all, health is a complex, multidimensional phenomenon that has a heterogeneous structure that combines a variety of components and reflects the fundamental aspects of human existence.

Keywords: *health, youth, responsible attitude, children, young, formation, problem.*

References

1. Amonashvili, SH. A. (1990). *Lichnostno-humane basis of the pedagogical process*. Minsk: University.
2. Bezpalko, O. V. (2009). *Social pedagogy: schemes, tables, comments*. Kyiv: Center for teaching.
3. (2008) State thematic report on the situation of children in Ukraine on the results of "Implementation of the child's right to education in the family". Retrieved from http://www.kmu.gov.ua/sport/control/uk/publish/article?art_id=111969&cat_id=110633
4. Krupnik, Z.I. (2016). *Formation of Responsible Attitude to Health at Pupils of Centers of Social-Psychological Rehabilitation*. Uman.
5. Sukhomlinsky, V.O. (1980). *Selected works in 5 volumes*. Kyiv. Soviet school.
6. Ushinsky, K. D. (1968). *Selected Pedagogical Works*. Moscow: Enlightenment.

Yu. Pliska, Doctor of Pedagogical Sciences, Assistant Professor
Warsaw University of Life Sciences, Warsaw, Poland
ORCID 0000-0002-4752-8641
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/6>

PERSONALITY OF CREATIVE TEACHER IN FOREIGN THEORY AND PRACTICE

The article focuses on the fact that creativity for the teacher is a relevant component of his professional activity, a way of self-realization, support in the development of the personality of others.

The diversity of pedagogical activity which is directed not only at creation of pedagogical technologies, but also at values of pupils is the essential basis of development of personality of the creative teacher is proved.

The content and structure of personality of a creative teacher in foreign theory and practice are investigated. It is proven that a creative product is the result of a specific human action that is influenced by a particular environment. personality, intelligence and temperament, as well as body structure, character traits, habits, attitudes, self-esteem, value systems, mechanisms of protection and behavior.

The main components of a teacher's professional activity, in particular his knowledge and skills, namely didactic, communication, organizational, scientific and creative, are distinguished.

It is found that the important features of a creative teacher are the awareness of their own creative abilities and creativity, belief in themselves, respect for others, empathy, enthusiasm and expression, courage in accepting risky and non-standard situations, competence and curiosity associated with a high level of intelligence and self-perfection, attractiveness and originality, artistic sense and creative imagination, 'open mind' and independence of thinking, tolerance, self-organization, activity, vitality and flexibility at work.

It is proved that the creative teacher is characterized by high level of pedagogical creativity, possesses the traits of creative personality, motives, abilities that contribute to successful creative pedagogical activity.

Keywords: personality, creative teacher, creativity, experience, professional activity, pedagogical technologies, value.

References

- Berdiaev, N. (1916). *Smysl tvorchestva (opyt opravdaniia cheloveka)*. Moskva: Izd-vo.
- Kant, I. (1966). *Kritika sposobnosti suzhdeniia*. Moskva: Mysl.
- Raven, D. (2001). *Pedagogicheskoe testirovanie: problemy, zabluzhdenie, perspektivy*. Moskva: Airis-Press.
- Hart, P. M. (1995). Predicting employee life satisfaction: a coherent model of personality, work, and nonwork experiences, and domain satisfactions. *Journal of Applied Psychology*, 84, 564–584.
- Bogusz, J. (2002). *Obraz nauczyciela akademickiego – jego kompetencje i kultura pedagogiczna w opinii studentów*. Białystok: Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie .
- Borman, W. C., Hanson, M. A., & Hedge, J. W. (1997). Personnel selection. *Annual review of psychology*, 48, 299–337.
- Coombs, P.H., Blume, E.A., Newman, A.J., & Wass, H.L. (1974). *The Professional Education of Teachers; a humanistic approach to teacher preparation*. Boston: Allyn and Bacon.
- Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1992). Four ways five factors are basic. *Personality and Individual Differences*, 13, 653–665.
- Craft, A. (2005). *Creativity in Schools - Tensions and Dilemmas*. London: Routledge.
- Duraj-Nowakowa, K. (1999). *Pedeutologia w działalności zawodowej nauczycieli akademickich w kształceniu pedagogów: wnioski i prognozy*. Kraków-Lowicz: Impuls.
- Grzegorzewska, M. (1957). *Listy do młodego nauczyciela*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych
- Hall, R. H. (1997). Organizations: Structures, processes, and outcomes. *Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall*, 29-47.
- Harrington, D. (1999). *Conditions and settings/environment*. San Diego: Academic Press.
- Hinton, S., & Stockburger, M.(1991). *Personality trait and professional choice among preservice teachers in eastern Kentucky*. Research paper presented at Eastern Kentucky University.
- Joubert, M. M. (2007). The art of creative teaching: NACCCE and beyond. *Creativity in education*, 17–34..
- Adamek I., & Bałachowicz J. (2013). *Kompetencje kreatywne nauczyciela wczesnej edukacji dziecka*. Kraków: Impuls
- Kwaśnica, R. (1995). Wprowadzenie do myślenia o wspomaganie nauczycieli w rozwoju. *Studia Pedagogiczne*, 9-43.
- Liczą się nauczyciele. Raport o stanie edukacji 2013. 2014. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych
- Magda-Adamowicz, M. (2015). *Twórczość pedagogiczna nauczycieli w kontekście systemowym. Źródła, koncepcja i identyfikacje*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek
- Maslow, A. (1986). *W stronę psychologii istnienia*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Maslow, A. (2013). *Motywacja i osobowość*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Maslow, A. H. (1959). *Creativity in self-actualizing people*. In: *Creativity and its cultivation*. New York: Harper and Row.
- Maslow, A. H. (1967). *The creative attitude*. In: *Explorations in creativity*. New York: Harper and Row.
- May, R. (1959). *The nature of creativity*. In: *Explorations in Creativity*. New York: Harper and Row.
- Miranda, L., & Almeida, L. (2008). *Estimular a criatividade: O programa de enriquecimento escolar "Odisseia"*. In: *Criatividade: Conceito, necessidades e intervenção*. Braga: Psiquilíbrio Edições.
- Morais, M.F., & Azevedo, I. (2011). What is a Creative Teacher and What is a Creative Pupil? Perceptions of Teachers. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 12, 330–339.
- Nęcka, E. (2000). *Podręcznik akademicki*. Warszawa: GWP
- Nęcka, E. (2003). *Psychologia twórczości*. Gdańsk: GWP.
- Plucker, J., & Renzulli, J. (2009). *Psychometric approaches to the study of human creativity*. Cambridge University Press.
- Plyska, Y. (2017). *Nauczyciel akademicki w oczekiwaniach studentów*. Ostróg: Wydawnictwo Narodowego Uniwersytetu "Akademia Ostrogska".
- Report NACCCE. (1999). All our futures: creativity, culture and education. London: DfEE. Retrieved from <http://sirkenrobinson.com/pdf/allourfutures.pdf>.
- Rhodes, M. (1961). An Analysis of Creativity. *The Phi Delta Kappan*. Vol. 42, No. 7, 305-310.
- Rusting, C. L., & DeHart, T. (2000). Retrieving positive memories to regulate negative mood: Consequences for mood-congruent memory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 737–752.
- Schulz, R. (1994). *Twórczość pedagogiczna: elementy teorii i badań*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.
- Sikora, J. (2009). *Przygotowanie przyszłych nauczycieli do twórczości w pełnieniu ról zawodowych*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.

Shi Zhai, Doctor of Philosophy in pedagogy,
Director of China Leadership Scientific Research Association, Beijing, China

ORCID iD 0000-0001-7024-5685

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/7>

ORIENTING POINTS OF MODERN POLY CULTURAL EDUCATION

The article deals with the orienting points of multicultural education in the modern educational space. Emphasis is placed on the social upbringing of an individual in the context of cultural dialogue; education of tolerance and taking into account the religious and ethnic culture of the individual; mastering the universal values of world and national culture; fostering a culture of international communication. The author focuses on the main features of multicultural education as an important way of forming certain social-educational and value-oriented inclinations, communicative and empathic skills that allow a person to carry out intercultural interaction, and to show understanding of other cultures, tolerance towards them.

On the basis of the conducted research the author's vision of the essence of multicultural education of the modern personality is formed, in particular purposeful socialization of the personality, which necessarily includes assimilation of samples and values of world culture, cultural-historical and social experience of different countries and peoples; formation of social-attitudinal

and value-oriented qualities of a person capable of effective intercultural communication, as well as development of tolerance towards other countries, peoples, cultures and social groups; active social interaction. with representatives of different cultures while maintaining their own cultural identity.

The goals, principles, functions of multicultural education in the theory and practice of educational process are considered.

Keywords: multicultural education, tolerance, multicultural environment, dialogue of cultures, orienting points, approaches, principles, functions.

References

1. Bakhov, I. S. (2014). Dialogue of Cultures in Multicultural Education. *World Applied Sciences Journal* 29 (1), 106 – 109.
2. Bolharina, V., & Loshchenova I. (2002). *Culture and Multicultural Education*, №1, 2–6.
3. Guk, O.F., & Chernukha, N.M. (2017). *Priority vectors of modern education*. Barbados: CARICOM.
4. Loshchenova, I.F. (2002). Development of ideas of multicultural education in the world pedagogical thought. *Pedagogy and psychology. Educational press*, № 1 – 2, 68–77.
5. Boos-Nünning, U. (1983). *Admission Lessons, Native Language Lessons, Intercultural Education. Results of a comparative study on teaching foreign children in Belgium, England, France and the Netherlands*. Munich.
6. Guk, O.F. (2014). *Theoretical studies of the problems of intercultural dialogue. Intercultural dialogue: the modern paradigm and experience Neighborhood*. Minsk: DIKST BSU
7. Dmitriev, H.D., (1999). *Multicultural education*. Moscow: National education, 1999.
8. Thomas, A. (1977). *Temperament and Development*. NY.
9. Kuzmenko, V.V., & Honcharenko, L.A.(2004). *Multiculturalism as a Means of Formation of Personal Perceptions of Interethnic Relations*. Donetsk.

I. Shestopalova, PhD, associate professor

ORCID iD 0000-0002-2027-205X

K. Potapenko, senior teacher

Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv, Ukraine

ORCID iD 0000-0003-3215-6061

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/8>

SOCIALIZING ASPECTS OF DISCIPLINE "FOREIGN LANGUAGE"

The article is devoted to the problem of socialization of an individual in the process of foreign language learning, which is a part of multicultural education and is considered as an important tool for a person's adaptation in a multicultural society. The leading idea of the article is the assertion that foreign language as a discipline has a huge socializing potential, as in the process of a foreign language learning, not only the active development of natural resources, abilities, initiative, independence, take place, but also, assimilation of generally accepted in a society socio-cultural rules and moral norms, which plays a crucial role in the process of socialization is activated. Since the main goal of the educational process in foreign languages is the formation of the very communicative skills, its contribution to the process of socialization of a man is indisputable. In this sense, the following characteristics of the learning process in a foreign language are important: the focus on communication, respect for the identity and culture of other peoples, the focus on social activities, the acquisition of social experience in solving life and social problems, and the creation of its own system of life priorities. The communicative method of teaching foreign languages is based on the fact that the learning process is a model of communication. The learning process in foreign languages is based on the linguistic partnership, creative collaboration, constant motivation of communication, based on a combination of such interconnected factors as activity, creativity, autonomy, individualization, which contribute to the intensification of cognitive and educational processes. That is, organization of training in the form of communication is the main methodological task of a modern teacher of foreign languages. It is this specificity of the discipline "foreign language" that is capable of effective implementing educational socialization, helping to complete the formation of the students' ability to communicate, co-exist and cooperate in the professional activities of people of different ethnic groups, the formation of a rich experience of social and cultural communication, which is a solid base for the involvement of learners to the global values of civilization.

Keywords: socialization; foreign language; multicultural education; polycultural person; professional socialization.

References

1. Mudrik, A.V. (1999). *Social pedagogy: study. Manual*. Moscow: Academy.
2. Moiseev, S., & Nazarenko, L. M. (2013). *Theoretical and methodological principles of the process of socialization of children and pupils in the modern educational space: methodical recommendations*. Kherson
3. Kovalenko, O. & Kudina, I. P. (2005). *The national standard of basic and complete general secondary education in a foreign language. The book of the teacher of a foreign language: a reference and methodical edition*. Kherson: TORSING PLUS.
4. Babenko, T. (2009). Teaching of foreign languages as a factor of social adaptation of personality in the age of globalization. *Foreign languages in educational institutions*, No. 3, 90-94.
5. Nikolaev, S.Y. (2003). *European-wide recommendations on language education: study, teaching, assessment*. Kyiv: Lentiv.
6. Voznyak, L. S. (2006). The impact of student youth socialization on the success of its professional training. *Sciences works: philosophy, sociology, psychology, Part 1*, 204-213.
7. Voznyak, L. S. (2006). Psychological Peculiarities of the Socialization of Future Specialists. *Sciences works: philosophy, sociology, psychology, Part 2*, 205-214.
8. Kravchenko, T.V. (2007). Essential characteristics of socialization. *Pedagogics and psychology*, No. 3, 11-20.
9. Vinogradova, V. (2007). Problems of Student Youth Socialization. *Social Psychology*, No. 4, 150-155.
10. Kapsky, A. (2003). *Social pedagogy: textbook*. Kyiv: Center for Educational Literature.

N. Hryb, Master student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/9>

PREVENTION OF MILITARY STAFF' DESTRUCTIVE AGGRESSIVENESS

The work is devoted to the current theme, because in today's socio-psychological insecurity in Ukraine there is no comprehensive approach to the organization of socio-psychological prevention of the consequences of psychotraumatic

exacerbations of destructive aggression of servicemen who suffered in the conditions of participation in hostilities. The aim of the work is not only a theoretical analysis of the problem, but also a practical study of the current situation. This allows us to make conclusions and preventive recommendations, which in the future can be introduced into the professional practice of not only social workers, psychologists, but also commanders and rehabilitants.

Therefore, the purpose of the study is to explore the main individual and psychological determinants of the formation of destructive aggressiveness and to develop on the basis of these appropriate directions of rehabilitation work to prevent it from servicemen. Empirical methods (observation, expert assessment of staff psychologists and commanders) were used for the study in order to identify soldiers who had destructive aggression after engaging in combat operations, interviewing, forming experiment, testing with psychodiagnostic techniques. The developed corrective program revealed a positive dynamics of personality changes that began to occur in the behavior of servicemen under the action of the measures taken. The training resulted in a significant decrease in physical aggression, a slight decrease in verbal aggression, a slight increase in indirect aggression. It is proved that the individual correction of consciousness and behavior of each serviceman inclined to aggressive actions, as well as the neutralization of negative interpersonal influences, provoking aggressive manifestations in the military. Such prevention can be carried out during a stressful situation, manifestation of aggression or after the end of an aggressive state. This program can be carried out during the service in part and after returning from the area of hostilities.

Keywords: serviceman, fighting, aggression, traumatic influence, destructive aggressiveness, professional readiness.

References

- Alexandrov, D.O., & Davydova, O.V. (2015). *Psychological support of operational and service activities of police officers. Part 8. Diagnosis of the personality of the officer in the system of psychological support. Teaching method.* Kyiv: NAVS.
- Alexandrov, D.O., (2011). Psychological characteristic of aggression and aggressiveness in the structure of the personality of employees of the security forces. *Materials of the Third All-Armenian Scientific and Practical Conference "Actual Problems of Professional Development in Risk-Safe Occupations"*. Kyiv: Ministry of Defense of Ukraine, National Defense University of Ukraine.
- Burlachuk, L.F., (2010). *Psychodiagnostics: Textbook for high schools. 2nd ed.* St. Petersburg: Peter.
- Enikolopov, S.N. & Kleschenko, E. (2006). Argeesia is one of the forms of protection "I". *Chemistry and Life*, 10, 12-15.
- Egorov, R.S., (2007). The causal structure of the disorder of adaptive reactions in the military service of emergency service. *Siberian Journal of Psychiatry and narcology*, 1, 222.
- Karayani, A.G. & Syromyatnikov, I.V., (2006). *Applied Military Psychology.* St. Petersburg: Peter.
- Vasilieva, O.S. & Radyshevskaya, Ya.B., (2005). Influence of aggression of cadets on the level of their social and psychological adaptation. *Questions of psychology*, 1, 29-37.
- Tokhtamysh, O.M., (2018). Post traumatic growth in the rehabilitation process. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Social work* 1 (3), 57-62.
- Volyansky, E.V., (2001). The main stages of the systematic study of aggression. *Methodology, theory and practice of sociological analysis of modern society*, 179-183.
- Petrova, A.B., (2008). *Psychological correction and prevention of aggressive forms of behavior of minors with deviant behavior.* Moscow: Flint, MPSI.

O. Tokhtamysh, Ph.D. in Psychology, docent
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
ORCID iD 0000-0002-3850-535X

V. Parkhomenko, M.A. in Psychology
Public organization "Club Eney",
ORCID iD 0000-0003-4400-7397

A. Sarnatska, Chief Researcher,
Public organization "Club Eney"
ORCID iD 0000-0002-5253-291X

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/10>

"WINGS" TECHNOLOGY AS A MEANS OF COUNTERACTION TO VIOLENCE AGAINST WOMEN FROM A HIGH RISK GROUP

This topic is actual in the context of high levels of violence against drug addicted women and women in sex industry and insufficient opportunity for them to apply for relevant social services in Ukraine.

The article considers the functional components of the complex preventive and rehabilitation technology "Women Initiating New Goals of Safety", developed by a group social intervention of the Columbia University (USA) in order to reduce the risk of violence against women with drug dependence. This technology was adapted and applied for a pilot project to verify its effectiveness in Ukraine.

The sample of the study consisted of 20 women with drug addiction who have experience of violence against them. In addition, in order to assess the qualitative component of the WINGS technology, an in-depth interview was conducted by 2 experts (psychologist and social worker) of an independent governmental organization to provide services to HIV-infected people, who had the experience of conducting an intervention using the method "WINGS". Another tool for evaluating the qualitative characteristics of this technology was the sessions of two focus groups of 12 participants who had the experience of passing WINGS as clients. A separate plan for security was developed for women who works in sex industry, taking into account, that the experience shared by participants in the focus groups of them is unique and significantly different from the experience of other women. Conducted focus groups found elements of quality performance, especially in the security planning and prevention of violence among intimate partners.

Providers, who give services to the situation of violence, appreciate their experience of using the WINGS methodology as useful and positive.

Pilot studies of using the "WINGS" technology in Ukraine showed results, that allow us to make the previous assumptions about its significant efficiency. At the same time, it helped identify the elements that need to be adapted and refined.

Keywords: prevention of violence, women with drug addiction, short-term intervention, gender-based violence, social service.

References

- Skorbatiuk, A. (2017). Reabilitatsiini modeli nadannia posluh v Nimechchyni. *Visnyk Kyivskogo natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Socialna robota*, 2(2), 45-48.
- Social Intervention Group (SIG), COLUMBIA UNIVERSITY IN THE CITY OF NEW YORK, evidence-based tool entitled WINGS (Women Initiating New Goals of Safety); Retrieved from <http://projectwings.org/>

3. Tokhtamysh, O.M. (2017). Strategiya fokusuvannya na vyryshenni v konsultatyvni socialnii roboti. *Visnyk Kyivskogo natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Socialna robota*, 2(2), 19-25.
4. Maksymova, N. (2017). Typolohiia simei, yaki potrebuti sotsialno-psykholohichnoi dopomohy. *Visnyk Kyivskogo natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Socialna robota*, 1(1), 45-50.
5. Bandura, A. (1992). *A social cognitive approach to the exercise of control of AIDS infection*. Newbury Park, CA: Sage.
6. Bandura, A. (1994). Social cognitive theory and exercise of control over HIV infection. *Preventing AIDS: Theories and Methods of Behavioral Interventions*, 25-29.
7. Eckhardt, C.I., Murphy, C.M., Whitaker, D.J., Sprunger, J., & Dykstra, R. (2013). The effectiveness of intervention programs for perpetrators and victims of intimate partner violence. *Partner Abuse* 4, 196-231.
8. Gilbert, L., Goddard-Eckrich, D., Hunt, T., Ma, X., Chang, M., Rowe, J., McCrimmon, T., Johnson, K., Goodwin, Sh., Almonte, M., & Shaw, S. A., (2016). Efficacy of a Computerized Intervention on HIV and Intimate Partner Violence Among Substance-Using Women in Community Corrections: A Randomized Controlled Trial. *American Journal of Public Health*, 106, 7, 1278-86.
9. Gilbert, L., Shaw, S. A., Goddard-Eckrich, D., Chang, M., Rowe, J., McCrimmon, T., Almonte, M., Goodwin, Sh., & Epperson, M. (2015). Project WINGS (Women Initiating New Goals of Safety): A randomised controlled trial of a screening, brief intervention and referral to treatment (SBIRT) service to identify and address intimate partner violence victimisation among substance-using women receiving community supervision. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 10;25(4), 314-29.
10. Domestic abuse intervention programs. Retrieved from <https://www.theduluthmodel.org/>

L. Pakhomova, lecturer
Kharkiv Municipal institution "Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy"
of the Kharkiv regional council, Ukraine
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/11>

SOCIAL AND PEDAGOGICAL TRAINING IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL TRAINING OF SOCIAL TEACHERS TO WORK WITH TEENAGERS OF "RISK GROUP"

The article highlights some aspects of the professional training of social pedagogues for working with "risk groups" adolescents, in particular, in terms of forming constructive interaction skills and positive life experiences in them; the author also highlights the issues of mastering the future specialists of the methodology of carrying out social pedagogical training with this category of children. The concept of "adolescents of the risk group", "training", "socio-pedagogical training" is specified. Particular attention is paid to the coverage of the content of socio-pedagogical training in the system of vocational training of social teachers.

Keywords: preparation of social teachers, adolescents of risk group, training, social-pedagogical training.

References

1. Aglimullina, A. R. (2008). Creation of the atmosphere of unity in the conditions of the summer camp. *The aid to the organizer of summer holiday, Part II*, 90-94.
2. Alekseenko, T. F. (2006). *Contents and directions of social and pedagogical activity*. Moscow.: Center of educational literature.
3. Goncharenko, S.U. (2007). *Ukrainian pedagogical dictionary*. Moscow: Lybid.
4. Lisitsyna, S.A. (2006). *Features of work with children and youth of "risk group". A grant for specialists of educational institutions*. SPb: LOIRO publishing house.
5. Smirnova, S.A. (1999). *Pedagogics: pedagogical theories, systems, technologists: the textbook for students of the highest and secondary educational institutions*. Moscow.
6. Zvereva, I. D. (2008). *Social pedagogics: the small encyclopedia*. Moscow: Center of educational literature.
7. Holodetskaya, N. (2010). Work with children of "risk group". *Social teacher*, No. 5 (41), 27-46.

L. Rutyan, Master of Pedagogy of Higher School
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv Ukraine
ORCID 0000-0001-9609-2381
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/12>

PRACTICALLY DIVIDED SEGMENT OF PROFESSIONAL PREPARATION OF STUDENTS IN HIGHER SCHOOL

The article deals with the problem of practical training of students of the first (Bachelor's) and the second (Master's) higher education levels and ways to increase the effectiveness of the system of practical training of students in higher education. The results of the empirical study of the student's experience in passing the practice as an integral part of the process of training specialists in higher educational institutions in accordance with the standards of educational activity and higher education. The principles and tasks of the University's educational activities regarding practical training of students, types of practical training of students are considered. The ways of improving the practical training of students of higher educational establishments, the level of mastering practical skills, methods of mastering skills, the method of assessment (self-assessment) of mastering skills, are determined, as well as the criteria of students' practical training, the problems of practical training of students and the factors influencing level of student satisfaction with passing the practice.

Keywords: higher education, educational activity, practical training, practice, educational practice, educational and industrial practice, pedagogical practice, assistant practice, research (undergraduate) practice, the effectiveness of passing the practice.

References

1. Закон України "Pro vyshchu osvitu" №1556-18, chynnyi, potochna redaktsiia vid 28.09.2017
2. Statut Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka (nova redaktsiia) vid 24.07.2015 r.
3. Polozhennia "Pro provedennia praktyky studentiv Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka" vid 23.03.2007.
4. Kretsan, Z.V. & Kasatkyna, N. E. (2005). "Praktycheskaia podhotovka studentov kak faktor povysheniya kachestva unyversytetskogo obrazovaniya", *Polzunovskiy vestnyk* №3.
5. Brusykov, A.V. "Shliakhy vdoskonalennia praktychnoi pidhotovky studentiv". Rezhym posylannia. Retrieved from <https://www.isma.ivanovo.ru/attachments/803>
6. Lyst MON 1/9-93 vid 07.02.09 roku "Pro praktychnu pidhotovku studentiv"
7. Dryzhak, V.V. & Yermak, Ye.M. (2015). Praktychna pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity yak faktor efektyvnosti kompetentnisnogo pidkhotu u profesiinii pidhotovtsi fakhivtsiv. *Visnyk ChNPU imeni Tarasa Shevchenka* №125.

8. Panasevych, D.B. (2013). Rekomendatsii pro provedennia praktyky studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv Ukrainy. Kyiv: Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy: Derzhavna naukova ustanova "Instytut innovatsiinykh tekhnolohii i zmistu osvity".

9. Levochko, M.T. & Hres, N.L. (2009). Teoretychno-praktychna pidhotovka studentiv do vyrobnychoi praktyky. *Visnyk ZhDU im. Ivana Franka №45*.

Ya. Spivak, PhD of Pedagogy, Associate Professor
Higher education institution "Donbass State Pedagogical University", Sloviansk, Ukraine
ORCID iD 0000-0001-8829-2236
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/13>

FUNDAMENTAL IMPORTANCE OF SHAPING SOCIAL AND COMMUNICATIVE CULTURE OF FUTURE SOCIAL WORKERS

The article considers social and communicative culture as a fundamental component of the professionalism of future social workers. The main function of social and communicative culture, which is to establish emotional interaction and communication with clients, is distinguished. Attention is drawn to the fact that the formation of social and communicative culture is an important task of future social workers' training.

The theoretical and methodological basis of social and communicative culture of the personality, in particular, of future social workers, is investigated.

The approaches of scientists to understanding the essence of the concept of 'culture', 'culture of communication', 'social-communicative culture', 'social-communicative culture of a social worker' are analyzed. The relationship between the features of social work and the quality of mastering the communication skills are the basis for the professional competence of the social worker has been clarified. The essence of the content of the social-communicative culture of the future social worker is revealed through the focus on ethics and humanization of professional relations, realization of the formed moral convictions, ideals and cultural values, and the structure of the social-communicative culture of future social workers is characterized. The fundamental importance of social and communicative culture has been identified as future professionals need to be trained to establish linguistic contact with clients, perceive professionally, understand and use information, clarify real problems of clients, and influence them effectively.

Keywords: culture of communication, communicative skills, social-communicative culture, social-communicative culture of social worker.

References

1. Volkova, N. P. (2005). *Profesijno-pedagogichna komunikacija: teorija, tekhnologija, praktyka*. Dnipropetrovsjk : Vyd-vo DNU.
2. Ghodlevs'jka, D. M. (2005). Naukovi pidkhody do rozuminnja zmistu ponjattja "komunikatyvna kompetentnistj socialjnogho pracivnyka". *Socialjna robota v Ukraini: teorija i praktyka. Naukovo-metodychnyj zhurnal №4 (12)*, 43-50.
3. Grehnev, V. S. (1990). *Kul'tura pedagogicheskogo obshhenija*. Moscow: Prosveshhenie.
4. Emel'janov, Ju. N. (1985). *Aktivnoe social'no-psihologicheskoe obuchenie*. Leningrad: Izdvo LGU.
5. Kanjuk, O. (2015). Profesijni vymoghy do majbutnikh socialjnykh pracivnykiv. *Aktualni pytannja ghumanitarnykh nauk, Vyp. 11*, 253-259.
6. Kapsjka, A. J., & Volyns'jka, L. V., & Karpenko, O. Gh., & Fylypchuk, V. S. (2003). *Komunikatyvna profesijna kompetentnistj jak umova vzajemodiji socialjnogho pracivnyka z klijentom*. Kyiv: DCSM.
7. Musatov, S. O. (2008). *Ghumanistychnyj potencial pedagogichnoji komunikaciji*. Kyiv: Ped. Dumka.
8. Petrovs'jka, L. Je. (2011). Problemy mizhkulturnoji i mizhmovnoji vidpovidnosti neverbaljnykh zasobiv spilkuvannja (na prykladi zhestiv stverdzhennja i zaperechennja u pvidennykh slov'jan). *Mova i kul'tura, Vyp. 14*, 134-138.
9. Savenkova, L. O. (2005). *Profesijne spilkuvannja majbutnikh vykladachiv jak ob'jekt psihologho-pedagogichnogho upravlinnja*. Kyiv: KNEU.
10. Ternopil'sjka, V. I. (2012). Socialjno-komunikatyvna kul'tura jak determinanta pidvyshhennja kompetentnosti majbutnikh fakhivciv. *Naukovi zapysky Vinnyckogho derzhavnogho pedagogichnogho universytetu imeni Mykhajla Kocjubyns'jkogho. Serija : Pedagoghika i psihologhija, Vyp. 36*, 131-135.
11. Spirina, T. P. (2009). *Formuvannja profesijnoji kul'tury majbutnikh socialjnykh pedagoghiv u navchaljno-vykhovnomu procesi vyshhogho navchalnogho zakladu*. Zhytomyr.

N. Chernukha, Dr. of Pedagogy, professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine,
ORCID iD 0000-0002-5250-2366
Ali Shaheid Anad, Dr. Lecturer.
Southern Technical University Nassiria Technical Institute. Iraq.
ORCID iD 0000-0002-1436-6332
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/14>

PRIORITY VECTORS OF PROFESSIONAL TRAINING OF MODERN SPECIALISTS IN FINE ART

The priority vectors of professional training of contemporary specialists of fine arts in the educational environment of higher education institutions are considered in the article. It is noted that in the modern labor market employers are not interested in a set of theoretical knowledge, but professional competence, which is the basis for successful professional self-realization of modern specialists, including specialists in fine arts, which helps them to solve successfully the problems in social and pedagogical activity as a part of the professional field.

The essence of competence approach in professional training of specialists as an important methodology of reform and modernization changes is investigated and revealed. It is noted that the process of professional training of specialists in fine arts requires certain changes in a number of segments of educational theory and practice: in values, in the goal, in the results of the educational process, in its content, forms, methods, means of education in interaction with the external environment. Attention is paid to the fact that the professional training of the specialist of fine arts will be productive, if it will be formed as a coherent system and all components of which will be maximally integrated into a single whole and focused on the implementation of basic professionally significant goals, practical activities of modern specialists in social and practical education.

The importance of successful social space of an educational institution in the process of qualitative training of specialists of fine arts is substantiated, the signs of modern social space are determined: intellectual work of students, coordinated interaction, creative cooperation, correctness of interpersonal relations, mutual respect, psychological comfort, freedom of participation.

Keywords: competence, educational space, modern specialist, integrity, professional training.

References

1. Franchuk, T.Y. (2009). *The whole educational space: pedagogical foundations of its formation: monograph*. Kamianets-Podilskyi.
2. Guk, O.F. (2009). Value orientations of education in the context of European integration. *Scientific Bulletin of Chernivtsi University. Issue 433. Series 'Pedagogy and Psychology'*, 92 - 103.
3. Andrushchenko, V., Boychenko, M., Gorbunova, L., & Nadolnyi, I. (2012). *The philosophical and methodological principles of improving the quality of higher education in Ukraine: the European dimension*. Kyiv: Pedagogical Thought.
4. Zhuravskiy, V. S. (2003). *Higher education as a factor of state formation and culture in Ukraine*. Kyiv: View. In Yure House.
5. Guk, O.F. (2011). Processes of globalization and prospects of formation of the world system of university education. *Collection of scientific works. Issue 12*, 116 - 121.
6. Guk, O.F., & Chernukha, N.M. (2017). *Priority vectors of modern education. Topical issues of social pedagogy*. Barbados: CARICOM. ISBN 978-0-9955865-1-2
7. Piekhota, O.M., Kiktenko, A.Z., & Lubarska, O.M. at all (2001). *Educational technologies: Teaching method. Manual*. Kyiv: A.S.K.
8. Bekh, I.D. (1998) *Personally oriented education. Scientific and methodological manual*. Kyiv: IZMN.

ДОДАТОК 2. ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ
ПРИЛОЖЕНИЕ 2. СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ
ANNEX 2. JOURNAL AUTHORS

Байдарова Ольга Олегівна – кандидат психологічних наук, асистент кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: e-mail: baidarovao@gmail.com

Лаврент'єва Дарія Дмитрівна – магістр соціальної роботи, проектний менеджер, МГО "Міжнародний центр розвитку і лідерства", Київ, Україна

Контактна інформація: e-mail: dariia.lavrentieva@gmail.com

Байдарова Ольга Олеговна – кандидат психологических наук, ассистент кафедры социальной реабилитации и социальной педагогики, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

Контактная информация: e-mail: baidarovao@gmail.com

Лаврентьева Дарья Дмитриевна – магистр социальной работы, проектный менеджер, МОО "Международный центр развития и лидерства", Киев, Украина

Контактная информация: e-mail: dariia.lavrentieva@gmail.com

Baidarova Olga – PhD in Psychology, Assistant Professor of Department of Social Rehabilitation and Social Pedagogy, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: e-mail: baidarovao@gmail.com

Lavrentieva Dariia – Master of Social Work, Project Manager International Leadership and Development Center, Kyiv, Ukraine

Contact information: e-mail: dariia.lavrentieva@gmail.com

Львовичкіна Антоніна Михайлівна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри соціальної роботи, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: e-mail: alevochkina@gmail.com

Лёвочкина Антонина Михайловна – доктор психологических наук, доцент, профессор кафедры социальной работы. Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

Контактная информация: e-mail: alevochkina@gmail.com

Lovochkina Antonina – Doctor of Sciences (Psychology), associate Professor, professor of Department of Social Work Taras Shevchenko National University of Kyiv

Contact information: e-mail: alevochkina@gmail.com

Карам Ахмед Муайяд – аспірант Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, Сєвєро-донецьк, Україна

Контактна інформація: e-mail: achmmadkaram@gmail.com

Карам Ахмед Муайяд – аспирант Восточнoукраинского национального университета имени Владимира Даля, Северодонецк, Украина

Контактная информация: e-mail: achmmadkaram@gmail.com

Karam Ahmed Muayad – PhD student, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Severodonetsk, Ukraine

Contact information: e-mail: achmmadkaram@gmail.com

Костенко Дмитро Вікторович – доктор філософії в галузі державного управління, асистент кафедри іноземних мов математичних факультетів Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: e-mail: kostenkodmytro5@gmail.com

Костенко Дмитрий Викторович – доктор философии в сфере государственного управления, ассистент кафедры иностранных языков математических факультетов Института филологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

Контактная информация: e-mail: kostenkodmytro5@gmail.com

Kostenko Dmytro – Doctor of Philosophy in Public Administration, Assistant of the Department of Foreign Languages of Mathematician Faculties of the Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: e-mail: kostenkodmytro5@gmail.com

Крупник Зоряна Ігорівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри психології та соціальної роботи Тернопільського національного економічного університету, Тернопіль, Україна

Контактна інформація: e-mail: zoryanakrupnyk@ukr.net

Крупник Зоряна Игоревна – кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры психологии и социальной работы Тернопольского национального экономического университета, Тернополь, Украина

Контактная информация: e-mail: zoryanakrupnyk@ukr.net

Krupnik Zoryana – candidate of pedagogic sciences, docent of the department of psychology and social work of Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine

Contact information: e-mail: zoryanakrupnyk@ukr.net

Плиська Юрій Святославович – доктор педагогічних наук, ад'юнкт, Варшавський університет природничих наук, Варшава, Польща

Контактна інформація: e-mail: jura@pasichnyk.info

Плиська Юрий Святославович – доктор педагогических наук, адъюнкт кафедры образования и культуры Варшавского университета естественных наук, Варшава, Польша

Контактная информация: e-mail: jura@pasichnyk.info

Pliska Yuri – Doctor of Pedagogical Sciences, Assistant Professor of Education and Culture Warsaw University of Life Sciences, Warsaw, Poland

Contact information: e-mail: jura@pasichnyk.info

Чжай Ши – доктор філософії в галузі педагогіки, директор Китайської асоціації досліджень талантів, член Асоціації Західних Вчених, Директор Китайської асоціації наукових досліджень, Пекін, Китай

Контактна інформація: e-mail: 864971070@qq.com

Чжай Ши – доктор философии в области педагогики, директор Китайской ассоциации исследований талантов, член Ассоциации Западных Ученых, директор Китайской ассоциации научных исследований, Пекин, Китай

Контактная информация: e-mail: 864971070@qq.com

Zhai Shi – Doctor of Philosophy in pedagogy, Director of China Talents Research Association, member of Western Returned Scholars Association, Director of China Leadership Scientific Research Association, Beijing, China

Contact information: e-mail: 864971070@qq.com

Шестопалова Ірина Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, Міжрегіональна академія управління персоналом, Київ, Україна

Контактна інформація: e-mail: unzkafedra@ukr.net

Потапенко Хрестина Римівна – старший викладач, Міжрегіональна академія управління персоналом, Київ, Україна

Контактна інформація: e-mail: unzkafedra@ukr.net

Шестопалова Ирина Александровна – канд. пед. наук, доцент, Межрегиональная академия управления персоналом, Киев, Украина

Контактная информация: e-mail: unzkafedra@ukr.net

Потапенко Кристина Римовна – старший преподаватель, Межрегиональная академия управления персоналом, Киев, Украина

Контактная информация: e-mail: unzkafedra@ukr.net

Shestopalova Irina – PhD, associate professor, Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv, Ukraine

Contact information: e-mail: unzkafedra@ukr.net

Potapenko Krestyna – senior teacher, Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv, Ukraine

Contact information: e-mail: unzkafedra@ukr.net

Гриб Наталя Михайлівна – магістр Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: e-mail: natalagrib74@gmail.com

Гриб Наталья Михайловна – магистр Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

Контактная информация: e-mail: natalagrib74@gmail.com

Hryb Nataliia – Master student, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: e-mail: natalagrib74@gmail.com

Тохтамиш Олександр Михайлович – кандидат психологічних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: e-mail: tokhtamysh@gmail.com

Пархоменко Велта Ігорівна – магістр психології, ГО Клуб "Еней", Київ, Україна

Контактна інформація: e-mail: velta.parhomenko@gmail.com

Сарнацька Аліна Валеріївна – головний дослідник ГО Клуб "Еней", Київ, Україна

Контактна інформація: e-mail: alinavalierieva@gmail.com

Тохтамыш Александр Михайлович – кандидат психологических наук, доцент, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

Контактная информация: e-mail: tokhtamysh@gmail.com

Пархоменко Велта Игоревна – магистр психологии, ОО Клуб "Эней", Киев, Украина

Контактная информация: e-mail: velta.parhomenko@gmail.com

Сарнацкая Алина Валериевна – главный специалист ОО Клуб "Эней", Киев, Украина

Контактная информация: e-mail: alinavalierieva@gmail.com

Tokhtamysh Oleksandr – Ph.D. in Psychology, docent, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: e-mail: tokhtamysh@gmail.com

Parkhomenko Vielta – M.A. in Psychology, NGO Club "Eney"

Contact information: e-mail: velta.parhomenko@gmail.com

Sarnatska Alina – Chief Researcher, NGO Club "Eney"

Contact information: e-mail: alinavalierieva@gmail.com

Пахомова Лідія Валеріївна – старший викладач кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки, Комунальний заклад "Харківська гуманітарно-педагогічна академія" Харківської обласної ради, Люботин, Україна

Контактна інформація: e-mail: lidiaphmv@gmail.com

Пахомова Лидия Валерьевна – старший преподаватель кафедры социальной работы и социальной педагогики, Коммунальное учреждение "Харьковская гуманитарно-педагогическая академия" Харьковского областного совета, Люботин, Украина

Контактная информация: e-mail: lidiaphmv@gmail.com

Pakhomova Lidiia – Senior lecturer of department of social work and social pedagogics, Kharkiv Municipal institution "Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy" of the Kharkiv regional council, Lyubotin, Ukraine

Contact information: e-mail: lidiaphmv@gmail.com

Рутьян Леся Григорівна – магістр педагогіки вищої школи Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: e-mail: lesya.ruth@ukr.net

Рутьян Леся Григорьевна – магистр педагогики высшей школы, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактная информация: e-mail: lesya.ruth@ukr.net

Rutyau Lesya – Master of Pedagogy of Higher School, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: e-mail: lesya.ruth@ukr.net

Співак Ярослав Олегович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри менеджменту, ДВНЗ "Донбаський державний педагогічний університет", Слов'янськ, Україна

Контактна інформація: e-mail: sgpi@siav.dn.ua

Спивак Ярослав Олегович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри менеджменту ГВУЗ "Донбасский государственный педагогический университет", Славянск, Украина

Контактная информация: e-mail: sgpi@siav.dn.ua

Spivak Yaroslav – PhD of Pedagogy, Associate Professor of Management Higher education institution "Donbass State Pedagogical University", Slavyansk, Ukraine

Contact information: e-mail: sgpi@siav.dn.ua

Чернуха Надія Миколаївна – доктор педагогічних наук професор, професор кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки факультету психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: e-mail: nm_chernukha@ukr.net

Шахейд Анад Алі – доктор викладач, Південний технічний університет, Насірійський технічний інститут, Ірак

Контактна інформація: e-mail: alissh885@stu.edu.iq

Чернуха Надежда Николаевна – доктор педагогических наук, профессор, профессор кафедры социальной реабилитации и социальной педагогики, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

Контактная информация: e-mail: nm_chernukha@ukr.net

Шахейд Анад Али – доктор лектор, Южный технический университет, Нассирийский технический институт, Ирак

Контактная информация: e-mail: alissh885@stu.edu.iq

Chernukha Nadiia – Doctor of Pedagogy, professor at the Department of Social Rehabilitation and Social Pedagogy, the Faculty of Psychology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: e-mail: nm_chernukha@ukr.net

Shaheid Anad Ali – Dr. Lecturer, Southern Technical University, Nassiria Technical Institute, Iraq

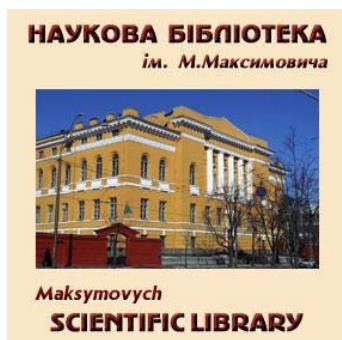
Contact information: e-mail: alissh885@stu.edu.iq

Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота – це рецензований, цитований у міжнародних наукометричних базах науковий журнал, що видається із 2016 року два рази на рік і присвячений дослідженням в соціальній сфері.

**Журнал зареєстровано Міністерством юстиції України.
Свідоцтво про Державну реєстрацію КВ № 22511-12411 Р від 14.12.2016**

Засновник та видавець Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02 Адреса видавця: 01601, Київ-601, б-р Т.Шевченка, 14, кімн. 43

Індексується в таких міжнародних наукометричних базах та депозитаріях:

Maksymovych Scientific Library of Taras Shevchenko National University of Kyiv

Включено до інформаційного ресурсу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського "Наукова періодика України" та рейтингу наукових періодичних видань.

"Вісник Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Соціальна робота" вітає рукописи, що відповідають загальним критеріям значимості в зазначеній предметній галузі: • оригінальні статті • тематичні дослідження, • критичні відгуки, огляди, думки, есе.

Запрошуємо науковців до співпраці!

Статті збираються на постійній основі.

Тексти приймаються трьома мовами: українською, російською, англійською

Приймаємо файли на емейл porkaukr@gmail.com і через форму на сайті:

<http://visnyk.soch.robota.knu.ua/index.php/socialwork>

Наукове видання

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

СОЦІАЛЬНА РОБОТА

Випуск 2(4)

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 8,72. Наклад 300. Зам. № 219-9511.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Пс6.
Підписано до друку 21.12.18

Видавець і виготовлювач

Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
01601, Київ, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43

☎ (38044) 239 3222; (38044) 239 3172; тел./факс (38044) 239 3128

e-mail: vpc_div.chief@univ.net.ua; redaktor@univ.net.ua

http: vpc.univ.kiev.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02